TULIUS FUCIK

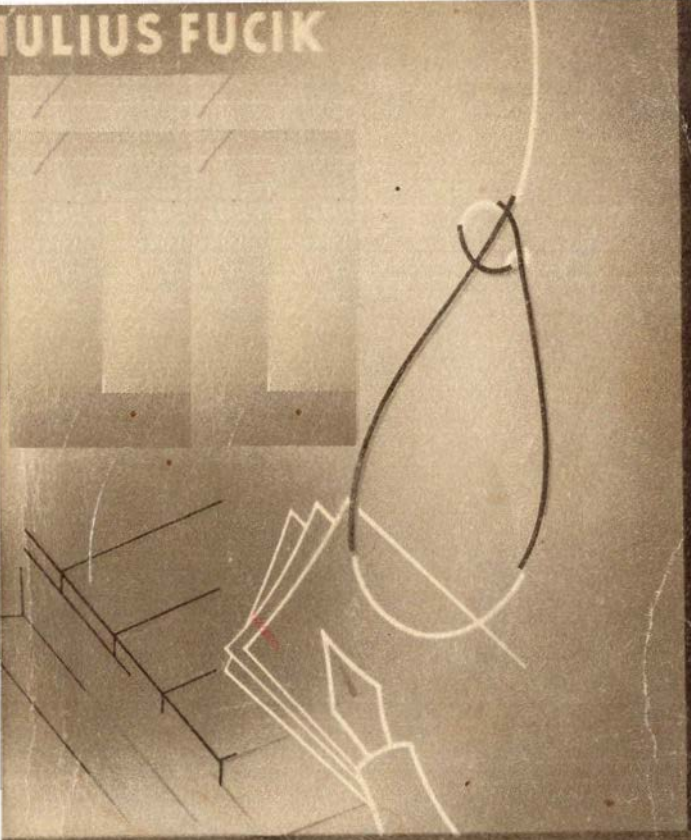

Reportaj cu ștreangul de gât

EDITURA PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN

Proletari din toate țările, uniți-vă!

IULIUS FUCIK

REPORTAJ CU ȘTREANGUL DE GÂT

EDITURA PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN
1948

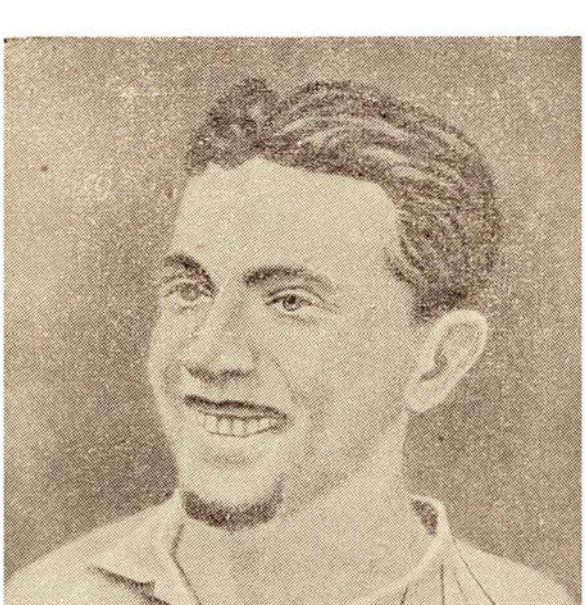

IULIUS FUCIK

Scris
în închisoarea Gestapo-ului din Pancrați,
în primăvara anului 1943.

Dela tovarășii din lagărul de concentrare din Ravensbrück am aflat că în ziua de 25 August 1943, soțul meu, Iulius Fucik, redactor la „Rude pravo" și Tvorba, a fost condamnat la moarte de către tribunalul nazist din Berlin.

Dar la întrebările mele despre ce s'a întâmplat cu el mai târziu, zidurile înalte ale lagărului au rămas mute.

In Mai 1945, după înfrângerea Germaniei hitleriste, deținuții pe care fasciștii nu izbutiseră încă să-i nimicească, cu toate chinurile la care i-au supus, sau să-i masacreze, au fost eliberați din închisori și din lagărele de concentrare. Printre cei care și-au regăsit atunci libertatea, am fost și eu.

M'am reîntors în patria mea eliberată. La fel ca sute de mii de oameni care și-au căutat și continuă încă să-și caute tații, mamele, soții, nevestele, copiii, asvârliți în nenumăratele camere de tortură ale ocupanților germani, primul meu gând a fost să aflu ceva despre soțul meu.

Așa am aflat că, două săptămâni după condamnare, în ziua de 8 Septembrie 1943, Iulius Fucik a fost executat la Berlin.

Am aflat deasemenea că Iulius Fucik scrisese ceva în timpul cât a stat la Pancraț, fiind ajutat de gardianul A. Kolinsky, care-i aducea în celulă hârtie și creion și care scotea apoi pe ascuns din închisoare foile scrise.

Am reușit să dau de acest gardian. Am adunat filă cu filă notițele din închisoare ale lui Iulius Fucik. Am aranjat în ordine paginile numerotate, care fuseseră ascunse în diferite locuri, pe la diferite persoane, și acum ți le prezint ție, cititorule. Aceasta este cea din urmă carte a lui Iulius Fucik.

GUSTA FUCIK

Să stai încordat, cu mâinile proptite de genunchi și cu privirea ațintită pe peretele îngălbenit al acestei camere din Palatul Pecek, rezervată celor aflați în prevenție — iată o poziție nu prea comodă pentru meditație. Dar poți sili oare și gândul să stea smirnă?

Cineva — nu mai țin minte cine anume și când — a poreclit odată camera celor ținuți în prevenție în Palatul Pecek, cinematograf. Minunată comparație. O încăpere largă, cu șase rânduri de bănci lungi, pe care oamenii stau nemișcați, iar în fața lor — un perete gol, ca un ecran. Toate studiourile de cinema din lume laolaltă n'au înregistrat atâtea filme câte au fost proectate pe acest perete de ochii celor cari au așteptat aici un nou interogator, noi chinuri sau moartea. Vieți întregi și episoade mărunte, filmul cu mame, soții, copii, case devastate, filmul unei vieți distruse, filmul unui tovarăș curajos, filmul unei trădări, filmul ultimului manifest răspândit, al sângelui care va curge din nou, imaginea unei puternice strângeri de mână, dovadă de încredere. Filme pline de groază și hotărîre, de ură și iubire, de dor și speranță. Izolat de

viață, fiecare vede zilnic moartea cu ochii. Dar nu fiecare renaște.

Pe acest ecran mi-am văzut de sute de ori filmul vieții cu mii și mii de amănunte. Voi încerca deci să povestesc ce am văzut. Iar dacă șireangul călăului se va strânge înainte ca eu să-mi fi terminat povestirea, vor rămâne milioane de oameni care să o completeze cu un „happy end".

DOUĂZECI ŞI PATRU DE ORE

Zece fără cinci, 24 Aprilie a anului 1942, o minunată şi răcoroasă seară de primăvară.

Mă grăbesc, atât cât pot eu să mă grăbesc cu înfăţişarea aceasta a unui domn şchiop, solid şi respectabil; mă grăbesc deci să ajung la familia Ielinek înainte de a se închide poarta. Acolo mă aşteaptă Mirek, „aghiotantul" meu. Ştiu că de data aceasta nu-mi va comunica nimic important, şi nici eu n'am ce-i spune. Dar a nu merge la întâlnire înseamnă a provoca panică; şi n'aş vrea deloc ca străduinţele scumpilor mei Ielinek să rămână zadarnice.

Mi se oferă o ceaşcă de ceai. A venit şi Mirek şi împreună cu el şi soţii Fried. Iarăşi o imprudenţă.

— Tovarăşi, îmi face plăcere să vă văd, dar nu aşa, toţi împreună. Asta ne duce de-a-dreptul la închisoare şi la moarte. Ori respectaţi regulile conspiraţiei, ori părăsiţi munca; altminteri vă primejduiţi şi pe voi şi pe ceilalţi. Aţi înţeles?

— Am înţeles.

— Ce mi-aţi adus?

— Numărul pe Mai al ziarului „Rude pravo".

— Bravo! Tu ai ceva, Mirek?

— Mai nimic. Nimic nou. Treaba merge bine...

— Bine. Ne vom revedea după 1 Mai. Vă anunț eu. La revedere!

— Încă o ceașcă de ceai?

— Nu, nu, doamnă Ielinek, suntem prea mulți.

— Ei, numai o ceșcuță, vă rog.

Din ceaiul proaspăt se ridică aburi.

Se aude soneria.

Acum, noaptea? Cine ar putea fi oare?

Oaspeții sunt nerăbdători. Sgâlțâe ușa.

— Deschideți! Poliția!

Săriți pe fereastră, repede! Fugiți! Am un revolver, cu care voiu acoperi fuga voastră.

E prea târziu! Oamenii Gestapo-ului stau sub ferestre cu revolverele în mâini. Agenții smulg ușa din țâțâni și năvălesc în bucătărie, apoi în cameră. Unul, doi, trei... nouă inși. Pe mine nu mă observă, căci stau în spatele lor, în colțul de după ușa pe care au dat-o de perete. Aș putea să trag de aici. Dar nouă pistoale sunt îndreptate spre cele două femei și trei bărbați neînarmați. Dacă trag, ei vor fi imediat împușcați, dacă mă împușc, ei tot vor fi uciși de focurile ce se vor trage. Dacă nu trag, vor sta închiși o jumătate de an sau un an, până ce va izbucni revoluția, care le va aduce libertatea. Pentru Mirek și pentru mine nu există scăpare, pe noi ne vor chinui... Dela mine nu vor afla nimic dar dela Mirek? Omul care a luptat în Spania, care a stat doi ani într'un lagăr de concentrare din Franța și în timpul războiului s'a strecurat ilegal din Franța până la Praga — nu, într'un astfel de

om poţi avea toată încrederea. Nu va trăda. Mai am două, cel mult trei secunde de gândire.

Dacă trag nu rezolv nimic; scap doar de schingiuiri, dar în schimb sacrific viețile celor patru tovarăşi. Aşa este? Desigur!

M'am hotărît.

Ies din adăpost.

— Aaaa, încă unul!

O primă lovitură în plin obraz. Cu asemenea lovituri poţi doborî un om.

— Hände hoch! [1]

Incă o lovitură. Şi încă una.

Exact cum mi-am închipuit.

Locuinţa frumos aranjată se transformă într'o grămadă de sfărâmături şi de mobile răsturnate.

Alte lovituri cu pumnii, cu picioarele.

Marsch!

Sunt împins într'o maşină. Pistoalele sunt îndreptate asupra mea tot timpul. Pe drum, începe interogatoriul.

— Cine eşti?

— Profesorul Horak.

— Minţi!

Dau din umeri.

— Stai liniştit sau trag!

— Trageţi!

In loc de glonte, primesc un pumn.

Întâlnim un tramvai. Vagonul pare împodobit cu ghirlande albe. Ce-o fi? Un tramvai de nuntă acum, noaptea? Se vede că încep să aiurez.

---

[1] Sus mâinile! (scris în nemţeşte de autor). — *N. T.*

Palatul Pecek. Nu credeam să ajung viu aici. Urcăm aproape în fugă până la etajul al patrulea. Aici se află faimoasa secțiune II-A-1 anticomunistă. Mi se pare că simt chiar oarecare curiozitate.

Agentul cel lung și slab dela Gestapo, care a condus lovitura, își vâră pistolul în toc și mă duce la cancelarie. Imi oferă o țigară.

— Cine ești?

— Profesorul Horak.

— Minți!

Ceasul dela mâna lui arată ora unsprezece.

— Percheziționați-l!

Incepe percheziția. Imi smulg îmbrăcămintea.

— Are act de identitate!

— Pe ce nume?

— Profesorul Horak.

— Verificați!

Sbârnâe telefonul.

— Desigur. Nu este înscris. Actul este fals.

— Cine ți l-a eliberat?

— Circumscripția de poliție.

O primă lovitură de baston. A doua. A treia. Să le număr? Nu cred că voi avea vreodată nevoie de această statistică.

— Numele de familie? Răspunde! Adresa? Răspunde! Cu cine te întâlneai? Răspunde! Care-ți sunt gazdele conspirative? Răspunde! Răspunde! Răspunde! Altfel te facem praf!

Cam câte lovituri poate suporta un om sănătos?

La radio se anunță miezul nopții. Cafenelele se închid, cei din urmă clienți întârziați se reîntorc

acasă. Pe lângă câte o poartă mai întârzie perechi cărora nu le vine să se despartă. Agentul cel lung și slab intră în cameră, zâmbind vesel:

— Totul e în ordine... domnule redactor?

Cine le-a spus? Familia Ielinek? Fried? Dar ei nici nu-mi cunosc numele de familie.

— Vezi, știm tot. Vorbește! Hai, înțelege odată.

Ce vocabular original! A înțelege=a trăda.

N'am vrut să înțeleg.

— Legați-l ! Și luați-l în primire!

Ora unu. Ultimele tramvae se târăsc spre depouri, străzile sunt pustii, radio urează noapte bună tuturor zeloșilor săi ascultători.

— Cine mai face parte din Comitetul Central? Unde se află posturile voastre de radioemisiune? Dar tipografia unde e? Răspunde! Răspunde! Răspunde!

Acum îmi vine mai ușor să număr loviturile. Numai că mă dor buzele, de mult ce le mușc.

— Descălțați-l!

Mai simt încă durerea din tălpi. Cinci, șase, șapte, am senzația că bastonul răzbate până 'n creieri.

Ora două. Praga doarme; poate că pe undeva scâncește din somn un copil, sau un bărbat atinge ușor umărul femeii sale.

— Răspunde! Răspunde!

Ating cu limba gingiile, încerc să număr câți dinți mi-au mai rămas. Nu reușesc. Doisprezece, cincisprezece, șaptesprezece? Nu, aceasta e numărul agenților Gestapo-ului care-mi „iau interogatoriul". Unii, după cât se vede, au și obosit. Iar moartea nu mai vine.

Ora trei. Zarzavagii vin grăbiți dinspre periferie spre piețe, iar pe străzi apar măturătorii.

Se vede că îmi este dat să mai trăiesc o dimineață.

E adusă soția mea.

— Dumneata îl cunoști?

Imi ling sângele ca ea să nu vadă... De fapt, e inutil; tot sunt plin de sânge, îmi picură chiar din vârful degetelor.

— Dumneata îl cunoști?

— Nu, nu-l cunosc!

Spunând acestea, nici măcar o privire nu i-a trădat groaza. Draga de ea! Și-a ținut promisiunea de a nu mă recunoaște niciodată, deși acum nu mai are niciun rost. Totuși, cine m'a trădat?

Au dus-o. Mi-am luat rămas bun dela ea cu cea mai voiasă privire de care eram capabil. Poate că nici nu era voioasă. Nu mai știu.

Ora patru. S'o fi luminat de zi? Nu s'o fi luminat încă? Ferestrele camuflate nu-mi dau niciun răspuns.

Am lovit pe cineva și am căzut jos. Cineva tabără pe mine. Mă calcă 'n picioare. Acum totul se va sfârși repede. Agentul cel negru mă apucă de barbă și rânjește răutăcios, arătându-mi un smoc de păr smuls. Asta este într'adevăr caraghios. Și nu mai simt nicio durere.

Ora cinci, șase, șapte, zece, amiază, muncitorii se duc și se întorc dela lucru, copiii se duc și se întorc dela școală, în magazine se târguește, acasă se gătește mâncare, mama își aduce aminte de mine, tovarășii au și aflat de arestarea mea și iau toate

măsurile de prevedere... pentru cazul când aş vorbi... Nu, nu vă fie teamă, n'am să trădez, credeţi-mă. Şi sfârşitul e atât de aproape. Totul se petrece ca în vis, un vis greu, bolnăvicios. Loviturile curg una după alta, apoi se toarnă apă peste mine, iar lovituri şi iar: „Vorbeşte, vorbeşte, vorbeşte!" Şi eu tot nu pot muri. Mamă, mamă, dece m'ai făcut atât de voinic?

Ziua e pe sfârşite. Ora cinci. Au obosit cu toţii. Mă mai lovesc din când în când, la intervale lungi, mai mult în virtutea inerţiei. Şi deodată, de departe, dintr'o depărtare nevăzută, se aude o voce molcomă, liniştită, blândă ca o mângâiere:

— Er hat schon genug! [1]

Şi iată-mă stând jos, masa din faţa mea se clatină ca pe vapor, cineva îmi întinde un pahar cu apă, un altul îmi oferă o ţigară, pe care n'am puterea s'o ţin, un altul încearcă să mă încalţe dar spune că ghetele nu mă încap, apoi cobor scara spre automobil, când purtat pe braţe, când pe propriile mele picioare; mergem, din nou un pistol se îndreaptă asupra mea. Imi vine să râd, trecem din nou pe lângă tramvaiul împodobit cu ghirlande de flori albe; dar poate toate acestea nu sunt decât vis, delir, agonie sau, poate, chiar moartea. E greu să mori, mie însă nu-mi mai este greu; am devenit uşor ca fulgul; încă un suspin şi totul s'a sfârşit.

S'a sfârşit? Nu, încă nu s'a sfârşit, încă nu. Stau din nou pe picioare, da, da, stau, eu singur, fără sprijinul altora, iar drept în faţa mea un pe-

[1] Îi e deajuns! (germană). — *N. T.*

rete galben și murdar, stropit — cu ce? Cu sânge, mi se pare... da, e sânge; încerc să-l întind cu degetul... se întinde, ei da, e proaspăt, e sângele meu...

Cineva din spate mă lovește în cap și-mi ordonă să ridic sus mâinile și să mă las pe vine; la a treia încercare cad jos.

Lunganul din S. S. stă deasupra mea și se silește să mă ridice înghiontindu-mă; muncă zadarnică; cineva mă stropește din nou cu apă, iar mă așez; o femeie îmi întinde o doctorie și mă întreabă ce mă doare; am impresia că toată durerea mi s'a strâns la inimă.

— Tu n'ai inimă, spune lunganul de S. S.-ist.

— Ei, na! — fac eu, și simt o neașteptată mândrie că am mai avut putere să iau apărarea inimii mele.

Din nou dispar toate: și peretele și femeia și lunganul de S. S.-ist...

In fața mea o ușă deschisă. E ușa celulei. S. S.-istul cel gras mă târăște înăuntru, smulge de pe mine sdrențele cămășii, mă așează pe o saltea de paie, îmi pipăie corpul umflat și poruncește să mi se pună comprese.

— Ia te uită, face el către celălalt, dând din cap — ce sunt ei în stare să facă dintr'un om!

Și din nou, de departe, din depărtări nevăzute, aud o voce molcomă:

— Nu o mai duce până dimineață.

E zece fără cinci. O minunată seară caldă de primăvară.

— 25 Aprilie 1942.

IN LUPTĂ CU MOARTEA

„Când lumina ochilor se va stinge
și sufletul trupul va părăsi..."

Doi oameni, cu mâinile împreunate pe pântece, se învârtesc încet și greoi sub bolțile albe ale capelei cântând cu voci tărăgănate și discordante melodia tristă, bisericească.

„...Domnul ne va chema acolo
unde nu este întuneric..."

A murit cineva. Cine oare? Incerc să-mi întorc capul. Am să văd, probabil, un sicriu cu un mort și două lumânări la căpătâiu.

„...Domnul ne va chema acolo
unde nu este întuneric..."

M'am întors cu greu. Nu văd însă nimic. Nu e nimeni — numai ei și cu mine. Atunci cui îi cântă prohodul?

„...acolo unde mereu strălucește
Steaua Domnului".

Prohod. Un prohod adevărat. Dar pe cine îl înmormântează oare? Aici, în afară de mine și ei nu mai e nimeni. Desigur, eu sunt! Vasăzică, asist la înmormântarea mea. Stați, oameni buni, nu se poate! N'am murit, trăiesc. Vedeți doar că vă privesc, vă vorbesc. Opriți-vă! Nu mă înmormântați!

„Luând ultimul rămas-bun
dela toți cei ce ne sunt dragi..."

Ei nu mă aud. Să fie oare surzi? Vorbesc eu oare chiar atât de încet? Sau am murit cu adevărat și vocea mea imaterială nu ajunge până la ei? Iar corpul meu zace aici nemișcat, asistând la propriami înmormântare... E caraghios.

„...cu speranța către ceruri
ne ridicăm privirea..."

Imi reamintesc ce s'a întâmplat. Am fost ridicat cu greu și îmbrăcat, apoi am fost dus pe o targă, bocăniturile cismelor grele țintuite și potcovite răsunau prin sală. Apoi... asta e tot. Restul, nu-mi amintesc.

„...unde nu este întuneric..."

Prostii. Trăiesc. Simt vag durere și sete. Morților doar nu le e sete. Imi încordez toate puterile, încerc să mișc mâna, și un glas străin, care nu era glasul meu, rostește:

— Apă!

In sfârșit. Cei doi oameni au încercat a se învârti în jurul meu. Ei se apleacă asupra mea, unul

din ei îmi ridică capul şi-mi duce la buze un ulcior cu apă.

— Prietene, ar trebui să mănânci ceva. De două zile şi de două nopţi tot bei mereu...

Ce tot spune? Două zile? Dar ce e astăzi?

— Luni.

Luni. Şi eu am fost arestat Vineri. Imi vâjâie capul! Ce apă bună. Să dorm! Lăsaţi-mă să dorm! O picătură a tulburat oglinda limpede a fântânii. Uite izvorul din poeniţa de munte. Da, este izvorul de lângă căsuţa pădurarului dela Roklan. O ploaie măruntă susură printre frunzele copacilor... Ce vis dulce...

...Când mă deştept din nou, e deja Marţi seara. Un câine stă aplecat peste mine. E un câine lup. Mă priveşte fix cu ochii lui frumoşi şi inteligenţi şi mă întreabă:

— Unde ai locuit?

Nu, nu câinele mi-a pus întrebarea; era un alt glas. Incă cineva se aplecă deasupra mea. Văd o pereche de cisme, încă o pereche, nişte pantaloni soldăţeşti. Dar nu reuşesc să-mi ridic privirea mai sus; îmi vâjâie capul. Toate acestea n'au nicio importanţă, lăsaţi-mă să dorm...

Miercuri.

Cei doi cari cântau prohodul stau lângă masă şi mănâncă din nişte străchini de lut. Acum îi pot distinge. Unul este ceva mai tânăr decât celălalt. Nu seamănă a călugări. Nici capela nu mai este capelă, ci o celulă de închisoare, ca oricare alta: o duşumea de scânduri, o uşă grea, întunecată...

Se aude cheia în broasca uşii; cei doi sar în pi-

cioare şi iau poziţia de drepţi; intră doi S. S.-işti şi ordonă să fiu îmbrăcat — n'aş fi crezut niciodată că îmbrăcatul unei mâneci şi al unui pantalon poate cauza atâta durere — sunt pus pe targă şi transportat jos pe scări. Bocăniturile cismelor grele ţintuite răsună pe săli... Am mai făcut odată drumul acesta. Unde o fi ducând acest drum? în ce iad?

In semi-întunericul cancelariei atât de neospitaliere, targa e pusă jos, şi o voce blândă traduce în cehă răcnetele sălbatice ale nemţilor:

— O cunoşti?

Imi sprijin bărbia în palmă. Lângă targă, o fată cu faţa rotundă. Stă mândră, dreaptă, cu capul ridicat, fără provocare, dar cu demnitate. Numai ochii îi sunt puţin aplecaţi în jos, atât cât să mă vadă şi să mă salute cu privirea.

— Nu o cunosc.

Imi amintesc că o zărisem în treacăt în noaptea aceea de nebunie din Palatul Pecek. Acuma ne vedem pentru a doua oară. Imi pare rău că o a treia întâlnire nu mai poate avea loc, dar tare aş vrea să-i strâng mâna cu recunoştinţă, pentru demnitatea cu care stătea în faţa lor. Era soţia lui Arnost Lorenz. A fost executată chiar în primele zile ale stării de asediu din anul 1942.

— Pe astălaltă, fără îndoială că o cunoşti.

Anicica Jirasek! Dumnezeule, Anica, dar dumneata cum ai ajuns aici? Nu, nu, n'am pronunţat numele dumitale, nu mă cunoşti şi nu te cunosc. Înţelegi, nu ne cunoaştem!

— Nu o cunosc.

— Înţelege odată, omule!

— Nu o cunosc.

— Iuliu, dar este inutil — face Anicica, şi numai după mişcarea abia perceptibilă a degetelor ce mototoleau batista, se poate vedea cât e de emoţionată — este inutil. Am fost denunţată.

— De cine?

— Tăcere! — o întrerup ei şi o împing brusc, când ea se apleacă şi-mi întinde mâna.

Anicica!

Nu mai aud celelalte întrebări.

Mi se pare că privesc toate acestea dela distanţă, fără a mai simţi vreo durere, ca şi când n'aş fi decât un spectator; aud cum doi S. S.-işti mă duc înapoi în celulă, scuturând cu brutalitate targa, şi cum mă întreabă rânjind dacă nu m'aş simţi mai bine legănat de un ştreang.

Joi.

Incep de-acum să recunosc lucrurile din jurul meu. Unul dintre tovarăşii mei de celulă se numeşte Karel. Celuilalt mai în vârstă îi zice „tătucul". Povesteşte ceva despre el, dar în capul meu totul se încurcă, o mină, copii în bănci, s'aude clopotul, n'o fi oare un incendiu? Se pare că sunt vizitat zilnic de un medic şi de un felcer S. S.-ist. Chipurile, starea mea nu e chiar atât de rea; în curând voi fi iarăşi zdravăn. Cel puţin aşa repetă mereu „tătucul", iar Karel se străduieşte într'atât să-i ţină isonul, încât cu toată starea mea îmi dau seama că vor să mă consoleze. Ce băieţi buni! Regret mult că nu le pot da crezare.

După amiază.

Uşa celulei se deschide şi, fără sgomot, tiptil în

vârful degetelor, se strecoară câinele înăuntru; se oprește la căpătâiul meu și iar mă privește fix. Alături apar din nou două perechi de cisme — acum știu cine sunt oamenii aceștia: o pereche de cisme aparțin stăpânului câinelui, supraveghetorul închisorii din Pancrați; cealaltă, șefului secției II-A-1, care mi-a luat interogatoriul în noaptea aceea — și încă o siluetă în pantaloni civili. Privirea-mi alunecă pe pantaloni în sus — da, îl cunosc și pe el, este agentul Gestapo-ului, omul lung și slab, care a condus arestarea mea. Se așează pe scaun și interogatoriul începe:

— Ai pierdut partida, gândește-te măcar la fine. Vorbește!

Imi oferă o țigară. O refuz. De altfel nici n'aș putea s'o țin între degete.

— Cât timp ai locuit la Baxa?

La Baxa! Drace, știu și asta! Cine le-o fi spus oare?

— Vezi că știm tot. Vorbește!

Dacă știți totul, atunci ce rost mai are să vorbesc eu! Am trăit cinstit până acum și vreau să fiu cinstit până la urmă.

Interogatoriul durează o oră. Cel care interoghează nu strigă; repetă cu multă răbdare aceeași întrebare, apoi, neprimind răspuns, pune a doua, a treia, a zecea.

— Ce naiba, nu înțelegi? s'a terminat, ați pierdut cu toții partida.

— Numai eu am pierdut.

— Mai crezi în victoria Comunei?

— Desigur.

— Mai crede — întrebă în nemțește șeful secțiunii, iar lunganul de agent îi traduce — mai crede în victoria Rusiei?

— Sigur. Nici nu poate fi altfel.

Am obosit. Imi încordasem toate puterile ca să fiu în gardă, iar acum conștiința mă părăsește, ca sângele ce se scurge dintr'o rană adâncă. Simt că în ultimul moment mi se întinde o mână — se vede că temnicerii au observat pe obrazul meu pecetea morții. In unele țări călăii obișnuiau să sărute înainte de execuție pe cel condamnat la moarte.

Seara.

In jurul meu se învârtesc doi oameni cu mâinile împreunate, cântând cu voci tărăgănate și discordante :

„Când lumina ochilor se va stinge
și sufletul..."

Ei, oameni buni, ia lăsați asta! O fi el bun la ceva cântecul vostru, dar astăzi, astăzi e ajunul lui 1 Mai, al celei mai frumoase și mai vesele sărbători de pe pământ. Incerc să cânt ceva vesel, dar, după cât se vede, cântecul meu sună lugubru, fiindcă văd pe Karel întorcându-și fața, iar pe tătucu ștergându-și ochii. Dar nu capitulez, am să cânt mai departe până ce au să mă acompanieze și ei. Adorm mulțumit.

Dimineața lui 1 Mai. Zorile.

Orologiul din turnul închisorii a bătut de trei ori. Pentru prima dată aud clar bătaia ceasului. Pentru prima dată dela arestarea mea mi-am revenit complect în fire. Prin fereastra deschisă pătrunde zefi-

rul, adierea lui răcorește salteaua de pe dușumea, ale cărei paie îmi înțeapă pieptul și pântecele. Fiecare fibră a corpului meu mă doare în alt chip. Abia mai respir. Deodată, ca și cum s'ar fi deschis brusc o fereastră, un gând îmi apare luminos: acesta este sfârșitul. Mor.

Te aștept cam de multișor, moarte. Drept să-ți spun, nădăjduiam c'o să ne întâlnim peste mulți ani, că voi mai trăi liber, ca să muncesc și să iubesc mult, să cânt și să cutreier lumea. Abia acum am devenit un om cu adevărat matur. Simțeam în mine atâta forță. N'o mai am. S'a sfârșit.

Am iubit viața și m'am avântat în luptă pentru ea. V'am iubit pe voi, oameni, și eram fericit când răspundeați dragostei mele. și sufeream când nu eram înțeles. Voi toți cărora v'am adus vreo jignire, iertați-mă, iar voi cei cărora v'am putut aduce vreo bucurie, uitați-mă! Auzul numelui meu să nu întristeze pe nimeni. Acesta mi-e testamentul. Vi-l las vouă, tată, mamă și surori, ție, Gusta mea, vouă, tovarăși, tuturor celor pe cari v'am iubit. Dacă lacrimile vă pot ușura, plângeți-mă o clipă. Dar nu mă compătimiți. Am trăit pentru o viață plină de bucurii, mor pentru ea și ar fi nedrept să-mi puneți pe mormânt îngerul durerii.

1 Mai! Altădată, la ora aceasta, noi cei dela periferiile orașelor eram în picioare și desfășuram drapelele noastre. La această oră, pe străzile Moscovei pășeau primele șiruri de trupe ce se îndreptau spre Piața Roșie. Astăzi, la aceeași oră, milioane de oameni duc ultima luptă pentru libertatea omenirii. Mii și mii dintre ei vor cădea în această luptă.

Unul dintre aceştia sunt şi eu. Să fii unul dintre ostaşii luptei finale, ce minunat!

Dar agonia nu-i frumoasă deloc. Mă sufoc. N'am destul aer. Aud cum îmi horcăe şi-mi gâlgâe în gâtlej. Numai să nu-mi trezesc tovarăşii. De mi-aş putea uda gâtlejul cu o înghiţitură de apă... Dar toată apa din cană a fost băută. La vreo şase paşi de mine, în lighianul din colţul camerei, este apă. Voi avea oare atâta putere ca să ajung până acolo?

Mă târăsc încet pe burtă, cu precauţie, ca şi cum lucrul cel mai important când mori ar fi să nu trezeşti pe nimeni. Am ajuns. Beau de mă înnec.

Nu ştiu cât a durat aceasta, cât timp mi-a trebuit ca să mă târăsc înapoi. Sunt pe punctul de a-mi pierde iar cunoştinţa. Imi caut pulsul şi nu-l găsesc. Inima mi s'a urcat până în gât şi a căzut brusc în jos. Cad şi eu. Şi în cădere aud vocea lui Karel:

— Tătucule, tătucule! Bietul om, moare!

. . . . . .

Dimineaţa a venit medicul.

Am aflat aceasta mult mai târziu. M'a examinat şi a clătinat din cap. S'a întors apoi la el în birou, a rupt formularul cu raportul de deces, pe care-l complectase încă din ajun, zicând cu respectul unuia care e specialist:

— Ăsta e cal, nu om!

CELULA 267

Şapte paşi dela uşă până la fereastră, şapte paşi dela fereastră până la uşă.

Asta o ştiu bine.

De câte ori n'am măsurat distanţa pe duşumeaua de scânduri a celulei din închisoarea Pancraţ! O cunoşteam, că doar mai stătusem odată aici, pentru faptul că văzusem prea limpede cât de funestă era pentru popor politica industriaşilor şi negustorilor cehi. Poporul meu este astăzi crucificat; pe sală, dincolo de uşă, se plimbă temnicerii nemţi, iar undeva dincolo de zidurile închisorii, trăgători de sfori anonimi împletesc iarăşi firul trădării. Câte secole îi vor trebui omului ca să poată înţelege ce se petrece în jurul lui? Prin câte mii de celule de închisoare a trecut omenirea în drumul ei spre progres? Şi prin câte va mai trece? Sfinte Dumnezeule, sfârşitul drumului spre izbăvirea omenirii nu se zăreşte încă. Şi totuşi lumea nu mai e cufundată în letargie, nu mai doarme!

Şapte paşi înainte, şapte înapoi. Lângă un perete, un pat demontabil, pe peretele celălalt o policioară sărăcăcioasă, de un roşu murdar; pe ea nişte vase de pământ. Da, toate acestea îmi sunt fami-

liare. E drept, de când le-am văzut ultima oară, s'au făcut unele perfecționări tehnice: s'a instalat caloriferul, iar hârdăul a fost înlocuit cu o chiuvetă. Dar, ceeace este mai important, e că și oamenii s'au mecanizat. Deținuții trebue să fie niște automate. Când cineva apasă pe buton, adică face să sune cheia în broască, deținuții sar în picioare, oricare le-ar fi ocupația, și iau poziția de drepți; ușa se deschide și starostele celulei îi dă drumul dintr'o răsuflare:

„Achtung ! Incameradouăsuteșasezecișișaptesunt treideținuțiallesinordnung".

Așa dar: 267. Aceasta e celula noastră. La noi, însă, automatul e defect: numai doi inși sar în picioare. Eu zac pe saltea lângă geam, cu fața în jos, o săptămână, două, o lună, o lună și jumătate, și apoi înviez: pot deja să-mi întorc capul și să-mi ridic mâna, mă înalț în coate și încerc chiar să mă întorc pe spate... Desigur e mai ușor să scrii asta decât s'o trăiești.

Și celula a suferit schimbări. In locul cifrei trei de pe ușă, atârnă cifra doi, suntem acum numai doi. A dispărut Karel, cel mai tânăr dintre cei doi tovarăși cari îmi cântaseră prohodul. N'a rămas decât amintirea sufletului său bun. De fapt, îmi amintesc foarte vag doar de ultimele două zile ale șederii lui cu noi. Imi povestea cu multă răbdare întâmplări de-ale lui, iar eu adormeam mereu în timpul povestirii.

Il chema Karel Maleț, de profesiune mecanic, lu-

cra la ascensor într'o mină undeva în apropierea oraşului Hudliţ şi aducea pe ascuns de acolo material exploziv, pentru noi cei din ilegalitate. E arestat de aproape doi ani şi acum va fi înaintat probabil chiar tribunalului din Berlin. E un grup întreg de arestaţi pentru această afacere. N'aş vrea să mă gândesc la ce o să li se întâmple. Karel are soţie şi doi copii, şi ţine la ei, ţine foarte mult — dar trebuia să-mi fac datoria, înţelegi d-ta, altfel nu se putea.

Stă lângă mine tot timpul şi-şi dă silinţa să mă forţeze să mănânc. Nu pot. E Sâmbătă — sunt opt zile de când am fost închis — şi recurge la o măsură extremă: raportează plutonierului-felcer al închisorii că în tot timpul acela eu n'am mâncat nimic. Plutonierul, un om în uniforma de S. S., fără ştirea căruia medicul ceh n'are voie să prescrie nici măcar aspirină, îmi aduce el singur un castron cu supă de spital şi stă lângă mine până mănânc totul. Karel este foarte mulţumit de rezultatul intervenţiei lui, şi a doua zi mă îndoapă chiar el cu un castron de supă duminicală.

Cu felul al doilea, însă, nimic de făcut: gingiile umflate nu sunt în stare să mestece nici măcar cartofii fierţi ai gulaşului duminical, iar gâtul umflat refuză să înghită o bucată ceva mai compactă.

— Auzi d-ta, să nu mănânce el nici gulaşul! — se plânge Karel aplecat deasupra mea şi clatină din cap.

Apoi se apucă şi mănâncă cu poftă porţia, împărţind-o cinstit cu „tătucul".

Ah, voi cari n'aţi avut prilejul să trăiţi în anul

1942 la Pancraţ, nu ştiţi şi n'aveţi de unde să ştiţi ce înseamnă gulaşul! Chiar în timpurile cele mai grele, când tuturor deţinuţilor le chiorăiau maţele de foame, când la duşuri se perindau nişte schelete ambulante, când fiecare sorbea cu ochii porţia tovarăşului, când terciul desgustător subţiat cu un sos de roşii părea o delicatesă mult râvnită, în aceste timpuri grele, cădea în castroanele noastre, regulat, de două ori pe săptămână — Joia şi Duminica — câte o porţie de cartofi stropită cu o lingură de sos de carne în care înnotau câteva fire de carne. Aşa ceva era ca'n basme. Dar nu numai atât: gulaşul era amintirea palpabilă a unei vieţi omeneşti, era, în această atmosferă monstruos denaturată a închisorii Gestapo-ului, ceva civil, ceva normal. Ceva despre care se vorbea cu deliciu, ah, cine ar putea înţelege ce însemnătate poate avea o lingură de sos bun, condimentată cu oroarea morţii lente.

Acum înţeleg prea bine exclamaţia lui Karel: Să nu mănânce el nici gulaşul! Ce altă prevestire mai convingătoare a apropiatei mele morţi?

In aceeaşi noapte, pe la orele două, Karel e deşteptat. I se ordonă ca în cinci minute să se pregătească de plecare. Ca şi cum avea să plece pentru câtva timp undeva pe aproape, ca şi cum nu l-ar fi aşteptat drumul spre capătul vieţii, spre o altă închisoare, spre un lagăr de concentrare, spre locul de execuţie, cine mai ştie unde. Karel mai găseşte răgaz să se aplece deasupra saltelei mele, să mă îmbrăţişeze şi să mă sărute pe frunte. Din coridor, un strigăt aspru îi aduce îndată aminte că la Pancraţ nu e loc pentru asemenea sentimente.

Karel se îndreaptă în grabă spre uşă, broasca ţăcăne odată sec...

...şi în celulă am rămas numai doi.

Ne vom mai revedea vreodată prietene? Şi noi, cei rămaşi, când ne vom despărţi? Care din noi va părăsi primul această celulă? Unde va pleca? Cine-l va chema oare? Gardianul în uniformă de S. S., sau chiar moartea, fără uniformă?

Scriu acum, pătruns şi răscolit încă de sentimentele şi emoţiile acestei prime despărţiri. A trecut un an de atunci, şi gândurile mele care l-au însoţit pe tovarăşul Karel revin mereu, mă obsedează uneori. Cifra „2" de pe uşa celulei a fost înlocuită cu „3", înlocuită iar cu „2", apoi din nou apărea „3", „2", „3", „2", mereu sosesc şi pleacă noi deţinuţi, şi numai cei doi, care au fost prima dată împreună în celula 267, nu sunt despărţiţi unul de celălalt:

„Tătucul" şi eu.

. . . . . .

„Tătucul" este învăţătorul Iosef Peşek, om de 60 de ani, director de şcoală. L-au arestat cu 85 de zile înaintea mea, pentru complot împotriva imperiului german, deoarece participase la redactarea proiectului de reformă a şcoalei cehe libere.

„Tătucul" — este...

Dar cum te încumeţi tu să-l descrii? E foarte greu! Doi oameni, o celulă şi un an de viaţă. În tot acest an au căzut ghilimelele dela cuvântul „tătucul", în tot acest an cei doi deţinuţi de vârste diferite au devenit cu adevărat tată şi fiu, în tot acest an ne-am învăţat reciproc obiceiurile, expre-

siile favorite, ba chiar şi intonaţiile. Incearcă să deosebeşti acum ce este al meu şi ce este al lui, cu ce a venit el în celulă şi cu ce am venit eu!

Nopţi întregi a veghiat asupră-mi, alungând cu comprese ude moartea care-mi da târcoale. Curăţa cu abnegaţie puroiul rănilor mele şi niciodată nu se arăta scârbit de mirosul de hoit pe care îl răspândea salteaua mea. Imi spăla şi îmi cârpea zdrenţele jalnice ale cămăşii, victima primului interogatoriu, iar când aceasta s'a destrămat cu totul, m'a îmbrăcat cu cămaşa lui. Mi-a adus, cu riscul de a fi încarcerat, o margaretă şi un firişor de iarbă, rupte din curtea închisorii în timpul plimbării de dimineaţă, de o jumătate de oră. De câte ori eram scos la un nou interogatoriu, mă însoţea cu privirea lui mângâietoare, iar când mă întorceam, punea din nou comprese pe rănile mele proaspete. Aştepta să mă întorc dela interogatoriu, şi nu se culca până nu mă culca pe mine şi mă învelea grijuliu cu pătura.

Aşa a început prietenia noastră. Ea nu s'a schimbat nici mai târziu, când am ajuns să mă ţin singur pe picioare şi să mă achit de obligaţiile mele de fiu.

Nu poţi însă să descrii totul aşa, dintr'o răsuflare. In anul acela, în celula 267 viaţa palpita din plin, şi tătucul trăia şi el, în felul lui, toate întâmplările. Toate acestea trebuiesc povestite, şi povestea mea nu s'a isprăvit încă. (Ceeace sună oarecum ca o speranţă.)

. . . . . .

Viaţa din celula 267 palpita din plin. Aproape la fiecare oră se deschidea uşa şi intrau gardienii.

Aceasta făcea parte din supravegherea strictă, prevăzută de regulament, a periculosului criminal comunist, dar în afară de aceasta, eu stârneam curiozitate. In închisoare, adeseori, oamenii mureau cu zile. Dar foarte rar se întâmpla să nu moară acela de care toți erau siguri c'o să moară. In celula noastră veneau chiar și gardienii dela celelalte etaje, ca să mă vadă, intrau în vorbă cu mine, sau ridicau în tăcere pătura și îmi examinau rănile, cu aere de cunoscători. Apoi, potrivit caracterului fiecăruia, glumeau cinic pe socoteala mea, ori luau un ton prietenesc. Unul dintre aceștia — noi l-am poreclit Morarul — venea mai des ca ceilalți și, rânjind, întreba dacă „diavolul roșu" n'are nevoie de ceva. „Nu, mulțumesc. n'am nevoie de nimic", era răspunsul. După câteva zile, Morarul hotărăște că „diavolul roșu" are totuși nevoie de ceva, și anume: să se bărbierească. Și aduce un frizer.

Acesta este cel dintâi deținut din altă celulă cu care fac cunoștință aici: tovarășul Bocek. Zelul Morarului se dovedește un prost serviciu: tătucul îmi sprijină capul, iar Bocek, așezându-se pe paiele așternutului meu, încearcă cu o mașină de ras cu lama uzată să taie o cărare în desișul bărbii mele. Mâinile-i tremură și ochii i se umezesc. Este sigur că bărbierește pe un muribund. Caut să-l întăresc:

— Nu-ți pierde cumpătul, prietene! Dacă am rezistat eu la interogatoriul din Palatul Pecek, voi rezista și la bărbieritul tău.

Puterile mă părăsesc însă, și amândoi suntem nevoiți să ne odihnim în câteva rânduri.

După vreo două zile fac cunoștință cu alți doi

deținuți. Domnii comisari din Palatul Pecek nu mai au răbdare; trimit după mine, și pentrucă felcerul scrie de fiecare dată pe citație „Transportunfähig" (inapt pentru deplasare), dau ordin să fiu adus prin orice mijloc. Și iată că doi deținuți în haine de serviciu așează o targă lângă ușa noastră. Tătucul mă îmbracă cu greu, tovarășii mă pun pe targă și plecăm. Când coborîm scara, unul din ei se apleacă spre mine și zice:

— Nu-ți pierde curajul!

Apoi, cu voce mai scăzută, îmi comunică în câteva cuvinte noutățile.

— Cutare și cutare!

De data aceasta nu zăbovim mult în cancelarie. Sunt trasportat mai departe spre ieșire, printr'un coridor lung. Coridorul e plin de lume; astăzi e Joi, ziua când se permite rudelor să vină să ia rufele deținuților. Toată lumea întoarce capul spre procesiunea cu targa, toate privirile exprimă milă și compătimire; aceasta nu-mi convine. Ridic o mână și strâng pumnul. Poate că lumea de pe coridor va vedea și va înțelege salutul meu. Imi dau seama de naivitatea gestului. Dar nu mă simt capabil de nimic altceva, nu am putere.

In curtea închisorii targa e urcată pe un camion. Lângă șofer s'au așezat doi S. S.-iști, și alți doi, cu mâna pe tocul revolverului, la căpătâiul meu. Pornim. Drumul e departe de a fi ideal; o groapă, o a doua groapă, n'am făcut nici 200 metri, că mi-am și pierdut cunoștința. Nostimă călătorie! O mașină de cinci tone prevăzută pentru treizeci de deținuți consumă benzină pentru un singur deți-

nut. Patru S. S.-işti, aruncând priviri fioroase împrejur, păzesc un trup în nesimţire, ca să nu evadeze.

A doua zi, comedia se repetă. De data aceasta, am rezistat chiar până la Palatul Pecek. Interogatoriul a fost scurt. Comisarul Friederich m'a atins cam puţin delicat, şi la întoarcere am fost din nou transportat în nesimţire.

Au venit apoi zile când nu mai încăpea nicio îndoială că trăiesc: durerea, soră bună cu viaţa, îmi amintea în mod foarte palpabil de acest lucru. Inchisoarea aflase deja că, prin nu ştiu ce întâmplare, scăpasem cu viaţă, şi-mi trimitea salutul ei. Il primeam prin pereţi, prin cari se transmiteau ciocănituri înfundate. Citeam acest salut în ochii oamenilor de serviciu care îmi aduceau mâncarea.

Numai soţia mea nu ştia nimic despre mine. Trăia izolată într'o celulă de care ne despărţea doar un etaj. In durerea ei, nu-şi pierduse speranţa, până în ziua când, în timpul plimbării de dimineaţă, i-a şoptit o vecină că, în urma bătăilor crunte primite la interogatoriu, am murit în celulă. Gusta păşea prin curte, fără a-şi da seama de ceeace se întâmplă în jurul ei; totul i se învârtea pe dinaintea ochilor; n'o putea turbura nici paznica, care o împingea la locul ei, lovind-o în obraz. Oare ce vedeau, pe pereţii albi ai celulei, ochii ei fără lacrimi, ochii ei mari şi buni? A doua zi un alt zvon: că n'am murit din bătaie, dar că n'am mai putut suporta chinurile şi că m'am spânzurat în celulă.

Eu zăceam în acest timp pe o saltea soioasă şi

mă străduiam în fiecare dimineață să mă întorc pe o parte și să cânt pentru Gusta cântecele care îl plăceau cel mai mult. Cum putea să nu le audă, când puneam în ele atâta suflet?

Acum știe de mine, mi-aude cântecele, deși suntem departe unul de altul. Gardienii din închisoare știu și s'au obișnuit și ei cu gândul că celula 267 cântă. Oamenii de serviciu nu mai bat la ușă, ca să fie liniște.

Celula 267 cântă. Toată viața mea am cântat și nu știu ce m'ar putea sili să nu mai cânt, tocmai acum înaintea sfârșitului, când simt viața cu o deosebită intensitate. Dar tătucul Peșek? Minunat: și lui îi place grozav să cânte. Nu are ureche, nici voce și niciun fel de memorie muzicală, însă iubește cântecul cu o dragoste frumoasă și statornică. Găsește în el atâta bucurie, încât nu mai observ cum sare dela un ton la altul și cum se încăpățânează să ia un „sol" acolo unde trebue un „la". Cântăm. Cântăm ori de câte ori ne apucă un dor, cântăm ori de câte ori se arată o zi cu soare; cu cântec îl conducem pe tovarășul pe care probabil nu-l vom mai vedea niciodată, cu cântec salutăm veștile bune dela Răsărit; cântăm pentru a ne consola, și cântăm de bucurie, așa cum cântă oamenii de când e lumea, și vor cânta cât va mai fi viață.

Nu este viață fără cântec, așa cum fără soare nu există viață. Și nevoia noastră de cântec e cu atât mai mare cu cât la noi nu pătrunde soarele: celula 267 dă spre Nord. Doar uneori vara, pe peretele dinspre Răsărit al celulei, odată cu umbra gratiilor, se furișează cât o rază de soare. Tătu-

cul stă în picioare, rezemat de pat, urmărind petele trecătoare de lumină... și privirea lui e tristă, cea mai tristă din câte am văzut vreodată.

Soare! Cu câtă dărnicie își revarsă strălucirea lui orbitoare acest vrăjitor cu chip rotund, câte minuni face el să apară înaintea ochilor omenești. Și cu toate acestea, cât de puțini au parte de lumina soarelui. Soarele va străluci, va străluci, și oamenii vor trăi în lumina razelor lui. Ce minunat e să-ți poți da seama de acest lucru! Și totuși, aș mai vrea să știu ceva. De bună seamă e ceva mult mai puțin important: va străluci el oare vreodată și pentru noi?

Celula noastră dă spre Nord. Numai vara, când e câte o zi senină, vedem uneori cum asfințește soarele. O, tătucule, ce mult aș vrea să mai văd odată un răsărit de soare.

CAMERA „PATRUSUTE"

Invierea din morți e un fenomen cu totul aparte. E ceva unic, încât e foarte greu să-l redai prin cuvinte. Cât de atrăgătoare ți se pare lumea când te trezești într'o bună zi, după un somn binefăcător. Dar după ce te-ai sculat de pe patul morții, cât de frumoasă îți pare ziua; frumoasă ca niciodată, simți că ai dormit minunat. Crezi câteodată că știi să apreciezi viața. Dar după învierea din morți, parcă, la un semn al regisorului s'au aprins deodată toate reflectoarele și scena este inundată de lumină. Credeai până atunci că ai vederea bună. Dar înviind din morți, vezi lumea ca și cum ai privi-o cu telescopul și cu microscopul. Invierea din morți este un fenomen de primăvară: ea îți descoperă un farmec nebănuit, până și în lucrurile cele mai obișnuite.

Așa este chiar și atunci când știi că toate acestea sunt efemere. Chiar și atunci când toată bogăția și varietatea lumii înconjurătoare se reduc la o celulă din Pancraț.

A sosit ziua să fiu scos în lume. A sosit ziua să nu mai fiu dus pe targă la interogatoriu, deși acest lucru îmi pare cu neputință. Ținându-mă de pereții coridorului și de balustrada scării, mă tâ-

răsc cu greu. Jos, tovarăşii de închisoare îmi fac loc într'o dubă de deţinuţi. Mă pomenesc într'o celulă ambulantă; alături, feţe noi, zece, doisprezece oameni. Imi zâmbesc, le zâmbesc şi eu, cineva, nu ştiu cine, îmi şopteşte ceva; strâng o mână, nu ştiu a cui. Apoi maşina intră cu sgomot pe poarta Palatului Pecek, tovarăşii mă scot afară şi intrăm într'o încăpere spaţioasă, cu şase rânduri de bănci. Pe bănci, cu mâinile proptite de genunchi, oamenii stau nemişcaţi şi privesc peretele gol din faţa lor... Iată, Fucik, o părticică din lumea ta cea nouă, poreclită cinematograf.

(Intermezzo de Mai 1943)

Astăzi este 1 Mai 1943. Şi de serviciu este omul în prezenţa căruia se poate scrie. Ura! Pentru un minut sunt iarăşi ziaristul comunist, care trece în revistă, de 1 Mai, forţele combative ale lumii noi!

Să nu vă aşteptaţi la o povestire cu steaguri fâlfâind în vânt. Nimic din toate acestea. N'am să vă pot povesti nici scene pitoreşti. Astăzi nu mai e ca odinioară. Nu mai este nici torentul sgomotos al zecilor de mii de oameni, care în alţi ani clocotea pe străzile oraşului Praga, nu mai este nici ceeace am văzut la Moscova: o mare infinită de capete, umplând Piaţa Roşie. Aici nu sunt nici milioane, nici măcar sute de inşi. Nu sunt decât câţiva tovarăşi — bărbaţi şi femei. Şi simţi totuşi cât de mare este însemnătatea acestei treceri în revistă. Da, e foarte mare, fiindcă este trecerea în revistă a forţelor care trec acum prin

dogoarea focului şi care nu se transformă în scrum, ci în oţel. Este o paradă în tranşee în timpul luptei. Iar în tranşee ţinuta este de campanie.

Parada aceasta o simţi din atâtea lucruri mărunte. Nu ştiu de mă vei înţelege, tovarăşe care vei citi odată şi odată cuvintele mele, dacă nu ai trăit tu însuţi toate acestea. Caută să înţelegi. Crede-mă, în toate acestea era o adevărată putere.

Salutul de dimineaţă al celulei vecine: două măsuri din Beethoven sună mai solemn, mai insistent astăzi decât deobiceiu, şi peretele parcă le transmite şi el în cu totul altă tonalitate, decât cea obişnuită.

Ne îmbrăcăm cu ce avem mai bun. Şi la fel fac deţinuţii din toate celelalte celule.

La ora micului dejun suntem în plină demonstraţie. Prin faţa uşii deschise a celulei defilează oameni de serviciu, cu pâine, cafea neagră şi apă. Tovarăşul Scorepa îmi dă trei pâinişoare în loc de două. Este felicitarea lui, de 1 Mai; o felicitare tăcută şi sobră. Intinzându-mi pâinea, îmi strânge pe neobservate mâna. Nu putem vorbi, duşmanii ne urmăresc până şi expresia ochilor, dar nu există oare şi limbajul mut al degetelor?

Jos, sub fereastra celulei noastre, femeile ies la plimbare de dimineaţă. Mă caţăr pe masă şi mă uit jos printre gratii. Poate că mă vor observa. Da, m'au observat. Işi ridică mâinile, cu pumnii strânşi. Le răspund la fel. In curte astăzi e veselie şi însufleţire, e cu totul altfel decât în celelalte zile. Gardiana nu observă nimic, sau se face

că nu observă. Şi acest lucru este tot în legătură cu parada de 1 Mai.

Acum e rândul nostru să facem plimbarea de dimineaţă. Fac repetiţie. E 1 Mai, băieţi, astăzi vom defila într'un fel deosebit; o să se mire paznicii. Prima mişcare: unu-doi, unu-doi, — lovituri de ciocan. A doua: cositul. Ciocanul şi coasa. Un pic de imaginaţie — şi tovarăşii vor înţelege: secera şi ciocanul. Mă uit în jur. Toţi au înţeles şi repetă mişcările.

Toate feţele sunt luminate de zâmbet şi toată lumea urmează cu entuziasm exemplul nostru. Au înţeles! Aşa băieţi, iată coloana noastră de 1 Mai iar această pantomină este jurământul nostru de 1 Mai: rămânem credincioşi şi nu trădăm, chiar dacă ar trebui să murim pentru acest crez.

Plimbarea s'a terminat. E ora nouă. In acest moment ceasul din turnul Kremlinului bate ora zece, şi în Piaţa Roşie începe parada. Tătucule, noi suntem alături de ei. Acolo se cântă acum Internaţionala; ea răsună peste toată faţa pământului, şi nu se poate să nu răsune şi în celula noastră. Cântăm şi noi. Un cântec revoluţionar, apoi altul şi iar altul, nu vrem să fim singuri. Nici nu suntem singuri, suntem alături de acei cari în clipele acestea cântă voioşi în libertate, alături de toţi acei care duc lupta ca şi noi....

Tovarăşi, voi din celule,
Din camere reci de tortură,
Sunteţi printre noi, sunteţi printre noi
Deşi lipsiţi din coloane... [1]

[1] Scris de Fucik în ruseşte. — *N. T.*

Da, suntem cu voi.

Astfel am hotărît noi, cei din celula 267, să încheiem cu cântece parada noastră de 1 Mai. Dar încă nu v'am spus totul.

Iată că o femeie de serviciu dela secția femeilor fluieră prin curte marșul Armatei Roșii, cântecul Partizanilor și alte cântece sovietice, dând exemplu celor din celule. Dar bărbatul în uniformă de polițist ceh, care mi-a adus hârtie și creion și stă de veghe acum pe sală, ca să nu fiu surprins de cineva când scriu? Dar celălalt, care scoate de aici și ascunde cu grijă foile acestea, ca mai târziu, când va veni timpul, să apară din nou la lumină? Ar fi deajuns chiar petecul acesta de hârtie, pentru ca amândoi să plătească cu capul. Și ei înfruntă pericolul, pentru a păstra legătura între prezentul ferecat în lanțuri și viitorul liber. Ei participă astfel la luptă. Stau plini de curaj și hotărîți la posturile lor, și luptă cu armele pe care le au la îndemână. Își îndeplinesc simplu și pe tăcute însărcinarea primită ca pe ceva dela sine înțeles, și nimeni nu-i vede că sunt angajați într'o luptă pe viață și pe moarte, în care, alături de tovarășii lor, pot să învingă sau să cadă.

Ați văzut, tovarăși, de zeci de ori defilarea trupelor revoluției la demonstrațiile de 1 Mai. Era splendid. Dar numai în luptă poți aprecia adevărata putere a acestei armate, invincibilitatea ei. Moartea este mai simplă decât credeam și eroismul ei lipsit de aureolă. Lupta este cu mult mai crâncenă de cât ne-am fi așteptat; pentru a rezista și pentru a obține victoria se cere o forță uriașă.

Vedem zilnic această forță, dar nu o înțelegem întotdeauna. Totul pare atât de simplu și natural.

Astăzi, noi ne-am dat din nou seama de existența ei.

Astăzi la parada de 1 Mai 1943.

. . . . . .

Ziua de 1 Mai a întrerupt șirul povestirii mele. Și e bine că s'a întâmplat astfel. Amintirea zilelor solemne capătă un colorit deosebit, și bucuria care astăzi copleșește totul îmi va colora și amintirile.

Dar „cinematograful" din Palatul Pecek e departe de a fi o amintire veselă. El este sala de așteptare a camerei de tortură, de unde auzi gemetele și țipetele deținuților, și nu poți să știi niciodată ce te așteaptă acolo. Vezi intrând oameni sănătoși, plini de putere, viguroși, și după un interogatoriu de două, trei ore, se întorc schilodiți, mai mult morți decât vii. Auzi o voce fermă răspunzând la apel, și după un ceas, frântă de suferințe și durere, nu mai e în stare nici măcar să șoptească. Se întâmplă însă și mai rău: vezi și dintre aceia cari pleacă cu privirea deschisă și senină, iar la întoarcere evită să te privească drept în ochi. Undeva, acolo sus, în biroul anchetatorului, un singur minut de slăbiciune, o singură clipă de șovăială, o străfulgerare de teamă pentru „eul" tău, și drept urmare, astăzi sau mâine vor fi aduși aci alți oameni, care vor fi nevoiți să treacă dela început până la sfârșit prin toate grozăviile acestea, alți oameni, pe care tovarășul de altă dată i-a dat pe mâna dușmanului.

Spectacolul deținuților cu conștiința frântă e ceva

şi mai înfiorător decât spectacolul celor bătuţi crunt. Căci moartea, care a trecut pe lângă tine, ţi-a ascuţit simţurile, vezi cu ochii celui înviat din morţi, vezi limpede, fără cuvinte: cine a şovăit, cine a trădat, prin mintea cui a trecut pentru o clipă ideea că nu ar fi chiar atât de grav dacă şi-ar uşura întrucâtva soarta, trădând pe altul. Sărmane caractere slabe! Ce viaţă mai este aceea care e plătită cu viaţa tovarăşilor!

Când am intrat pentru prima oară în „cinematograf" nu mă gândeam la toate acestea. Dar mai târziu, gândul m'a urmărit stăruitor. Mi-a trecut prin minte pentru prima oară chiar în dimineaţa aceea, nu însă în „cinematograf", ci acolo unde oamenii aflau mai multe decât oriunde: în camera „Patrusute".

In sala de „cinematograf" n'am stat mult: o oră, o oră şi jumătate. Apoi cineva mi-a pronunţat numele, şi doi civili, vorbind limba cehă, m'au condus până la ascensor, m'au urcat până la al patrulea etaj şi m'au introdus într'o cameră spaţioasă, pe a cărei uşă stătea scris numărul

400.

Câtva timp în cameră nu a fost nimeni, afară de mine şi cei doi însoţitori ai mei. Stând pe scaun, în fundul camerei, îmi roteam ochii în jur cu un sentiment ciudat: de unde cunosc eu camera aceasta? N'am mai fost oare cândva pe aici? Nu, n'am fost. Şi totuşi o cunosc, am văzut-o în vis, într'un coşmar ciudat. Atunci arăta cu totul altfel, era respingătoare, dar e aceeaşi cameră. Acum pare ospitalieră,

e plină de soare și de culori luminoase. Prin ferestrele largi, printre gratiile subțiri, se vede biserica Tyn, Letna cea plină de verdeață și Hracin.[1]

In visul meu era o cameră posomorîtă, fără ferestre, în care se strecura o lumină gălbue-murdară; oamenii umblau prin ea ca niște umbre... Da, camera era plină de oameni. Acum este goală, dar atunci stăteau aici pe bănci, unul lângă altul, oameni cu fețe palide și însângerate. Colo, lângă ușă, stătea un om în salopetă, și se putea citi în ochii lui o durere fără margini. A cerut apă, și încet, ca o cortină ce se lasă, s'a prăbușit la pământ...

Toate acestea au fost aevea; acuma știu că nu este un vis. Toată grozăvia, tot coșmarul — a fost însăși realitatea.

Era în noaptea arestării mele, când am fost interogat pentru prima oară. M'au băgat în camera aceasta de trei sau poate de zece ori. Și m'au scos afară numai când călăii mei voiau să se odihnească sau să înceapă cu alții. Mi-aduc aminte că dușumeaua rece de mozaic îmi răcorea plăcut picioarele goale, rănite.

Pe bănci ședeau muncitorii dela uzina Iunkers, prada Gestapo-ului din seara aceea. Omul în salopetă, care stătea la ușă, era tovarășul Barton, organizatorului celulei dela uzină, și indirect vinovat de arestarea mea. Spun aceasta, tocmai pentru ca nimeni să nu fie învinuit de cele întâmplate. Cauza arestării mele n'a fost lașitatea sau trădarea cuiva,

---

[1] Castelul prezidențial.

ci doar ghinionul şi imprudenţa. Tovarăşul Barton căutase să obţină legătura cu conducerea. Prietenul său, tovarăşul Ielinek, nedând destulă importanţă regulilor conspiraţiei, i-a promis să-i dea legătura cu cine trebue, deşi trebuia în prealabil să vorbească cu mine, ceeace ne-ar fi permis ca după aceea să ne dispensăm de intermediul lui. A fost o greşală. A doua greşală, mai gravă, este că un provocator, pe nume Dvorak, a câştigat încrederea lui Barton. Acesta din urmă i-a comunicat numele lui Ielinek. Şi familia Ielinek a fost pusă sub observaţie. Greşala s'a produs nu în activitatea lor principală, pe care o îndepliniseră cu succes timp de doi ani, ci în urma unui fleac de serviciu făcut unui prieten, serviciu care însemna călcarea regulelor conspiraţiei. Iar faptul că cei dela Palatul Pecek au hotărît arestarea soţilor Ielinek, chiar în seara în care mă aflam la ei, şi că au venit să-i aresteze cu un mare detaşament de Gestapo, toate acestea nu au fost decât o simplă întâmplare. Potrivit planului, familia Ielinek urma să fie arestată abia a doua zi. In seara aceea au venit să-i ridice, ca să zic aşa, „în virtutea inerţiei", în urma succesului ce-l obţinuseră prin arestarea celulei dela uzina Junkers. Pentru cei dela Gestapo, prezenţa mea la Ielinek a fost o surpriză tot atât de mare, pe cât a fost pentru noi incursiunea lor. Ei nici nu bănuiau cine le căzuse în mâini, şi cine ştie dacă ar fi aflat-o vreodată, dacă odată cu mine nu...

De toate acestea mi-am dat seama mai târziu, după celelalte vizite în camera „patrusute". Şi atunci nu mai eram singur. Oamenii stăteau pe bănci

lângă pereți, și ceasurile se scurgeau, aducând mereu alte surprize. Surprizele erau de două feluri: unele ciudate, pe cari nu le înțelegeam, și altele pe cari le înțelegeam foarte bine.

Dealtfel, prima surpriză nu făcea parte nici din prima, nici din a doua categorie. A fost ceva fără importanță.

A doua surpriză: în cameră intră unul după altul patru inși, salută în limba cehă pe agenții în civil ai Gestapo-ului... și mă salută și pe mine. Se așează la mese, desfac hârtii, aprind țigări, degajați, cu totul degajați, ca și cum s'ar afla aici în serviciu. Eu însă îi cunosc, cel puțin pe trei din ei; e cu neputință să fie în serviciul Gestapo-ului. Sau poate... și ei? Dar acesta-i R., un vechi secretar al organizațiilor de partid și al sindicatelor, un om cam ursuz, dar foarte credincios; nu, așa ceva nu e cu putință! Anca Vicova, încă sveltă și tot frumoasă, cu toate că are părul cărunt, o luptătoare dârză și neclintită din ilegalitate... nu, e cu neputință! Și celălalt... păi ăsta-i Vasek, zidarul din Nordul Cehiei, devenit secretar al Comitetului regional local. Eu să nu-l cunosc? Doar am trecut prin atâtea împreună acolo, la Nord! Oare și pe omul acesta să-l fi încovoiat? Nu, asta-i cu neputință! Atunci ce caută ei aici? Ce fac ei aici? [1]

Nici n'am timpul să găsesc un răspuns la această întrebare, și iată că sunt aduse alte persoane:

---

[1] După cum a aflat mai târziu Fucik, acești arestați erau așa numiții „Hausarbeiter", adică oameni de serviciu aleși dintre deținuți, cari acceptaseră acest rol, pentru a stabili și întreține legăturile între tovarășii arestați. — *N. T.*

Mirek, soții Ielinek și soții Fried. Pe aceștia îi cunosc, au fost arestați odată cu mine. Dar cum de se află aici cercetătorul istoriei artelor Pavel Kropacek, care l-a ajutat pe Mirek în munca printre intelectuali? Cine mai știa de el, în afară de mine și de Mirek? Și pentruce vlăjganul acela lung, cu fața umflată de bătaie îmi dă să înțeleg că nu ne cunoaștem? Păi, eu nici nu-l cunosc. Oare cine o fi Ștych? Doctorul Ștych? Zdenick? Pentru Dumnezeu, și organizația medicilor a căzut? Cine în afară de mine și de Mirek mai știa de dânsul? Și dece am fost chestionat la interogatorii despre intelectualitatea cehă? Dece, în general, le-a venit în gând să lege numele meu de munca printre intelectuali? Cine mai știa de asta, în afară de mine și de Mirek?

Răspunsul nu e greu de găsit, deși este atât de crud: Mirek a trădat. Mirek a vorbit. Mai nutresc o clipă speranța că poate n'a spus tot, nu i-a trădat chiar pe toți, dar întretimp este introdus un alt grup, în care recunosc pe:

Vladislav Vanciura [1], pe profesorul Felber cu fiul său, pe criticul Bedrich Vațlavela [2], de nerecunoscut în deghizarea lor, pe Bozena Pulpanova, Indrich Elbl, pe pictorul Dvorak. Toți acei cari au intrat sau urmau să intre în comitetul național-revoluționar al intelectualilor cehi, toți au ajuns aici. Mirek a spus tot ce știa despre munca printre intelectuali.

Nu au fost prea ușoare primele mele zile în Pa-

[1] Un cunoscut scriitor ceh, executat de hitleriști. — *N. T.*
[2] Un cunoscut critic comunist, executat de hitleriști.—*N. T.*

latul Pecek. Aceasta, însă, a fost pentru mine lovitura cea mai grea. M'am așteptat la moarte, dar nu la trădare. Oricât de indulgent l-aș judeca pe Mirek, oricare ar fi circumstanțele atenuante pe care i le-aș căuta, nu pot găsi un alt cuvânt decât trădare. Nimic nu-i putea servi drept justificare: nici slăbiciunea, nici neputința omului supus celor mai îngrozitoare chinuri, care se agață febril de singura șansă de scăpare. Abia acum am înțeles de unde au putut afla agenții Gestapo-ului numele meu, chiar din prima noapte. Acum am înțeles cum a ajuns aici Anca Jirașek, la care m'am întâlnit cu Mirek de câteva ori. Acum era clar decе se afla aici Kropacek și doctorul Štych.

Începând din ziua aceea, am fost dus aproape zilnic în camera „patrusute" și de fiecare dată aflam amănunte noui, triste și apăsătoare. Mirek! Un om de caracter, care înfruntase în Spania gloanțele și pe care nu-l încovoiaseră nici încercările grele din lagărul de concentrare din Franța, acum îngălbenește când vede o cravașă în mâinile unui agent al Gestapo-ului și-și trădează prietenii pentru a-și scăpa pielea. Cât de superficială i-a fost vitejia, dacă a putut fi ștearsă cu desăvârșire numai din câteva lovituri. Tot atât de superficială ca și convingerile lui. In mulțime, între tovarășii de idei era tare. Era puternic, fiindcă-i simțea alături. Izolat însă, împresurat de dușmanii care nu-l slăbeau, și-a pierdut toate forțele. Și le-a pierdut, din cauză că a început să se gândească numai la el. Sperând să se salveze pe sine, și-a sacrificat tovarășii. S'a lăsat copleșit de lașitate și din lașitate a trădat.

Nici nu s'a gândit că e mai bine să moară decât să le desvăluie nemților materialul ce-l avea la el. L-a desvăluit. Le-a indicat anumite nume. A trădat gazde conspirative. I-a adus pe agenții Gestapo-ului la întâlnirea cu Štych. I-a trimis la locuința lui Dvorak, unde trebuia să se întâlnească Vaclavek cu Kropacek. A trădat-o pe Anca. A trădat-o pe Lida, o fată isteață și curajoasă, care se îndrăgostise de el. Au fost suficiente câteva lovituri, ca el să dea în vileag jumătate din ce știa. Iar mai apoi, crezând că nu mai sunt în viață și că nu va răspunde în fața nimănui, a povestit tot ce știa.

Situația mea nu s'a înrăutățit de pe urma acestui fapt. Eram în mâinile Gestapo-ului — ce putea fi mai rău? Mai degrabă contrariul: depozițiile lui au servit ca prim material, care a stat la baza întregii instrucții, un fel de capăt de lanț, ale cărui verigi următoare le țineam eu în mâinile mele, iar Gestapo-ul avea foarte mare nevoie de ele. Numai datorită acestei împrejurări, atât eu cât și cea mai mare parte din grupul nostru n'am fost executați chiar din primele zile ale stării de asediu. Dacă Mirek s'ar fi purtat așa cum dicta datoria, n'am fi fost în mâinile Gestapo-ului decât noi doi. Amândoi n'am mai fi fost demult în viață, dar ceilalți ar fi trăit și și-ar fi continuat munca.

Lașul pierde mai mult decât propria-i viață. Așa s'a întâmplat și cu Mirek. Dezertor dintr'o armată glorioasă, el și-a atras până și disprețul dușmanilor. Rămăsese el în viață, e drept, dar aceasta nu mai era viață, căci era exclus din colectiv. Mai târziu, a încercat de câteva ori să-și repare gre-

şala, dar n'a mai fost primit în colectiv. Iar în închisoare, excluderea aceasta e mai teribilă, mai îngrozitoare decât oriunde.

. . . . . .

Inchisoarea şi singurătatea sunt două noţiuni, socotite deobiceiu identice. Aceasta, însă, este o mare eroare. Deţinutul nu este singur, închisoarea este un mare colectiv, şi cele mai severe măsuri ale administraţiei nu pot izola pe deţinut, decât dacă omul se izolează el însuşi. In închisoare, colectivul este obiectul unei asupriri deosebite. Această asuprire însă uneşte şi o̧ţelește oamenii, ascuţindu-le sensibilitatea. Pentru ei, pereţii nu constitue un obstacol, deoarece şi pereţii au viaţă şi vorbesc prin semne convenţionale. Frăţia din închisoare uneşte toate camerele unui etaj prin suferinţele comune, prin paznicii şi sălile comune şi prin acele plimbări în comun de câte o jumătate de oră, în timpul cărora este deajuns adesea o singură vorbă sau un singur gest, pentru a transmite o comunicare de cea mai mare importanţă şi a salva viaţa cuiva. Plecările la interogatorii, aşteptările la „cinema" şi întoarcerea în Pancraţ încheagă închisoarea într'o unire frăţească. E o frăţie fără risipă de cuvinte. O simplă strângere de mână sau o ţigară strecurată pe ascuns înlătură gratiile cuştii, îl scot pe om din singurătatea prin care duşmanii vor să-l înfrângă. Celulele au mâini: simţi cum ele te sprijină, când te întorci extenuat dela interogatoriu. Din mâinile acestea primeşti hrană, atunci când duşmanii încearcă să te omoare prin foamete. Celulele au ochi: ei te privesc când eşti dus la locul execuţiei, şi ştii

că trebue să păşeşti drept, fiindcă te văd fraţii tăi, şi nu poţi, printr'un pas şovăelnic, să strecori îndoiala în inimile lor. Este o frăţie ce sângerează, dar care nu poate fi învinsă. Fără sprijinul ei, n'ai putea suporta nici a zecea parte din calvarul tău. Nici tu, nici nimeni altul.

In povestirea mea, pe care nu ştiu dacă o voi putea continua (căci zilele şi orele îmi sunt învăluite în întuneric), revine mereu cuvântul care serveşte de titlu capitolului de faţă: camera „patrusute". La început primele mele ore şi gânduri din camera „patrusute" nu erau străbătute de nicio dâră de lumină. Dar mai apoi mi-am dat seama că „patrusute" constitue un colectiv plin de vigoare şi gata de luptă.

Colectivul „patrusute" a luat naştere în anul 1940, când poliţia germană a extins activitatea împotriva comuniştilor. Aici a fost organizată o filială a „cinematografului", filiala sălii de aşteptare pentru cei aflaţi în prevenţie, era o filială creată în special pentru comunişti, pentru a se evita trambalarea arestaţilor, pentru orice motiv, dela primul etaj până la etajul al patrulea. Arestaţii trebuiau să fie în orice moment la îndemâna judecătorului de instrucţie. Asta le uşura munca. Şi asta era destinaţia camerei „patrusute".

Dar pune doi deţinuţi laolaltă — mai ales comunişti — şi vei vedea îndată cum ia naştere un colectiv, care va încurca toate socotelile Gestapoului. In anul 1942 camera „patrusute" nu mai purta altă denumire decât „Centrala comunistă". Multe i-a fost dat să vadă acestei camere, mii de tovarăşi

s'au perindat pe aici, dar un singur lucru rămânea neschimbat: spiritul colectivului, gata de luptă, şi credinţa lui nestrămutată în victorie.

Camera „patrusute" era o tranşee înaintată cu mult dincolo de primele linii, împresurată din toate părţile de duşmani, expusă unui foc concentric, dar care nici o clipă nu s'a gândit să capituleze. Pe această tranşee flutura steagul roşu, şi aici se manifesta solidaritatea întregului popor, luptând pentru eliberarea sa.

Jos, în „cinematograf", S. S.-iştii cu cisme grele se plimbau de colo până colo, sbierând la arestaţi la cea mai mică tresărire. In camera „patrusute", paza era asigurată de inspectorii şi de agenţii de poliţie cehi care intraseră în serviciul Gestapo-ului în calitate de translatori, unii de voie, alţii din ordinul superiorilor. Fiecare îşi vedea de treabă; unii se achitau de obligaţiile de colaboratori ai Gestapo-ului, alţii îşi făceau datoria lor de Cehi. Mai erau şi unii care rămâneau pe linia de mijloc. Aici nu mai eram siliţi să stăm smirnă cu mâinile proptite de genunchi şi cu privirea fixă înainte. Aici puteai să stai mai în voie, să arunci câte o privire în jur, să faci câte un semn cu mâna, iar uneori îţi puteai permite şi mai mult decât atât — după cum era de serviciu una sau alta din cele trei categorii de gardieni.

Camera „patrusute" — era locul unde puteai cunoaşte profund fiinţa numită „om". Apropierea morţii îi despuia pe toţi; şi pe cei ce purtau pe braţul stâng o banderolă roşie de deţinut comunist sau de suspectat de colaborare cu comuniştii, şi pe

gardieni, şi pe anchetatori. La interogatorii, cuvintele pot servi ca armă de atac sau de apărare. Dar în camera „patrusute" nu te puteai ascunde după vorbe. Aici contai tu, nu vorbele tale. Iar în tine nu rămânea decât esenţialul. Tot ce era de ordin secundar, suprapus, tot ce nivelează, îmblânzeşte şi înfrumuseţează trăsăturile fundamentale ale omului se spulbera în viforul care precede moartea. Nu rămânea decât ceeace constituia esenţialul, trăsăturile cele mai pregnante: cel credincios rămânea credincios, trădătorul trăda, omul de rând se lăsa pradă desnădejdii, eroul lupta până la capăt. In orice om se află laolaltă putere şi slăbiciune, curaj şi laşitate, fermitate şi şovăială, curăţenie şi murdărie. Aici nu rămânea decât una din două. Ori, ori. Cine încerca să le amestece apărea tot atât de nenatural ca unul căruia i-ar veni să danseze la o înmormântare purtând pe cap o pălărie împodobită cu pene galbene.

Se aflau dintre aceştia printre deţinuţi, ca şi printre inspectorii şi agenţii cehi. Erau unii cari în biroul judecătorului de instrucţie tămâiau pe zeul nazist, iar în camera „patrusute" pe diavolul bolşevic. In faţa ochilor judecătorului neamţ rupeau dinţii deţinutului, pentru a-l face să divulge locuinţele clandestine, iar în camera „patrusute" îi ofereau prietenește o bucată de pâine. La percheziţii îi jefuiau complect locuinţa, iar în camera „patrusute" întindeau deţinutului o ţigară furată chiar dela el, în semn de compătimire. Mai era o specie de oameni: aceştia nu te torturau niciodată, dar nici nu ajutau pe nimeni. Nu-i preocupa decât grija

pentru propria lor piele. Sensibilitatea lor era un minunat barometru politic. Când erau seci și strict oficiali cu deținuții, aceasta se traducea: nemții deslănțuie ofensiva la Stalingrad. Când erau prietenoși și intrau în vorbă cu deținuții, barometrul indica: situația e vădit schimbată, nemții au fost bătuți la Stalingrad. Dacă începeau să îndruge că ei sunt Cehi de baștină, dar că au fost forțați să intre în serviciul Gestapo-ului, barometrul indica: Armata Roșie continuă ofensiva dincolo de Rostov. Așa sunt ei: când ești gata să te înneci, stau cu mâinile în sân, iar când reușești să ajungi cu forțele tale proprii la mal, aleargă spre tine cu mâna întinsă.

Oameni de soiul acesta miroseau colectivul nostru și căutau să se apropie de el, dându-și seama de forța lui. Niciodată însă nu puteau să pătrundă în el. Erau și dintre acei cari nu aveau nicio idee despre colectiv. Aceștia ar putea fi numiți asasini, dacă acest epitet n'ar fi o insultă pentru asasini, căci asasinii sunt totuși oameni. Niște fiare înarmate cu bâte și vergele de fier, care vorbeau limba cehă. Se purtau față de deținuții cehi cu atâta cruzime, încât îi uimeau chiar și pe mulți dintre nemții dela Gestapo. Schingiuitorii aceștia nu puteau invoca nici măcar interesele națiunii lor sau ale statului german; chinuiau și omorau numai din sadism. Sfărâmau dinți, scoteau ochi, loveau cu călcâiele în pântece, spărgeau testele, omorau în bătăi, toate acestea cu o rară cruzime, care nu putea avea alt izvor decât simpla bestialitate. Îi vedeam zilnic pe acești călăi, eram siliți să stăm de vorbă cu ei, să

le tolerăm prezența, care însemna numai sânge și gemete în jurul lor. Ne-a ajutat numai credința fermă că nu vor scăpa de pedeapsă. Nu vor scăpa, chiar dacă ar reuși să-i omoare pe toți martorii nelegiuirilor lor.

Dar alături de ei mai erau oameni cari, deși ocupau aceleași funcțiuni, merită cu prisosință să fie numiți Oameni. Oameni cu O mare. Oameni cari au aplicat regulamentul închisorii în folosul deținuților, oameni cari au ajutat la crearea colectivului „patrusute", făcând ei înșiși parte din el cu tot sufletul și slujindu-l cu tot curajul. La început, ca polițiști cehoslovaci, luptaseră împotriva comuniștilor, dar mai apoi, după ce i-au văzut pe comuniști luptând contra ocupanților, au înțeles cât de mare e forța comuniștilor, și care e însemnătatea luptei lor pentru întreg poporul cehoslovac. Dându-și seama de aceasta, au început să slujească cu credință cauza comună și să-i ajute pe toți cei cari, chiar în închisoare, rămâneau credincioși acestei cauze. Mulți dintre cei din ilegalitate, cari se aflau în libertate, ar fi șovăit dacă și-ar fi dat limpede seama de ce-i așteaptă în mâinile Gestapo-ului. Prietenii noștri ascunși, din închisoare, aveau toate ororile acestea mereu înaintea ochilor, le vedeau în fiecare zi, în tot momentul. In orice zi, în orice moment, ei ar fi putut să fie transformați în deținuți, iar soarta lor, în cazul acesta, ar fi fost și mai rea decât a altora. Totuși, ei n'au șovăit. Au ajutat la salvarea a mii de vieți și la ușurarea soartei acelora cari nu mai puteau fi salvați. Fără

ajutorul lor, camera „patrusute" nu ar fi putut deveni niciodată ceeace a devenit pentru mii de comuniști, o rază luminoasă în casa întunericului, o fortificație în spatele frontului inamicului, o poziție de luptă pentru libertate în însăși vizuina asupritorilor.

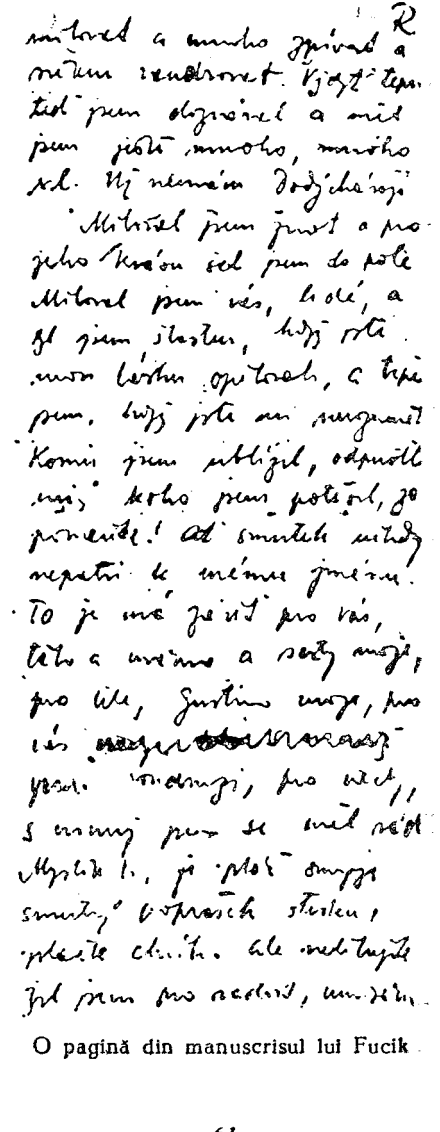

O pagină din manuscrisul lui Fucik

OAMENI ŞI MARIONETE

Un singur lucru vă cer vouă, celor cari veţi supravieţui acestor timpuri: să nu uitaţi. Nu uitaţi nici pe cei buni, nici pe cei răi. Strângeţi cu răbdare mărturii despre cei cari au căzut pentru ei şi pentru voi. Va sosi ziua când prezentul va deveni trecut, când se va vorbi despre aceste timpuri măreţe şi despre eroii anonimi, făuritori ai istoriei. Dar ţineţi minte: n'au existat eroi anonimi. Au fost doar oameni, fiecare cu numele lui, cu chipul lui, cu năzuinţele şi speranţele lui. Chinurile celui mai neînsemnat dintre ei n'au fost mai mici decât chinurile aceluia al cărui nume va intra în istorie. Fie ca pe cei căzuţi în luptă să-i simţiţi aproape de voi, ca pe nişte prieteni, ca pe cineva care vă este drag, ca pe voi înşivă.

Au căzut mii de eroi. Invăluiţi cu iubirea voastră măcar pe unul dintre ei, ca pe un fiu sau o fiică dragă, fiţi mândri de el, ca de un om mare care a trăit cu gândul la viitor. Toţi cei cari au fost credincioşi viitorului şi au murit pentru ca el să fie frumos merită un monument. Acela, însă, care din pulberea trecutului vrea să ridice un stăvilar pentru a opri apele mari ale revoluţiei, nu

este decât un manechin de lemn putred, nu contează chiar dacă poartă astăzi, pe umeri, galoane de aur! Dar şi manechinele acestea trebuesc privite în toată nimicnicia lor jalnică, în întreaga lor cruzime, laşă şi zadarnică. E un material care va fi judecat în viitor.

Ceeace vă voi povesti acum nu este decât materialul brut, depoziţiile martorilor şi nimic altceva. Fragmente pe cari le-am putut culege pe un teren restrâns, lipsit de perspective. Dar ele conţin câteva trăsături autentice, contururi de figuri mari şi de manechine.

Soţii Ielinek

Iosef şi Maria. El este muncitor la tramvaie, dânsa servitoare. Făcea să le cunoşti locuinţa: mobilă simplă, modernă, lustruită, etajeră de cărţi, statuete, poze pe pereţi şi o curăţenie de neînchipuit. Părea că întreaga lor viaţă se rezumă la această mică locuinţă. Că acesta este idealul lor. Şi totuşi soţia era de mult timp o activistă a partidului comunist, care n'avea altă dorinţă decât să lupte pentru dreptate. Amândoi îşi îndeplineau munca lor cu modestie şi pe neobservate, cu totul devotaţi cauzei, şi nu au dat înapoi când s'au abătut vremurile grele ale ocupaţiei.

După trei ani, agenţii Gestapo-ului au pătruns în locuinţa lor. Iosef şi Maria stăteau alături unul de altul... cu mâinile sus.

. . . . . .

19 Mai 1943

La noapte Gusta mea urmează să fie trimisă în Polonia, „la muncă". La muncă silnică, la moarte. Eu însumi nu mai am de trăit decât vreo câteva săptămâni sau, în cazul cel mai bun, două-trei luni. Dosarul meu a fost înaintat pentru judecare. Aceasta înseamnă că voi mai sta vreo lună în prevenție la Pancrați, iar după aceea sfârșitul o să fie aproape. Nu-mi voi putea termina reportajul. Totuși, dacă voi avea posibilitatea voi încerca să continui. Astăzi nu pot. Astăzi, capul și inima îmi sunt pline de Gustina, ființa nobilă, atât de sinceră și de devotată, tovarășa credincioasă a vieții mele frământate.

In fiecare seară cânt cântecul ei favorit: e vorba într'însul despre iarba nemărginită a stepei, al cărei foșnet șoptește povestea gloricaselor lupte de partizani. Povestea femeii cazace, care a luptat cot la cot cu bărbatul ei pentru libertate. Povestea vitejiei ei, a ultimei lupte în care *„iei podnatsea zemli nie prișlosi"*. [1]

Voț, moi drujok boevoi! [2] Câtă putere se ascunde în femeia mărunță, cu trăsături regulate și ochi mari de copil, care privesc cu atâta duioșie! Munca ilegală și desele noastre despărțiri au păstrat în noi sentimentele primelor zile; de sute de ori am retrăit clipele înflăcărate ale primelor îmbrățișări. Inimile noastre băteau totdeauna la fel. In

[1] I-a fost sortit să nu se mai ridice niciodată dela pământ. — *N. T.*

[2] Aceasta este tovarășa mea de luptă. — *N. T.*

clipele noastre de bucurie, ca şi în cele de nelinişte, emoţii sau tristeţă, ne contopeam amândoi într'o singură respiraţie şi o singură bătaie de inimă.

Toţi anii aceştia am lucrat, ajutându-ne unul pe altul, ca doi tovarăşi. In toţi anii aceştia ea a fost primul meu cititor şi critic, şi-mi era greu să scriu, dacă nu simţeam asupră-mi privirea ei plină de duioşie. Toţi anii aceştia am stat umăr la umăr în luptă, şi am avut mult de luptat. In toţi anii aceştia mână 'n mână am cutreerat locurile noastre favorite. Am trecut prin multe greutăţi, am cunoscut şi multe bucurii, am fost bogaţi de bogăţia săracilor, de ceeace este înlăuntrul nostru.

Gustina? Să vă spun cum e Gustina:

Cele ce urmează s'au întâmplat în luna Iunie a anului trecut, în zilele stării de asediu. Ne-am revăzut şase săptămâni după arestarea noastră, după atâtea zile chinuitoare de celulă izolată, când mă credea mort. A fost chemată ca să mă „influenţeze".

„Convinge-l", i-a spus la confruntare şeful secţiunii. „Convinge-l să-şi bage minţile în cap. Dacă nu vrea să se gândească la el, cel puţin să se gândească la dumneata. Vă dau o oră de gândire. Dacă va continua să se încăpăţâneze, vă vom împuşca pe amândoi chiar astă seară".

Gustina m'a mângâiat cu privirea şi a zis:

„Domnule comisar, aceasta nu constitue pentru mine o ameninţare; e tocmai lucrul pe care vi-l cer: dacă-l omoriţi pe el, omoriţi-mă şi pe mine".

Aceasta este Gustina: iubire şi hotărîre.

Gustino, ei ne pot lua viaţa; dar onoarea şi iubirea nu ni le va putea lua nimeni.

Ah! Prieteni, vă închipuiţi voi cum am trăi dacă ne-ar fi dat să ne mai întâlnim după chinurile acestea? Dacă ne-am întâlni într'o viaţă luminoasă de libertate şi spirit creator? Să trăim, şi să vedem cu ochii visul spre care-am năzuit, pentru care mergem acum la moarte! Dar chiar morţi, vom trăi într'o părticică a marii voastre fericiri, căci i-am dăruit noi viețile noastre. Aceasta e bucuria noastră, şi totuşi e atât de trist să ne despărţim!

Nu ne-au dat voie nici să ne luăm rămas bun, nici să ne îmbrăţişăm, nici să ne strângem mâinile. Dar colectivul din închisoare, care leagă Pancraţ-ul până şi cu centrul oraşului, a avut grijă să comunice fiecăruia din noi ce i s'a întâmplat celuilalt.

Tu ştii, Gustina, după cum ştiu şi eu, că nu ne vom mai revedea niciodată. Dar îţi aud glasul din depărtare: La revedere, dragul meu.

La revedere, Gustina mea!

. . . . . .

Testamentul meu.

N'am avut nimic în afară de bibliotecă. A fost distrusă de oamenii Gestapo-ului.

Am scris multe articole critice, literare şi politice, schiţe şi reportaje, recenzii de teatru. Multe din acestea n'au trăit decât o singură zi, murind odată cu ea. Să le lăsăm. Unele, însă, sunt şi astăzi actuale. Speram ca Gustina să pună ordine în toate. Acum sunt puţine speranţe. Deaceea îl rog pe credinciosul meu prieten Lad Stoll să alcătuiască, din materialul meu, cinci cărţi:

1. Articole politice şi de polemică.
2. O culegere de reportaje din ţară.

3. O culegere de reportaje din Uniunea Sovietică.

4 și 5. Articole și schițe literare și dramatice.

Cea mai mare parte din acestea au fost publicate în „Tvorba" și în „Rude pravo", unele în „Kmen", „Pramen", „Proletkult", „Doba", „Socialist", „Avantgarda" etc.

Editorul Girgal (la care țin mult pentru curajul vădit cu care a editat în timpul ocupației cartea mea „Bezent Niemțova") are în manuscris schițele mele despre Iulius Zeyer. O parte din studiul asupra lui Sabina și din articolele despre Ian Neruda sunt ascunse undeva în casa în care au locuit familiile Ielinek, Vysusil și Suchanek. (Cei mai mulți dintre tovarășii aceștia nu mai trăiesc acuma).

Am început să scriu un roman despre generația noastră. Două capitole sunt la părinții mei, celelalte, după cât se pare, s'au pierdut. Am observat câteva dintre povestiri, în manuscris, printre hârtiile Gestapo-ului.

Celui care va scrie în viitor o istorie a literaturii, îi las prin testament dragostea mea pentru Ian Neruda. Acesta este cel mai mare poet al nostru. El scruta viitorul până departe. Nu s'a scris până acum niciun studiu critic în care Neruda să fie înțeles și apreciat după merit. I s'a pus eticheta de „amatorul de idilă din Mala Strana", fără să se vadă că el a fost pentru această Mala Strana „idilică" și mic-burgheză „o haimana", că s'a născut la periferia Smichov-ului într'un centru muncitoresc și că a trebuit să-și caute „Florile din cimitir" în jurul uzinelor Ringhofer. Creația lui Neruda, dela „Flori

din cimitir" până la foiletonul „1 Mai 1890" [1] nu poate fi înțeleasă fără aceasta. Toți criticii, până și un critic cu orizont atât de larg ca Salda, consideră activitatea ziaristică a lui Neruda ca pe o frână pentru creația lui poetică. E absurd! Ziarist fiind, Neruda a putut să creeze opere atât de frumoase ca „Balade și romanțe" sau „Melodii de Vineri" și cea mai mare parte a „Motivelor simple". Ziaristica istovește, poate chiar fărâmițează pe om, dar tot ea îl apropie pe autor de cititor și-l ajută în opera lui poetică. Și mai ales aceasta se poate spune despre un ziarist atât de strălucit ca Neruda. Fără articole de ziar, care nu trăiesc decât o singură zi, Neruda ar fi putut scrie multe cărți și versuri, dar nu ar fi scris nicio carte care să supraviețuiască peste secole, așa cum vor supraviețui operele lui.

Poate că cineva va termina studiul despre Sabina. Merită aceasta.

Prin toată munca mea am vrut să asigur părinților mei, pentru dragostea și noblețea lor, o toamnă cu soare. Ce greu îmi e că-i știu singuri! „Creeatorul moare, dar opera lui trăește". Voi fi mereu cu ei în căldura și lumina care-i înconjoară.

Rog pe surorile mele, Liuba și Vera, să-i ajute pe tata și pe mama să uite pierderea suferită de familia noastră. Au plâns destul când au venit să vorbească cu noi, în Palatul Pecek. Dar trăiește în ei bucuria, deaceea îmi sunt atât de dragi.

---

[1] Mala Strana este un vechi cartier mic-burghez din Praga. „Flori din cimitir" și „1 Mai 1890" sunt culegeri de poezii ale lui Neruda. „Ringhofrovka" este un orășel industrial. — *N. T.*

deaceea sunt ei iubiți și de alții. Ele au semănat bucurie, și așa trebue să fie mereu.

Strâng cu tărie mâna tovarășilor cari vor supraviețui acestei ultime lupte, și celor cari vor veni după noi. Le-o strâng în numele meu și al Gustinei. Noi ne-am făcut datoria.

Repet: noi am trăit pentru bucurie, pentru bucurie ne-am avântat în luptă, pentru ea murim. Deaceea tristețea nu trebue niciodată legată de numele nostru.

19.V.43 I. F.

22 Mai 1943

S'a hotărît. Judecătorul de instrucție a terminat de cercetat cazul meu. Totul a mers mai repede decât am crezut. După cât se vede, se grăbesc. Impreună cu mine sunt acuzați și Lida Plaha și Mirek. Lașitatea lui nu i-a servit la nimic.

Judecătorul de instrucție e atât de corect și de rece încât numai înfățișarea lui te face să simți fiori. Tinichelele mari cu crucea încârligată atârnate de reverele uniformei etalează convingeri pe care, desigur, nu le are. Aceste tinichele nu sunt decât o firmă sub care se ascunde un biet funcționar, care trebue într'un fel oarecare să-și câștige existența, în anii aceștia. Cu acuzații nu este nici bun nici rău, nu-și permite să râdă sau să se încrunte. E un funcționar. In vinele lui nu curge sânge, ci mai de grabă un fel de apă chioară.

Totul este șnuruit, parafat, împărțit minuțios pe articole. De șase ori trădare de stat, complot îm-

potriva Imperiului german, pregătire de răscoală armată, mai știu și eu ce. Oricare din punctele acestea ar fi deajuns cu vârf și îndesat.

Timp de treisprezece luni am luptat pentru viața mea și a tovarășilor. Am luptat și cu îndrăsneală și cu viclenie. Dușmanii mei au în programul lor „șiretenia nordică". Dar nici eu nu m'am lăsat mai prejos. Dacă am pierdut partida, asta este numai pentrucă, în afară de șiretenie, ei mai au în mână și securea.

Așa dar, s'a terminat cu lupta. Acum nu-mi rămâne decât să aștept. Vor mai trece două, trei săptămâni, până vor întocmi rechizitoriul, apoi voi fi dus în Germania, va urma procesul, sentința, iar după aceea și execuția. Acestea sunt perspectivele. Așa dar, mai am în rezervă patru, poate chiar și cinci luni de zile. In timpul acesta se pot schimba multe. Totul se poate schimba. Poate. E greu să judeci de după gratii. Dar grăbirea desnodământului de dincolo de zidurile închisorii poate grăbi și sfârșitul nostru. Cine știe?

Și speranța se ia la întrecere cu războiul. Moartea se ia la întrecere cu moartea. Ce se va întâmpla mai curând: moartea fascismului, sau moartea mea? Această întrebare nu mi-o pun numai eu. Și-o pun zeci de mii de prizonieri, milioane de soldați, zeci de milioane de oameni din Europa și din lumea întreagă. Speranțele unuia sunt mai mari, ale altuia mai mici. Dar asta numai în aparență. Capitalismul în descompunere a umplut lumea cu grozăviile lui, și grozăviile acestea amenință pe oricine cu nenorociri aducătoare de moarte. Sute de mii de oameni

— şi ce fel de oameni! — vor cădea înainte ca cei rămaşi în viaţă să poată spune : am supravieţuit fascismului.

Nu mă mai despart de hotărîre decât luni, şi în curând nu vor mai fi decât zile. Aceste zile vor fi însă cele mai cumplite. De multe ori m'am gândit cât de dureros este să fii cea din urmă jertfă a războiului, soldatul care cade în ultima clipă, răpus de cel din urmă glonţ. Dar cineva tot trebue să fie ultimul. Dacă aş şti că după mine nu vor mai fi jertfe, aş merge cu bucurie la moarte, fără să mai întârzii o clipă.

. . . . . .

In timpul scurt ce-mi mai rămâne de stat la Pancraţ, n'am să-mi mai pot pune la punct reportajul. Va trebui să fiu mai laconic. Trebue să vorbesc mai mult despre oameni decât despre evenimente. Oamenii sunt principalul.

Am început portretele mele cu perechea Ielinek, oameni simpli, în care, în timpuri normale, nimeni nu ar fi văzut nişte eroi. La arestarea lor, stăteau unul lângă altul; el palid, ea cu roşeaţa tuberculozei în obraji. In ochii ei licări spaima când văzu cum în câteva minute cei dela Gestapo au răsturnat cu susul în jos locuinţa ei atât de ordonată. A întors încet capul spre soţul ei şi a întrebat:

— Pepe,[1] ce va fi acum?

El nu fusese niciodată prea vorbăreţ. I-a răspuns liniştit, cu vocea-i obişnuită:

— Ne vor trimite la moarte, Mania.

---

[1] Diminutiv dela Iosef. — *N. T.*

Ea n'a scos niciun strigăt, nu s'a clătinat, doar cu o mişcare uşoară i-a luat mâna, sub ţevile revolverelor îndreptate asupra lor. Pentru aceasta, ei, cei dintâi, au fost loviţi în plin obraz. Maria şi-a şters faţa, s'a uitat oarecum mirată la musafirii nepoftiţi şi a zis, nu fără o oarecare doză de humor:

— Ce băieţi frumoşi — şi vocea i se întări — ce băieţi frumoşi... şi... ce fiare.

I-a definit foarte just. Câteva ore mai târziu, a fost scoasă, crunt bătută, aproape în nesimţire, din biroul unde li s'a luat „interogatoriul". Dar n'au putut-o forţa să spună ceva. Nici atunci şi nici mai târziu.

Nu ştiu ce s'a mai întâmplat cu soţii Ielinek, în zilele când am zăcut aproape mort în celulă. Ştiu doar că n'au suflat niciun cuvânt oamenilor Gestapo-ului. Aşteptau indicaţii din partea mea. De câte ori l-au legat pe Pepi de bancă şi l-au bătut crunt. El însă nu scotea nicio vorbă până nu reuşeam să-i semnalizez cu privirea, sau să-i şoptesc ce depoziţii putea să facă, şi cum trebuiau făcute, ca să se încurce mersul instrucţiei.

Maria era foarte sensibilă şi plângea repede. Aşa am cunoscut-o înainte de a fi ridicată. Dar în tot timpul închisorii n'am mai văzut o lacrimă în ochii ei. Ţinea mult la micuţa ei locuinţă. Tovarăşii care erau în libertate i-au comunicat ca să o consoleze că ştiu cine i-a furat mobilele şi că-l au în vedere pe hoţ. Maria le-a răspuns:

— Dă-le la naiba de mobile. Nu face să ne pierdem timpul cu aşa ceva. Avem treburi mai importante. Trebue mai întâi să se facă ordine în lucru-

rile principale, după aceea, dacă o mai fi să trăiesc, voi aranja eu acasă totul și singură.

Apoi a sosit momentul când au fost duși în direcții diferite; unde anume, nu se știa. In zadar m'am străduit să aflu ce-i cu dânșii. Căci la Gestapo oamenii dispar fără urmă, risipiți prin mii și mii de cimitire.

Dar ce rod va da această teribilă sămânță!

Ultima dorință a Mariei a fost:

— Domnule șef, dacă puteți, transmiteți celor de afară să nu mă compătimească și să nu se lase înfricoșați. Am făcut tot ce mi-a dictat datoria mea de muncitoare, și voi muri fără a mi-o călca.

Maria nu era „decât o servitoare". Ea nu avea cultură clasică și nu știa că odinioară mai fusese săpat pe o stâncă, undeva, într'un defileu:

Călătorule, du-te de spune Lacedemonienilor că noi am căzut, împlinindu-ne datoria.

Soții Vysusil

Au locuit în aceeași casă cu familia Ielinek. Intr'un apartament vecin. Pe nume tot Iosef și Maria. Niște mici salariați, ceva mai în vârstă decât vecinii lor. Iosef avea o slujbă modestă la căile ferate. In primul război mondial, când a fost luat în armată, era un lungan de flăcăiandru de șaptesprezece ani. După câteva săptămâni s'a întors de pe front cu genunchiul sdrobit și infirm pe viață. Pe Maria a cunoscut-o la spital, ca infirmieră. Era cu vreo opt ani mai în vârstă decât el; se despărțise încă înaintea războiului de soțul ei, cu care nu

trăise fericită. Cui i-ar fi putut trece prin cap că lunganul de Vysusil, mic slujbaş „la căile ferate", şi această „mică doamnă" puteau lua parte la lucruri interzise?

Şi iată-l ridicat scurt timp după mine. M'a cuprins neliniştea când l-am văzut în închisoare. Multe ar fi fost primejduite dacă ar fi scos vreo vorbă. El însă a tăcut. A fost arestat pentru câteva foi pe care le-a dat unui tovarăş să le citească, şi oamenii Gestapo-ului n'au putut afla dela dânsul nimic.

Câteva luni mai târziu, când s'a descoperit din imprudenţa lui Pokorny şi Pixa că Honza Cerny locuia la sora lui Vysusil, agenţii Gestapo-ului „l-au interogat" timp de două zile pe Pepi, căutând să dea de urmele ultimului Mohican al Comitetului nostru Central. A treia zi, Pepi şi-a făcut apariţia în camera „patrusute"; deabia se putea aşeza pe bancă. E greu al dracului să stai pe carne vie. M'am uitat la el, întrebător şi încurajator. Mi-a răspuns cu laconismul locuitorilor dela periferia Pragăi:

— Dacă capul nu vrea, nici limba şi nici dosul nu va spune.

Am cunoscut bine perechea aceasta, ştiu cât de mult se iubeau şi cât de greu le venea ori de câte ori erau nevoiţi să se despartă pentru o zi-două. De data aceasta despărţirea dura de luni întregi... Cât de greu trebuia să-i vină unei femei singure, şi la o vârstă când singurătatea e mai rea decât moartea. Câte nopţi nedormite n'o fi petrecut ea singură, frământându-şi mintea cum să-şi ajute so-

ţul, cum să facă să reînvie mica ei idilă, să-l readucă pe acela căruia îi zicea tăicuţu. Şi ea singură a găsit calea justă: să-i continue munca, să muncească şi pentru ea şi pentru el.

In noaptea Anului Nou 1943, a pus pe masă două tacâmuri. In locul pe care deobiceiu îl ocupa el, i-a aşezat fotografia. Când a bătut miezul nopţii, Maria a ciocnit cu paharul lui, a băut pentru sănătatea lui, pentru întoarcerea lui, pentru ca el să trăiască până va veni libertatea.

O lună mai târziu a fost arestată şi ea. Mulţi dintre deţinuţii din camera patrusute s'au alarmat aflând aceasta, fiindcă Maria fusese una din legături.

Dar ea n'a suflat niciun cuvânt la interogatoriu. N'au bătut-o. Era prea firavă şi şi-ar fi dat sufletul sub bastoanele lor. I s'a găsit o tortură mai grea.

Cu câteva zile înainte de arestare, Pepi a fost trimis în Polonia, la muncă forţată. Soţiei lui i se spunea la interogatorii:

— Trebue să ştii că acolo viaţa este grea. Chiar şi pentru cei sănătoşi. Iar soţul dumitale este infirm. El nu va suporta şi-şi va da sfârşitul undeva, aşa că n'ai să-l mai vezi. Iar un alt soţ nu-ţi mai găseşti. Fii deci cuminte, mărturiseşte ce ştii şi ţi-l vom readuce îndată.

Işi va da sfârşitul undeva. Bietul Pepi! Dumnezeu ştie cum îi va fi moartea! Mi-au omorît sora, îmi omoară soţul, voi rămâne singură, singură de tot... Singură-singurică până la moarte... L-aş putea salva, mi l-ar aduce înapoi... da, dar cu ce

preț? Nu, atunci eu n'aș mai fi eu, iar el nu ar mai fi tăicuțu...

N'a trădat nimic.

S'a prăpădit pe undeva, într'unul din nenumăratele lagăre ale Gestapo-ului. Curând după aceea ne-a sosit vestea că Pepi a murit și el în Polonia.

Lida

Când m'am dus pentru prima oară la Baxa nu era acasă decât Ioșka și o ființă mică cu ochi vioi, care se numea Lida. Părea o fetiță. Și-a fixat nespus de curioasă privirile asupra bărbii mele, vădit mulțumită că în locuința lor s'a ivit pentru câtăva vreme o nouă distracție.

Ne-am împrietenit foarte repede. Am putut afla că fetița aceasta împlinea în curând 19 ani, că era cumnata lui Ioșek, că o chema Placha [1], nume atât de puțin potrivit, și că o pasionau, mai mult decât orice pe lume, spectacolele de amatori.

Am devenit confidentul ei, ceeace m'a făcut să înțeleg cu nespus regret că sunt un domn în vârstă. Imi încredința bucuriile și necazurile ei tinerești, și în discuțiile cu sora sau cu cumnatul ei, apela la mine, ca la un arbitru. Era impetuoasă ca o fetișcană și răsfățată ca un copil.

Lida m'a întovărășit când, după o jumătate de an petrecut în casă, din considerente conspirative am ieșit pentru prima dată. Un domn șchiop și în vârstă atrage mai puțin atenția asupra sa, dacă e în-

---

[1] „Placha": sperioasă (limba cehă). — *N. T.*

soţit de fiica lui. Toate privirile o vor urmări mai degrabă pe tânăra fată decât pe el. Lida m'a însoţit şi la a doua plimbare, apoi la prima şedinţă ilegală, apoi la prima întâlnire conspirativă. Şi astfel, treptat, ea a devenit legătura mea.

Lida făcea totul cu plăcere, fără să-şi dea prea mult seama de însemnătatea acţiunii. Dânsa se bucura doar că face o muncă nouă şi interesantă, pe care nu oricine o putea îndeplini. I se părea ca o aventură. Şi aceasta îi era deajuns.

Deocamdată nu participa la nimic serios, şi nici nu voiam s'o iniţiez în ceva. Dacă ar fi fost arestată, necunoştinţa de cauză ar fi constituit pentru ea o apărare mai bună decât conştiinţa „vinei".

Dar Lida pătrundea tot mai mult în muncă. Deacum i se putea da o însărcinare mai serioasă decât aceea de a se repezi la soţii Ilinek pentru a le comunica un fapt lipsit de importanţă. A venit timpul să afle ce urmăream prin munca noastră. Am început să-i explic. Explicaţiile au devenit adevărate lecţii, pe care le ţineam cu regularitate. Lida era o elevă silitoare şi învăţa totul cu plăcere. In aparenţă, ea rămânea aceeaşi fetiţă veselă, superficială şi cam svăpăiată; dar în realitate, se transformase cu totul. Cugeta. Şi creştea.

In timpul muncii legale, Lida a făcut cunoştinţă cu Mirek. El avea o oarecare experienţă în munca ilegală, despre care povestea captivant. Aceasta îl ridica în ochii Lidei. Ea nu a sezisat însă adevăratul caracter al lui Mirek, după cum nu l-am sezisat nici eu. Oricum, aparentul idealism şi participarea lui la activitatea ilegală o impresionau pe

Lida. El i-a devenit mai apropiat decât toți ceilalți tineri pe cari îi cunoștea.

Lida se desvolta văzând cu ochii.

Pe la începutul anului 1942, foarte timidă, căutându-și cuvintele, mi-a vorbit de intrarea ei în partid. N'am văzut-o nicicând atât de intimidată. Nu privise până acum niciun alt eveniment cu atâta seriozitate. Eu tot mai ezitam, continuând s'o pregătească și s'o pun mereu la încercare. A fost primită în partid în Februarie 1942 direct prin Comitetul Central. Noaptea târziu ne întorceam acasă. Lida era tăcută. Aproape de casă, pe câmp, se opri deodată și-mi spuse încet, foarte încet, încât se putea auzi cum cad fulgii de zăpadă.

— Cred că aceasta a fost cea mai importantă zi din viața mea. De acum înainte nu-mi mai aparțin mie. Făgăduesc că n'am să compromit nimic, orice s'ar întâmpla.

Multe s'au întâmplat de atunci. Și Lida și-a ținut cuvântul.

Ea făcea legătura între membrii Comitetului Central, o sarcină de mare răspundere. I se dădeau sarcinile cele mai periculoase: restabilirea legăturilor întrerupte și prevenirea celor în primejdie. De câte ori vreo casă conspirativă era pe punctul de a cădea, Lida se îndrepta într'acolo și se strecura ca șarpele. Făcea lucrul acesta ca și înainte: cu multă siguranță, cu o nepăsare veselă, sub care se ascundea conștiința marii ei răspunderi.

A fost arestată, o lună după arestarea noastră. Mărturisirile lui Mirek au atras asupra ei atenția Gestapo-ului, și în curând s'a putut constata fără

multă greutate că ea fusese aceea care ajutase pe sora şi pe cumnatul ei să se ascundă şi să intre în ilegalitate. Înălţându-şi capul, Lida a început să cocheteze şi să facă pe fetişcana superficială care habar n'avea de toate lucrurile acestea interzise, sau de consecinţele lor.

Ştia multe, dar n'a trădat nimic. Nu numai atât: nu a încetat să lucreze nici în închisoare. Se schimbase cadrul, se schimbaseră metodele de lucru, se schimbaseră şi sarcinile. A rămas însă datoria de membru al partidului: niciodată să nu stea cu braţele încrucişate. Indeplinea toate sarcinile cu devotament şi precizie. Dacă trebuia găsită o ieşire dintr'o situaţie dificilă, pentru ca cineva din libertate să nu fie amestecat, Lida lua, cu un aer inocent, „vina" altora asupra ei.

La Pancraţ a devenit îngrijitoare, şi zeci de oameni, cu totul necunoscuţi, trebue să-i fie recunoscători pentru faptul că nu au fost arestaţi. Abia după un an, un bilet interceptat din întâmplare de temniceri a pus capăt „carierii" ei.

Acum Lida va pleca cu noi la Berlin, pentru judecată. Este singura din grupul nostru care mai speră, poate, să trăiască zile de libertate. Când noi ceilalţi nu vom mai fi în viaţă, aveţi grijă ca partidul să n'o piardă. E tânără. Mai are multe de învăţat. Invăţaţi-o, aveţi grijă să nu se oprească din muncă. Indrumaţi-o. Nu o lăsaţi să devină încrezută sau să se mulţumească cu ceeace a obţinut. S'a purtat foarte bine în momentele cele mai grele. Trecând prin foc, a arătat că este făcută dintr'un metal rezistent.

Acesta nu mai e om, ci un manechin; totuşi un manechin oarecum interesant, un manechin ceva mai marcant.

Dacă cu zece ani în urmă, la cafeneaua „Flora" din cartierul Vinohrady băteai în masă şi strigai: „Chelner, plata!" apărea îndată lângă tine un om înalt şi slab, îmbrăcat în negru. Strecurându-se fără sgomot printre mesuţe, ca o şopârlă, îţi făcea într'o clipă socoteala. Avea mişcări iuţi şi înnăbuşite ca un animal de pradă, ochi vioi, cărora nu le scăpa nimic. El dădea indicaţii chelnerilor: „Masa a treia — o cafea cu lapte". „In stânga, lângă geam — o gustare şi Lidove noviny!" [1] Clienţii îl considerau chelner bun, iar colegii, om cumsecade.

Pe atunci nu-mi atrăsese prea mult luarea aminte: L-am cunoscut bine cu mult mai târziu, la Ielinek, când în locul creionului ţinea în mână un revolver şi, arătând spre mine, spunea:

— ...acesta mă interesează mai mult decât ceilalţi.

La drept vorbind, amândoi ne-am manifestat mai târziu interesul reciproc.

Era destul de inteligent şi avea faţă de ceilalţi colegi din Gestapo avantajul că se pricepea în materie de oameni. In serviciul poliţiei, ca detectiv, sunt sigur că ar fi făcut carieră. Nu mă îndoiesc că borfaşii şi asasinii, indivizii declasaţi i s'ar fi destăinuit fără şovăială: pentrucă aceştia n'au decât o

[1] Gazeta poporului. — *N. T.*

singură grijă — să-şi scape pielea. Dar poliţia politică are foarte rar de-a-face cu astfel de oameni primitivi, preocupaţi numai de grija propriei lor persoane. La Gestapo, şiretenia poliţistului nu se loveşte numai de şiretenia deţinutului. I se opune o forţă incomparabil mai mare: convingerile deţinutului, înţelepciunea colectivului din care face parte. Iar împotriva acestora nu poţi face mare lucru numai cu şiretenia şi bătaia.

„Comisarul meu" dela Gestapo nu avea convingeri ferme, dealtfel ca toţi ceilalţi oameni din Gestapo. Dacă se întâmpla ca vreunul să aibă anumite convingeri, acestea erau combinate cu prostia şi nu cu inteligenţa lui, nu cu pregătirea teoretică şi cunoaşterea oamenilor. Şi dacă, în linii generale, Gestapo-ul din Praga lucra totuşi cu succes, aceasta se datora mai ales faptului că lupta noastră se tărăgăna prea mult şi era limitată la un spaţiu restrâns. Noi nu aveam decât Praga, Praga şi iarăşi Praga, unde jumătate de oraş te cunoaşte şi unde duşmanul poate să concentreze o haită întreagă de provocatori. Totuşi, ne-am menţinut ani întregi, şi mai sunt tovarăşi care trăesc de aproape cinci ani în ilegalitate fără ca Gestapo-ul să poată da de ei. Aceasta se explică prin faptul că am învăţat multe. Dar şi prin faptul că duşmanul nostru, deşi puternic şi şiret, nu cunoaşte alte metode decât cele de distrugere .

In secţiunea II-A-1, trei inşi sunt socotiţi duşmani deosebit de înverşunaţi ai comuniştilor, şi poartă panglicuţa negru-alb-roşu pentru merite în lupta cu duşmanul intern. Aceştia sunt: Friedrich,

Zander şi „comisarul meu", Josef Böhm. Aceştia nu prea vorbesc de naţional-socialism, pe care dealtfel ei îl şi cunosc prea puţin. Ei nu luptă pentru o idee politică, ci pentru ei înşişi. Şi aceasta o face fiecare în felul lui.

Zander este un omuleţ debil, veninos. E mai priceput decât alţii la întrebuinţarea metodelor poliţiste, dar şi mai bine se pricepe în operaţiuni financiare. La un moment dat a fost transferat dela Praga la Berlin, dar după câteva luni a cerşit transferarea la vechiul post. Serviciul în capitala celui deal treilea Imperiu însemna pentru el o degradare şi mari pagube băneşti. Un funcţionar în jungla africană sau în Praga are mai multă putere decât în metropolă şi mai mari posibilităţi de a-şi mări contul la bancă. Zander este zelos; adeseori, pentru a-şi arăta zelul, ia interogatorii chiar şi în timpul prânzului. Lucrul acesta îi foloseşte pentru a-şi acoperi râvna şi mai mare de îmbogăţire. Vai de cel ce cade în mâinile lui; dar o soartă şi mai rea îi aşteaptă pe cei ce au acasă la ei vreun carnet de economie sau hârtii de valoare. Posesorul acestor bunuri trebue să dispară de pe faţa pământului cât mai repede; carnetele de economii şi hârtiile de valoare sunt pasiunea lui Zander. El este socotit cel mai capabil dintre oamenii Gestapo-ului în această materie. (Spre deosebire de el, ajutorul său ceh, Smola, este un tip de jefuitor-gentleman: dacă îţi goleşte punga de bani, nu mai atentează la viaţă.)

Friedrich este un individ lung, slab şi negricios, cu ochi răi şi surâs răutăcios. A venit în Cehoslovacia încă din 1937, ca agent al Gestapo-ului, şi a

luat parte la masacrarea emigranților antifasciști germani. Oamenii îi plac numai atunci când sunt morți. Pentru Friedrich nu există nevinovați. Este vinovat oricine a pășit pragul biroului său. Simte o bucurie să comunice soțiilor că soții lor au murit în lagărul de concentrare sau că au fost executați. Uneori, scoate din sertar șapte urne mici și le arată celor interogați.

— Pe aceștia șapte i-am lichidat cu propria mea mână. Tu vei fi al optulea.

(Acum sunt opt urne, fiindcă l-a ucis și pe Jean Țișca.)

Lui Friedrich îi place să răsfoiască vechile dosare, și când dă peste numele celor executați exclamă cu satisfacție: „Lichidat! Lichidat!" Pe femei le chinue cu o deosebită plăcere.

Pasiunea lui e luxul. Dacă ai o prăvălie de manufactură sau o locuință aranjată frumos, asta îți va grăbi în mare măsură sfârșitul. Asta-i tot despre Friedrich.

Ajutorul lui — cehul Nergr — este cu un cap și jumătate mai scund decât el. Altă deosebire între ei decât statura, nu există.

Bőhm — comisarul meu — nu are nicio slăbiciune nici pentru bani, nici pentru morți, deși nu are la activul său mai puțini morți decât Zander sau Friedrich. El este un aventurier din fire și vrea să ajungă ceva. Lucrează de multă vreme în Gestapo. A fost chelner la cafeneaua Napoleon, unde aveau loc întâlnirile secrete ale partizanilor lui Beran[1],

[1] Fost deputat în parlamentul ceh, prim-ministru al guvernului de marionete din timpul „protectoratului" fascist.—*N.T.*

şi ceeace Beran uita să raporteze lui Hitler, avea grijă să raporteze Böhm. Dar se poate compara oare asta cu vânătoarea de oameni, cu posibilitatea de a dispune de viaţa şi moartea lor, de a hotărî soarta unor familii întregi?

Böhm a creat o foarte largă reţea de provocatori. Un vânător cu o haită numeroasă de câini de vânătoare. Şi vânează. Adeseori vânează numai din simpla pasiune de a vâna. Interogatoriile constitue însă pentru el o ocupaţie plictisitoare. Plăcerea lui cea mare este de a aresta şi de a observa pe oamenii care aşteaptă hotărîrea lui. Odată a arestat la Praga peste două sute de vatmani şi taxatori de tramvaie, de autobuze şi de trolleybuze, şi mânându-i de-a-lungul şinelor de tramvai a împiedicat transporturile şi a desorganizat circulaţia de pe străzi. Aceasta a fost pentru el cea mai mare plăcere. Pe urmă a pus în libertate 150 de oameni, şi se lăuda că în 150 de familii se va spune despre el: ce băiat de treabă!

Böhm organiza deobiceiu acţiuni politice de massă, lipsite însă de însemnătate. Eu i-am căzut în mână cu totul întâmplător, şi constituiam o excepţie.

— Tu eşti afacerea mea cea mai mare, îmi zicea el cu sinceritate, şi se mândrea mult cu cazul meu, pe care-l considera drept unul din cele mai mari. Probabil datorită acestei împrejurări mi s'a mai prelungit viaţa.

Ne mințeam neîncetat unul pe altul, totuşi minciunile noastre erau străvezii. Eu ştiam întotdeauna când mă mințea, pe când el o ştia numai câte

odată. Când minciuna devenea prea evidentă pentru amândoi, potrivit unei înțelegeri tacite, treceam la altă chestiune. Cred că pentru dânsul nu era atât de important să constate faptele, cât mai ales să lucreze bine „cel mai important caz al lui".

El nu considera bastonul și lanțurile drept singurele metode de influențare. In general, prefera să aplice metoda convingerii, combinată cu amenințarea, după felul cum își aprecia omul „său". Pe mine nu mă bătea niciodată, în afară doar de prima noapte; dar mă dădea adeseori, pentru aceasta, pe mâna altora.

Avea, fără nicio îndoială, o fire mai interesantă și mai complexă decât ceilalți agenți. Inzestrat cu o fantezie mai bogată, știa să se folosească de ea. Câteodată mă scotea în oraș. Atunci mergeam la un mic restaurant cu grădină, unde urmărind cu ochii torentul de oameni ce se scurgea pe lângă noi:

— Uite, ești arestat — filosofa Böhm — dar privește, s'a schimbat oare ceva în jurul nostru? Oamenii umblă ca și înainte, râd, sunt plini de griji, toate își urmează cursul ca și cum tu nici n'ai fi existat. Printre acești trecători se află și cititorii tăi. Crezi oare că din cauza ta li s'a brăzdat fața măcar cu o cută?

Odată, într'o seară, după un interogatoriu de mai multe ore, m'a băgat într'o mașină și m'a dus prin toată Praga la Hracin.

— Știu cât de dragă ți-e Praga. Privește-o. N'ai vrea oare să te întorci aici? Ce frumoasă este Praga! Și va rămâne tot așa și după ce nu vei mai fi...

Știa să ademenească. In seara aceea de vară,

Praga, atinsă de suflul toamnei ce se apropia, era învăluită într'un fum albăstrui, ca bruma strugurilor în pârg; ea te îmbăta ca vinul, nu te mai săturai privind-o... Ii răspunsei:

...va fi şi mai frumoasă când n'o să mai fiţi voi aici.

A schiţat un surâs, şi fără să fie răutăcios, dar parcă posomorîndu-se, a zis:

— Eşti un cinic.

Adeseori, mai târziu şi-a adus aminte de convorbirea aceasta:

— Când nu vom mai fi noi... Aşa dar, tot nu crezi încă în victoria noastră?

Punea această întrebare numai pentrucă nici el nu credea în ea. Ba odată l-am surprins ascultând cu multă atenţie vorbele mele despre puterea şi invincibilitatea Uniunii Sovietice. Dealtfel acesta a fost unul dintre ultimele mele „interogatorii".

(Bretelele — intermezzo)

La uşa camerei de vis-a-vis atârnă o pereche de bretele. Simple bretele bărbăteşti. Un obiect la care n'am ţinut niciodată. De astă dată însă, le privesc cu bucurie, ori de câte ori se deschide uşa noastră. Bretelele acestea cuprind un sâmbure de speranţă.

Când ajungi în închisoare, unde ai şanse să fii omorît în bătăi, ţi se ia în primul rând cravata, cureaua şi bretelele, ca să nu te spânzuri (cu toate că te poţi foarte uşor spânzura cu ajutorul unui cearşaf). Uneltele acestea ale morţii se păstrează la cancelaria închisorii până când va hotărî vreo

Nemesis a Gestapo-ului că trebue să fii trimis la muncă forţată, într'un lagăr de concentrare, sau la spânzurătoare. Atunci eşti dus la cancelarie şi ţi se restitue cu un aer solemn cravata şi bretelele. Acestea însă nu le poţi lua cu tine în celulă. Trebuesc agăţate pe coridoare, lângă uşa sau pe balustrada din faţa uşii. Stau agăţate acolo până la expedierea ta, ca un semn vizibil că unul din locatarii celulei se pregăteşte pentru un drum lung.

Bretelele dela uşa de vis-a-vis au apărut în aceeaşi zi în care am aflat de soarta Gustinei. Tovarăşul din celula de vis-a-vis va fi dus la muncă forţată cu acelaş transport ca şi Gusta. Transportul n'a plecat încă. Se zice că a fost oprit pe neaşteptate din cauză că lagărul fusese atât de bombardat, încât nu mai rămăsese nimic din el. (Asta nu e rău.) Nimeni nu ştie când va porni transportul. Poate că diseară, poate că mâine dimineaţă, poate că peste vreo două săptămâni. Bretelele din faţa noastră tot mai stau atârnate. Şi eu ştiu un lucru: cât timp ele sunt încă aici, Gustina se mai află în Praga. Deaceea mă uit din când în când la bretele, vesel şi prietenşte, ca la nişte prieteni ai Gustinei. A câştigat o zi, două, trei... Cine ştie? O zi de întârziere în plus poate că o va salva.

Toţi trăim cu acest gând. Acum un an, acum o lună, astăzi, nu ne gândeam şi nu ne gândim decât la ziua de mâine. In ea este toată speranţa noastră. Soarta ta este hotărîtă, poimâine vei fi executat. Dar cine ştie ce se poate întâmpla mâine! Doar să trăieşti până mâine; mâine se poate

schimba, totul în jur este atât de nestabil, şi cine ştie ce se poate întâmpla mâine. Soseşte şi acest mâine şi încă unul, şi încă unul, pier mii de oameni, pentru mii de oameni nu mai există „mâine", dar cei rămaşi trăiesc cu o singură speranţă în suflet: mâine, cine ştie ce va fi mâine?

Această stare de spirit dă naştere celor mai neverosimile svonuri, în fiecare săptămână apare câte un nou pronostic, mai mult decât optimist, despre sfârşitul războiului, toată lumea se agaţă de câte o versiune îmbucurătoare care se transmite din gură în gură, se răspândeşte în închisoare o nouă ştire senzaţională, căreia ai vrea atât de mult să-i dai crezare. Eu lupt împotriva acestui lucru, spulber speranţele acestea fără de temei, căci ele nu întăresc, ci slăbesc oamenii. Optimismul nu trebue alimentat cu minciuni, ci cu adevărul, cu previziunea clară a victoriei sigure. Dar şi eu trăiesc cu speranţa că o singură zi poate fi decisivă, că fiecare zi în plus, pe care voi reuşi să o câştig, mă va trece peste graniţele morţii, care atârnă deasupra capului meu, spre viaţa la care e atât de greu să renunţi.

Sunt atât de puţine zile într'o viaţă de om, şi totuşi aici ai vrea ca ele să sboare mai repede, mai repede, tot mai repede. Timpul, care se scurge repede şi pe care nu-l mai poţi prinde, timpul, care ne apropie implacabil din ce în ce de bătrâneţe, ne devine prieten. Nu este oare ciudat lucrul acesta?

Mâine a devenit ieri; poimâine — astăzi, şi s'a pierdut şi el în trecut.

Bretelele dela uşă mai sunt încă la locul lor.

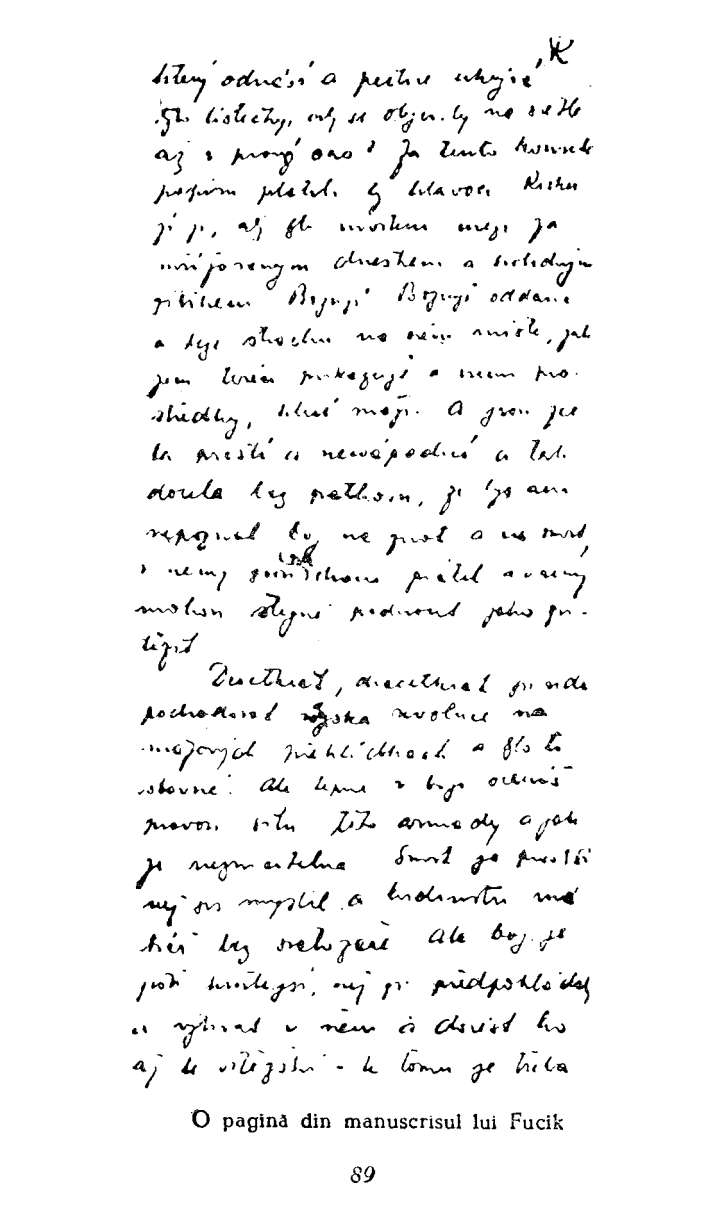

O pagină din manuscrisul lui Fucik

STAREA DE ASEDIU DIN ANUL 1942

27 Mai 1943.

Iată ce s'a întâmplat exact acum un an.

Dela interogatoriu m'au dus jos, la „cinema". Acesta era itinerariul zilnic dela Pancraț: la amiază coboram să luăm masa care era adusă din Pancraț, iar după prânz din nou la al patrulea etaj, în camera „patrusute". Dar în ziua aceea n'am mai ajuns sus.

Stăm la masă și mâncăm. Băncile sunt prea înguste. Toată lumea își mișcă de zor fălcile și lingurile. Totul este aproape uman în aparență. Dar dacă toți aceștia care n'or să mai vadă ziua de mâine s'ar transforma deodată în schelete, sgomotul lingurilor ciocnind străchinile de lut s'ar pierde în trosnetul ciolanelor și clănțănitul maxilarelor. Totuși, nimeni nu presimte nimic. Toți mănâncă lacomi, nădăjduind că vor mai trăi săptămâni, luni și ani.

S'ar zice că e vreme frumoasă, când deodată se stârnește un vânt puternic, și din nou liniștea se așterne peste tot. Dar figurile gardienilor trădează că s'a întâmplat ceva. Iar câteva minute mai târziu apare un semn și mai vădit: suntem strigați

şi încolonaţi pentru a fi expediaţi la Pancraţ. După prânz! Ceva nemaipomenit. Inchipueşte-ţi că ţi s'a făcut capul calendar de atâtea întrebări la cari nu poţi răspunde, când, deodată, fără să te aştepţi, să fii lăsat în pace pentru o întreagă jumătate de zi; nu este aceasta oare o pomană dumnezeiască? Aşa ni se părea nouă. Lucrurile nu stăteau însă aşa.

In coridor îl întâlnim pe generalul Elias [1]. Pare neliniştit; dând cu ochii de mine, deşi în jurul nostru mişună gardienii, reuşeşte să-mi şoptească:

— Stare de asediu.

Pentru transmiterea ştirilor celor mai importante, deţinutul nu poate avea la dispoziţie decât fragmente de secundă. Elias nu mai isbuteşte să răspundă privirii mele întrebătoare.

Gardienii dela Pancraţ sunt miraţi văzându-ne întorşi atât de devreme. Cel care mă conduce în celulă îmi inspiră mai multă încredere decât ceilalţi gardieni. Nu ştiu ce fel de om este, totuşi îi împărtăşesc noutatea. Dă din cap negativ. Nu ştie nimic. Probabil că n'am auzit bine. Tot ce-i posibil. Gândul acesta mă linişteşte.

Seara, gardianul vine şi se uită în celula mea:

— Ai avut dreptate. Atentat contra lui Heydrich [2]. E rănit grav. La Praga e stare de asediu.

A doua zi, înainte de a fi trimişi la interogatoriu, suntem înşiruiţi în coridorul de jos. Astăzi e cu

---

[1] Câtva timp a fost şeful guvernului de marionete al „protectoratului". In anul 1942 a fost executat de nemţi. — *N. T.*

[2] Fostul „Protector" hitlerist din Cehia şi Moravia.—*N. T.*

noi şi tovarăşul Viktor Synek, ultimul supravieţuitor din membrii Comitetului Central al Partidului Comunist, arestat în Februarie 1941. Lunganul de portar, în uniforma S. S.-ului, îi flutură sub nas o foaie de hârtie, pe care stă tipărit cu litere mari:

„Entlassungsbefehl." [1]

S. S.-istul rânjeşte:

— Ai văzut, jidane, n'ai aşteptat degeaba. Ai permis pentru lumea cealaltă! Vei ieşi de aici şi... hait!

Şi trece cu degetul peste gât, arătându-i lui Viktor cum îi va sbura capul. In timpul stării de asediu din 1941, cel dintâi executat a fost Otto Synek. Viktor, fratele său, este prima jertfă a stării de asediu din anul 1942. Este trimis la Mauthausen. Pentru a fi împuşcat, cum se exprimă ei cu delicateţă.

Drumul dela Pancraţ până la Palatul Pecek şi înapoi devine pentru deţinuţi un adevărat calvar. S. S.-iştii îl „răzbună pe Heydrich". Nici n'a făcut maşina un kilometru, şi cel puţin zece inşi au obrajii plini de sânge. Din acest punct de vedere, cei ce merg cu mine au un avantaj: barba mea lungă distrage atenţia S. S.-iştilor, care se iau la întrecere în a găsi fel de fel de distracţii pe socoteala ei. A se ţine de barba mea, ca de o agăţătoare, este una din distracţiile lor preferate. Pentru mine aceasta constitue o pregătire cât se poate de bună pentru interogatoriile cari de fiecare dată se termină cu aceeaşi morală:

---

[1] Permis de eliberare. — *N. T.*

— Dacă n'ai să-ţi bagi până mâine minţile în cap, ai să fii împuşcat.

Asta nu mă sperie de loc. In fiecare seară se aude acolo jos, în coridor, strigându-se nume de deţinuţi. Câte cincizeci, o sută, două sute de inşi ferecaţi în lanţuri sunt încărcaţi în camioane, ca vitele pentru abator, şi scoşi afară din oraş la Kobylis, pentru a fi împuşcaţi în massă. Care este vina acestor oameni? In primul rând, aceea că n'au nici o vină. Au fost arestaţi sub pretextul unui fleac, nu li se poate imputa nimic serios, nici n'ai ce-i întreba la interogatoriu, ceeace nu înseamnă că nu sunt buni de măcelărit. Câteva versuri satirice, pe cari unul din el le-a citit altor nouă, i-au adus la închisoare pe toţi zece, cu vreo două zile înainte de atentat. Acum, însă, vor fi executaţi pentru... vina de a fi proslăvit actele teroriste. Cu o jumătate de an în urmă a fost arestată o femee, acuzată de răspândire de manifeste. Ea n'a recunoscut nimic. Şi iată-i fraţii şi surorile, soţii surorilor şi soţiile fraţilor, ridicaţi şi executaţi cu toţii, pentrucă executarea familiilor întregi este una din lozincile stării de asediu. Un slujbaş dela poştă, arestat din greşală, stă jos lângă perete, şi aşteaptă să fie pus odată în libertate. Işi aude numele strigat şi răspunde la apel. E băgat imediat în coloana de condamnaţi. E dus afară din oraş şi împuşcat. A doua zi iese la iveală că trebuia executat un altul, care poartă acelaş nume cu el. Il împuşcă atunci şi pe celălalt, şi totul e în ordine. Ce să-ţi mai pierzi timpul cu stabilirea identităţii omului care urmează să fie ucis! Ce rost

mai are, când se pune problema de a distruge un întreg popor?

Noaptea târziu, mă întorc dela interogatoriu. Jos, lângă zid, stă Vladislav Vanciura, cu o mică legăturică la picioarele lui. Imi dau perfect de bine seama ce înseamnă acest lucru. Ştie şi el. Ne strângem mâinile. Urcând spre celula mea, îl văd din coridor stând cu capul puţin aplecat şi privind undeva departe... dincolo de viaţă. Peste vreo jumătate de oră este strigat...

Câteva zile mai târziu, lângă acelaş zid dau cu ochii de Miloş Krasny, arestat încă din luna Octombrie a anului trecut, un viteaz luptător pentru revoluţie, pe care nu l-au putut sdruncina nici torturile, nici regimul celular. Spune ceva escortei, întorcând capul peste umăr. Văzându-mă, Miloş zâmbeşte; mă salută cu capul şi continuă:

— Degeaba! O să cadă mulţi dintre ai noştri, dar voi tot veţi fi învinşi...

Incă o amiază. Stăm jos în Palatul Pecek şi aşteptăm masa. Il aduc pe Elias.

Are un ziar sub braţ; zâmbind, el ne arată ziarul în care a citit că ar avea legături cu organizatorii atentatului.

— Baliverne! face el scurt, şi se apucă de mâncare.

Seara când ne întoarcem dela Pancraţ el continuă să glumească pe seama acestei ştiri. O oră mai târziu este scos din celulă şi dus afară din oraş la Kobylis.

Mormanele de cadavre cresc mereu. Numărătoarea nu se mai face cu zecile sau cu sutele, ci cu

miile. Mirosul de sânge proaspăt gâdilă nările fiarelor bipede. „Lucrează" de dimineaţă până noaptea târziu, „lucrează" şi în zilele de Duminecă. Acum toţi sunt în uniformă S.S.; este sărbătoarea lor, solemnitatea măcelului. Trimit la moarte muncitori, învăţători, ţărani, scriitori şi funcţionari; măcelăresc bărbaţi, femei şi copii; masacrează familii întregi; distrug şi dau foc la sate întregi. Moartea prin glonţ se răspândeşte în toată ţara ca o ciumă, şi nu cruţă pe nimeni.

Ce face omul în mijlocul acestor grozăvii?

Trăieşte.

De necrezut, şi totuşi tăieşte, mănâncă, doarme, iubeşte, munceşte, se gândeşte la o mulţime de lucruri fără nicio legătură cu moartea. El simte, probabil, în fundul sufletului o povară apăsătoare, dar o poartă fără să se încovoaie, fără să-şi piardă cumpătul.

In toiul stării de asediu, „comisarul meu" dela Gestapo m'a dus la Branik. Seara de Iunie era plină de mireasma teilor şi a florilor de salcâm, care începeau să se vestejească. Era Duminecă. Şoseaua ce duce spre staţia de tramvai dela capul liniei nu putea cuprinde tot torentul acela grăbit de oameni care se întorceau în oraş, dela plimbare. Oameni veseli, sgomotoşi, extenuaţi de fericirea ce le-o aducea soarele, apa, îmbrăţişările dragostei, nu vedeai pe feţele lor semnul morţii, care îi pândeşte mereu, alegându-şi noi jertfe. Mişunau şi săreau ca nişte iepuri de casă sburdalnici. Nostim! Iepuri de casă sadea! Ia ridică-l pe unul din ei! Ceilalţi se vor îngrămădi într'un colţişor, iar puţin mai târziu,

ai să-i vezi iar sburdând, reveniți la grijile lor și bucurându-se iarăși de viață.

Din închisoarea izolată de lume prin ziduri înalte, am căzut, pe neașteptate, în mijlocul acestui torent sgomotos de oameni. Multă amărăciune am simțit la început, văzând această fericire lipsită de griji. Dar n'aveam dreptate, n'aveam deloc dreptate.

Viața pe care o vedeam era, la urma urmei, la fel ca și cea dela noi din închisoare: viață trăită sub povară grea, pe care caută să o înnăbușe și să o sugrume într'un loc, dar care răsbate în altul prin sute de lăstari, viața care este mai tare decât moartea. Ce motiv serios de amărăciune puteam găsi în aceasta?

Oare noi, cei din celule, cari trăim în vecinătatea directă a morții, suntem plămădiți din alt aluat?

Uneori se întâmpla ca în drumul nostru spre interogatoriu garda să se poarte ceva mai omenos. Puteam vedea prin ferestruică străzile, vitrinele magazinelor, femeile. Odată, m'am apucat să pariez cu mine însumi: dacă voi vedea în drumul nostru nouă perechi de picioruşe frumoase, atunci mă voi întoarce viu dela interogatoriu. Şi am început să număr, să examinez, să compar, să studiez cu atenție liniile picioarelor, le aprobam sau le desaprobam cu o pasiune sinceră, ca și cum acest fapt n'ar fi avut nicio legătură cu viața mea.

Deobiceiu mă întorceam în celula mea târziu. Tătucul Peşek începea atunci să se neliniștească, temându-se că nu mă voi mai întoarce deloc. Mă îmbrățișa, iar eu îi povesteam pe scurt ultimele noutăți, îi comunicam cine a mai fost împuşcat în

cursul zilei de ieri la Kobylis, după aceea mâncam cu poftă cina preparată din legume deshidratate, desgustătoare, intonam câte un cântec de veselie sau jucam zaruri cu înverşunare, până ce ameţeam. Şi asta tocmai în acele ore de seară, când s'ar fi putut deschide în orice clipă uşa celulei noastre, ar fi putut intra trimisul morţii şi comanda unuia dintre noi:

— Hai jos! Ia-ţi toate lucrurile! Mai repede!

Dar nu eram strigaţi. Am scăpat teferi în vremurile acestea de groază. Astăzi, amintindu-ni-le, ne mirăm noi înşine. Ce minunat este construit omul, cum îndură el ceeace trece cu mult peste puterile lui !

Minutele acestea nu puteau, desigur, să nu lase în noi urme neşterse. Probabil că totul se păstrează undeva, într'o circumvoluţiune a creierului, ca peliculă înfăşurată, care ar putea cândva, într'una din zilele vieţii adevărate, să se desfăşoare cu o repeziciune fantastică; numai să ajungem să trăim până în ziua aceea. Dar poate că nu vom vedea pe ecran decât un imens cimitir, un cimitir verde, în care au fost aruncate seminţe preţioase.

Seminţe preţioase, care vor încolţi cândva!

OAMENI ŞI MARIONETE II

(Pancraţ)

In închisoare se trăiesc două vieţi. Una în celule închise, izolate cu multă grijă de restul lumii, şi care cu toate acestea păstrează cea mai strânsă legătură cu ea, atât cât se permite deţinuţilor politici. Cealaltă se scurge în afară de celule, prin coridoarele lungi, într'un semi-întuneric apăsător. Este o lume închisă în ea, încinsă în uniformă, mai izolată decât cea închisă în celule, lume în care mişună marionetele, şi în care rar întâlneşti fiinţe omeneşti. Despre această lume vreau să vorbesc. Ea îşi are aspectele şi istoria ei. Altfel n'aş fi avut posibilitatea s'o cunosc mai adânc. Aş fi cunoscut doar decorul pe care-l vedeam noi, suprafaţa lui, în aparenţă intactă şi solidă, care apasă pe locatarii celulelor ca un jug de fier. Aşa se prezentau lucrurile acum un an, chiar acum o jumătate de an. Această suprafaţă este astăzi brăzdată de crăpături, iar printre crăpături se întrezăresc nişte figuri jalnice, îngrijorate, caraghioase, într'un cuvânt, cele mai variate figuri, exprimând întotdeauna esenţialul. Regimul de asuprire şi-a pus pecetea şi pe cei ce trăiesc în întunericul acestei lumi lu-

gubre, scoţând în evidenţă tot ceeace e cât de cât luminos pe fondul general. Unii deabia se evidenţiază, alţii, dacă-i cunoşti mai de aproape, se reliefează ceva mai mult; întâlneşti printre ei fel de fel de tipuri. Poţi da şi de oameni adevăraţi. Aceştia n'au aşteptat să cadă ei înşişi în nenorocire pentru a ajuta pe alţii.

Inchisoarea nu este o instituţie prea veselă. Dar lumea din afara celulelor este mai întunecată decât cea din celule. In celule trăieşte colectivul. Un colectiv ca acelea care se făuresc pe front, unde oamenii trăiesc într'un permanent pericol, când astăzi îţi salvează tovarăşul ţie viaţa, iar mâine îl salvezi tu pe el. In condiţiunile regimului de astăzi, prietenia între gardienii germani este exclusă. Aceştia trăiesc într'o atmosferă de trădare, de spionaj, de denunţuri; fiecare se fereşte de camarazii lui, cărora oficial le zice „camarazi"; cei mai buni dintre ei, cari nu pot şi nici nu vor să se lipsească de prieteni, îi caută prin celule.

Multă vreme n'am cunoscut numele gardienilor. Aceasta n'avea însă prea multă însemnătate. Intre noi, îi numeam cu poreclele scornite de noi sau de predecesorii noştri, porecle transmise totdeauna din generaţie în generaţie. Unii au atâta porecle, câte celule are închisoarea; aceştia sunt slujbaşi incolori — „nici laie, nici bălaie" — unul primeşte o poreclă pentrucă a dat într'un loc un supliment de mâncare, iar altul pentrucă a pişnit pe cineva peste urechi; şi una şi alta sunt fapte incidentale, totuşi ele rămân vii pentru multă vreme în memoria celulei, creând o imagine şi o

poreclă unilaterală. Alţii sunt porecliţi la fel de toate celulele. Caracterul acestora din urmă este bine definit. Ori una ori alta. In bine sau în rău.

Observaţi cu atenţie aceste manechine! Observaţi figurile acestea! Căci, orice s'ar spune, sunt aleşi pe sprânceană. Ei formează o parte din armata politică a nazismului. Aleşii speciali. Stâlpii regimului. Reazimul ordinei publice...

„Samariteanul"

„S. S.-istul rezervist" Rheuss, servitor la o şcoală din Colonia pe Rhin, este un grăsun înalt, cu o voce de tenor. Ca toţi slujbaşii şcoalelor germane, a urmat un curs de prim ajutor, şi câteodată îl înlocueşte pe felcerul închisorii. A fost cel dintâi dintre gardieni pe care l-am cunoscut aici. El m'a băgat în celulă, mi-a examinat rănile şi mi-a pus comprese. Se prea poate ca într'adevăr el să-mi fi salvat viaţa. In ce calitate: în calitatea lui de om sau de absolvent al cursului sanitar? Nu ştiu. In tot cazul el dădea dovadă de cel mai feroce nazism: scotea dinţii deţinuţilor evrei şi-i silea să înghită câte o lingură de sare sau de nisip, un remediu universal contra tuturor boalelor.

„Morarul"

Băiat vorbăreţ şi blând, căruţaş la fabrica de bere din Budiejovit, pe nume Fabian. Intra în celulă cu un zâmbet larg pe faţă, aducea mâncare deţinuţilor şi nu bătea niciodată. Nici nu ţi-ar fi

venit să crezi că stătea ore întregi după uşă, trăgând cu urechea la convorbirile deţinuţilor, ca să se ducă să raporteze superiorilor toate fleacurile.

Koklar

Tot lucrător şi tot dela fabrica de bere din Budieioviţ. Aici se află mulţi lucrători germani din regiunea Sudetă. „N'are importanţă ce face sau ce gândeşte, la un moment dat, un proletar oarecare, scria odată Marx. Chestiunea constă în ceeace este **proletariatul** şi ce va fi istoriceşte obligat să facă, potrivit acestei existenţe a lui".

Cei de aici, într'adevăr, nu au nicio idee despre problemele clasei lor. Desprinşi de ea şi puşi în opoziţie cu ea, ei stau ideologiceşte spânzuraţi în aer şi vor sta probabil spânzuraţi şi în înţelesul propriu al cuvântului.

Acesta s'a alăturat nazismului, căutând o viaţă mai uşoară. Totul s'a dovedit, însă, a fi mai complicat decât îşi închipuise. Acum nici nu mai ştie să râdă. A mizat pe calul nazismului. Dar şi-a dat seama că a mizat pe un cal mort. Atunci şi-a pierdut cumpătul. Noaptea, tot plimbându-se cu papucii lui de pâslă pe coridoare, mâzgălea abajoururile prăfuite, cu rezultatele tristelor lui reflecţii.

— Totul e trecător, scria el poetic cu degetul şi se gândea la sinucidere.

In cursul zilei, terorizează atât pe deţinuţi cât şi pe camarazii lui; urlă cu o voce spartă, întretăiată, ca să-şi acopere propria lui frică.

Slab şi lung, cu o voce aspră de bas, este unul din puţinii care sunt capabili să râdă sincer; muncitor-textilist din Iablonec. Vine în celulă şi discută ore întregi.

— Cum am ajuns aici ? De zece ani nu mai trăiam omeneşte. Douăzeci de coroane pe săptămână pentru o familie întreagă, înţelegi şi d-ta ce fel de viaţă mai era aceasta? Şi iată că vin ei şi spun: noi o să-ţi dăm de lucru, vino la noi. Ce era să fac? M'am dus. Ce să zic? Mi-au dat de lucru. Şi mie şi altora. Eşti sătul. Ai unde pune capul. Poţi trăi. Socialismul? Ei bine, e un basm. Desigur îmi închipuiam totul alfel. Totuşi, e mai bine ca înainte. Nu este mai bine? Războiul? Nu, el n'a vrut războiul. N'a vrut să moară oamenii. N'a vrut decât să trăiască el.

— Că le ajut lucrând aici? Dar ce aş putea face? fac eu aici cuiva vreun rău? Dacă plec, o să vie alţii, mai răi ca mine. Prin asta n'am să ajut pe nimeni. Ce să fac? Cum o să se termine războiul, am să mă întorc la fabrică...

— Tu cine crezi că va câştiga războiul? Va să zică nu noi? Va să zică voi? Dar atunci ce-o să se aleagă de noi?

— Sfârşitul? Păcat! Credeam că totul se va sfârşi altfel, — şi părăseşte celula, târîndu-şi picioroangele.

O jumătate de oră mai târziu, se întoarce din nou şi mă întreabă cum este în Uniunea Sovietică.

Intr'o dimineață așteptam jos, pe coridorul principal al Pancrați-u'ui, să fim expediați pentru interogatoriu la Palatul Pecek. Ne întorceam întotdeauna cu fața la perete, ca să nu vedem ce se petrece în spatele nostru. Deodată răsună în spatele nostru o voce necunoscută:

— Nu vreau să știu nimic, nu vreau să aud nimic! Nu mă cunoașteți încă, am să vă arăt eu cine sunt!

Mi-a venit să râd. Având în vedere dresajul ce se face aici cu noi, cuvintele imbecilului oberleutnant Dub, din Șveik, sunau foarte la locul lor. Până acum, însă, nimeni nu avusese curajul să le spună în gura mare. Un ghiont din partea vecinului cu mai multă experiență mă făcu să-mi țin râsul, dându-mi să înțeleg că vorbele acestea, după cât se vede, fuseseră rostite în serios. Nu fuseseră o glumă. Deloc.

Le debitase o creatură minusculă, în uniformă de S. S., care habar n'avea de „Șveik". Această creatură îl citase pe oberleutnantul Dub, fiindcă acesta era în spiritul lui. Răspundea la numele de Withan și ca Vitan fusese altădată sergent major în armata cehoslovacă. Creatura rostise un adevăr. Intr'adevăr, l-am cunoscut în scurt timp, și nu vorbeam de el decât la neutru: „acela" [1].

---

[1] In limbile slave, care deosebesc la substantive, pronume etc., trei genuri, există și forma pronume'ui personal de gen neutru, corespunzător lui „es" în limba germană. — *N. T.*

Măturisesc că ne secasem toată fantezia căutând o poreclă nimerită pentru acest amestec de imbecilitate, tâmpenie, mustruluială și cruzime, care constitue baza regimului din Pancrat.

Cât până la coada purcelului — spune zicala cehă despre acest soi de carierişti mărunți și îngâmfați; asta îi loveşte la partea sensibilă. Cât de meschin trebue să fie cineva, ca să sufere pentrucă e prea mic. Withan e torturat de această idee și caută să-și răzbune statura lui de pitic față de toți cei care sunt mai înalți ca el fizicește sau sufletește, adică față de toată lumea.

Nu bate niciodată. E prea laș pentru asta. In schimb spionează. Câți dintre deținuți n'au plătit cu sănătatea și cu viața denunțurile lui Withan — căci nu e deloc indiferent cu ce fel de caracterizare vei fi trimis din Pancrat într'un lagăr de concentrare, dacă vei fi trimis.

E foarte caraghios. Când este singur pe coridor, păşeşte cu un aer solmen și grav și își dă aere ca o persoană de rang mare. Dar e deajuns să se întâlnească cu cineva, ca să simtă îndată nevoia să mai adauge ceva la statura lui. Dacă te întreabă ceva, se cocoțează neapărat pe balustradă, și este în stare să stea o oră întreagă în poziția asta încordată numai ca să pară cu un cap mai înalt decât tine. Dacă asistă la bărbierit, se înalță pe o treaptă sau se urcă pe o bancă și rostește nelipsitele lui fraze:

— Nu vreau să știu nimic, nu vreau să aud nimic! Nu mă cunoaşteți...

Dimineața, în timpul plimbării, calcă pe iarbă,

fiindcă-l mai înalță cu vreo zece centimetri. In celulă intră umflându-se, ca o majestate regală, și se suie îndată pe un taburet, pentru a ne supraveghea dela înălțime.

E foarte caraghios, dar ca orice imbecil învestit cu o putere de care depinde viața omenească, este în acelaș timp și foarte periculos. Fiind atât de mărginit, face dintr'un țânțar un armăsar. Nu cunoaște nimic în afară de îndatoririle lui de cerber, și deaceea orice abatere, oricât de neînsemnată, dela ordinea prescrisă, este pentru el ceva extraordinar de grav, ceva corespunzător cu importanța misiunii lui. Născocește delicte și crime față de disciplină, pentru a se convinge pe sine însuși că reprezintă și el ceva. Aici însă cine și-ar da osteneala să controleze cât de adevărate sunt denunțurile lui?

Zmeonț

Un trup voinic, față tâmpită, o privire inexpresivă, reeditarea unei caricaturi de Gros, înfățișând bravii naziști. Mulgea vacile pe undeva, pe lângă granițele Lituaniei, dar, oricât de ciudat s'ar părea, aceste animale de treabă nu au exercitat nicio înrâurire binefăcătoare asupra caracterului său. In ochii superiorilor săi el este socotit drept întruparea virtuților germane; este foarte hotărît, ferm, incoruptibil (unul din puținii cari nu i-au mâncare dela oamenii de serviciu), însă...

Un savant german, nu-mi mai amintesc care anume, cercetând intelectul animalelor, pe baza nu-

mărului de „cuvinte" pe care le pot înțelege, a ajuns mi se pare la concluzia că pisica domestică, care nu poate înțelege decât 128 de „cuvinte", are cel mai redus intelect. Ei, pisica este un geniu în comparație cu Zmetonț, dela care închisoarea din Pancrat n'a auzit decât patru cuvinte:

— Pass bloss auf, Mensch![1].

Trebuia să fie de serviciu de două ori pe săptămână; de fiecare dată umbla de colo până colo gâfâind și toate ieșeau pe dos. Intr'o zi directorul închisorii s'a supărat că nu se deschisese ră geamurile, și a dat ordin să fie deschise. Colosul de carne s'a tot frământat vreun minut, când pe un picior, când pe celălalt, cu privirea fixată prostește în pământ; buzele i s'au strâmbat convulsiv, silindu-se în zadar să repete ordinul directorului... și deodată colosul a izbucnit într'un urlet ca o sirenă, care s'a auzit peste tot; prin toate coridoarele s'a stârnit o panică nemaipomenită, nimeni nu putea să înțeleagă nimic, geamurile au rămas mai departe nedeschise, iar celor doi deținuți, cari din întâmplare i-au căzut în mâini lui Zmetonț, le-a dat sângele pe nas. Găsise soluția.

Soluție obișnuită. Bătaie, bătaie în orice ocazie, iar la nevoie și omor — asta înțelegea el. Numai atât. Odată a intrat în celula comună și a lovit pe un deținut; deținutul, bolnav, s'a prăbușit svârcolindu-se; toți ceilalți au trebuit să se lase pe vine și să se ridice, în ritmul svârcolirilor lui, până ce bolnavul s'a liniștit. Iar Zmetonț, cu mâinile în

[1] Omule bagă de seamă! — *N. T.*

şolduri şi zâmbind idioţeşte, urmărea scena foarte satisfăcut şi se bucura: ce bine a reuşit să rezolve o situaţie complicată!

Fiinţă primitivă, care din tot ce învăţase nu a reţinut decât un singur lucru: că poate să bată.

Şi totuşi, chiar în fiinţa aceasta s'a frânt parcă ceva. Aceasta s'a întâmplat cam acum o lună. Zmetonţ sta de vorbă într'o zi în cancelaria închisorii cu K. K. Acesta i-a vorbit de situaţia politică. A fost nevoe de multe explicaţii până ce Zmetonţ a început să înţeleagă câtuşi de puţin chestiunea. S'a ridicat, a deschis uşa cancelariei, a examinat cu atenţie coridorul; peste tot linişte, noapte, închisoarea dormea. A tras uşa înapoi, a închis-o cu grijă, apoi s'a lăsat încet pe un scaun:

— Aşa crezi?...

Şi-a rezemat capul în mâini. Peste acest suflet prea mic într'un trup prea puternic, căzuse o povară prea grea. A stat o bucată de timp aşa. Pe urmă a ridicat capul şi a îngânat foarte abătut:

— Aşa o fi. N'o să câştigăm.

De o lună, Pancraţ-ul nu mai aude strigătele războinice ale lui Zmetonţ, iar noii deţinuţi nu ştiu cât de grea e mâna lui.

Directorul închisorii

Mic de statură, îmbrăcat întotdeauna elegant, fie că e în haine civile sau în uniformă de untersturmführer, corect, mulţumit de sine; îi plac câinii, vânătoarea şi femeile. Aceasta este una din latu-

rile ființei lui cu două fețe, latura care nu ne privește.

Cealaltă latură (mai bine cunoscută la Pancrat), brutal, fără suflet, ignorant, un tip de parvenit nazist, gata să nimicească pe oricine, pentru a scăpa teafăr el însuși. Se numește Soppa (dacă numele are vreo importanță), de fel din Polonia. Se zice că a învățat cândva fierăria, dar această îndeletnicire nobilă n'a lăsat în el nicio urmă. Este de mult timp în slujba hitleriștilor, și pentru serviciile pe care le-a adus ca agitator electoral a căpătat postul actual. Se cramponează de acest post cu toată puterea și, fiind de o insensibilitate de piatră, nu cruță pe nimeni: nici pe deținuți, nici pe slujbași, nici pe copii, nici pe bătrâni. Naziștii din Pancrat nu prea sunt prieteni între ei, dar Soppa bate recordul în această privință. Singurul om pe care, după cât se vede, îl apreciază și-i face cinstea de a se întreține cu el, este felcerul închisorii, sergentul major Weisner. Se pare însă că acesta nu-i răspunde cu aceleași sentimente.

Soppa se gândește numai la el. A căutat să obțină acest post pentru avantagii personale, și din aceleași motive și-a legat soarta de aceea a nazismului, până la moarte. Poate că e singurul om care nu se gândește la o posibilitate de salvare. Pentrucă el știa că nu mai există nicio salvare. Prăbușirea nazismului înseamnă și prăbușirea lui, sfârșitul prosperității lui, sfârșitul locuinței splendide și al ținutei lui elegante (de altfel, nu disprețuește hainele Cehilor executați).

Acesta este sfârșitul. Da!

Sergentul major Weisner este o figură aparte. Câteodată îţi face impresia că locul lui nu e în Pancraţ, iar altădată nu-ţi poţi închipui Pancraţ-ul fără el. Dacă nu e la farmacie, înseamnă că se plimbă cu paşi mărunţi şi nesiguri pe coridoare, vorbind cu sine însuşi şi aruncând mereu priviri în jur. Parcă ar fi un vizitator întâmplător al închisorii, care ţine să plece cu cât mai multe impresii. Se pricepe însă tot atât de bine ca cel mai bun temnicer să bage repede şi fără sgomot cheia în gaura broaştei şi să deschidă uşa celulei. Are o doză de humor sec, care-i permite să se exprime cu subînţelesuri, dar în aşa fel încât să nu poată fi prins vreodată cu nimic. Ştie să se apropie de oameni, dar nu lasă pe nimeni să se apropie de el. Nu denunţă niciodată nimic, deşi observă multe. Dacă intră într'o celulă plină de fum, o să tragă cu sgomot aerul pe nas:

— Hm! eu ştiam că fumatul în celulă este strict interzis!

Dar nu va raporta nimic superiorilor săi. Are întotdeauna o figură contractată şi nenorocită, ca şi cum ar fi mereu chinuit de o durere. Nu vrea cu tot dinadinsul să aibă de-a-face cu regimul nazist, ale cărui victime le îngrijeşte zilnic, dându-le ajutor medical. Nu crede în nazism şi nici că nazismul va dura, după cum nu a crezut nici înainte. Deaceea nu şi-a adus familia dela Breslau la Praga, deşi mulţi Germani n'ar fi scăpat din mâini ocazia de a-şi întreţine toată casa pe spinarea ţării ocu-

pate. Dar în acelaş timp, nu are nimic comun nici cu omenii care luptă împotriva nouii ordini; este străin de ei.

Pe mine m'a îngrijit cu multă atenţie şi conştiinciozitate. Aşa procedează aproape totdeauna, şi e în stare să se opună trimiterii la interogatoriu a unui deţinut prea epuizat de pe urma torturilor. Probabil că face asta pentru a-şi împăca conştiinţa. Dar se întâmplă câteodată să nu dea ajutor medical acolo unde ar fi absolut necesar. Poate că se teme.

Este tipul omului de rând, izolat, torturat de teama de prezent şi de viitor. Caută o ieşire şi n'o găseşte. Nu e un şobolan, ci doar un şoricel prins în cursă.

Fără speranţă de scăpare.

„Flink" [1]

Acesta nu e o simplă marionetă. Dar nici om nu e. Ceva la mijloc. El nu-şi dă seama că ar putea să devină om.

Aici, propriu zis, sunt doi indivizi de acest fel. Sunt oameni de duzină; la început, înspăimântaţi de grozăviile în care au nimerit, au amuţit parcă dintr'odată; după aceea i-a cuprins dorinţa nebună de a scăpa de aici. Dar ei n'au caractere independente, şi deaceea caută, mai mult instinctiv decât conştient, un sprijin şi o îndrumare care să-i conducă pe drumul cel bun. Ne ajută, fiindcă aşteaptă şi ei ajutor dela noi .

[1] Sprinten (în limba germană). — *N. T.* ..

Aceştia doi sunt de altfel singurii nemţi din Pancraţ cari au fost şi pe front.

H a n a u e r, calfă de croitor din Znaimo, deabia întors de pe frontul din Răsărit, unde a lăsat dinadins să-i degere picioarele. „Războiul nu foloseşte omului la nimic" — filosofează el în felul lui Şveik — „n'am ce căuta acolo".

H ö f e r, un cismar vesel dela fabrica Bata; a făcut războiul în Franţa şi a plecat din armată, cu toate că i se promisese o avansare." Ech, Scheisse!" a făcut el, schiţând un gest cu mâna, ca şi cum s'ar fi apărat de ceva. Aşa face şi acum, zilnic, apărându-se de toate neplăcerile care îi cad droaie pe cap.

Amândoi au aceeaşi soartă şi aceeaşi stare de spirit, dar Höfer este mai curajos şi ştie mai bine ce vrea. E poreclit „Flink" de toate celulele.

Câtă vreme este el de serviciu, în celule e recreaţie. Poţi face orice-ţi trăsneşte prin cap. Dacă înjură, ne face cu ochiul că nu ne înjură pe noi, ci procedează aşa numai ca să le arate şefilor de jos că este sever. De altfel, în zadar se sileşte: şefii nu-l cred, şi nu este săptămână în care să nu primească vreo pedeapsă.

— „Ech, Scheisse!" face el schiţând gestul lui obişnuit cu mâna, şi continuă în felul lui. In general, face mai curând impresia unui cismar tânăr fluşturatic, decât a unui temnicer. Il poţi vedea jucând cu pasiune rişca cu deţinuţii, în câte o celulă. Uneori îi scoate pe deţinuţi pe sală pentru a „percheziţiona" celula. Dar percheziţia se prelungeşte. Dacă arunci din curiozitate o privire prin uşă, ai

să-l vezi stând la masă, cu capul pe mâini: doarme. Doarme adânc şi liniştit; aşa se poate mai uşor ascunde de superiorii lui, fiindcă deţinuţii fac de pază pe coridor, şi-l vor preveni în caz de primejdie. Şi cum să nu-l apuce somnul în timpul serviciului, când în orele libere nu-i arde de somn; este undeva o fată bună la care ţine nespus de mult.

Va învinge oare nazismul? Ech, Scheisse! D-ta crezi că şandramaua asta o să mai ţină mult?

El nu este nazist. Măcar pentru asta merită atenţie. Mai mult decât atât; nici nu vrea să fie alături de naziști. Şi nu ţine cu ei. Vrei să transmiţi un bileţel în altă secţie? Te poţi bizui pe „Flink". Vrei să comunici ceva celor de afară? Roagă-l pe „Flink". Vrei să stai de vorbă cu cineva între patru ochi, să ajuţi un tovarăş care şovăe şi să salvezi astfel dela cădere noi oameni? „Flink" te va duce în celula respectivă şi va sta de pază cu aerul unui ştrengar care se bucură de o şotie reuşită. Adeseori trebue să-i atragi atenţia să fie mai prudent. El nu-şi dă seama de pericol. Nu-şi dă seama de toată gravitatea faptelor lui. Asta îl ajută să facă multe, dar îl împiedică să se ridice politiceşte.

Höfer nu este încă un om, dar este pe cale de a deveni om.

„Kolin"

S'a întâmplat într'o seară, în timpul stării de asediu. Gardianul în uniformă de S. S., care m'a dus în celulă, mi-a percheziţionat numai de formă buzunarele.

— Cum stai? m'a întrebat încet.

— Nu știu. Mi s'a spus că mâine voi fi împușcat.

— Și te-ai speriat?

— Sunt pregătit pentru aceasta.

Mi-a pipăit la repezeală poalele hainei.

— S'ar putea. Poate nu mâine, mai târziu; dar poate că n'o să fie nimic. Totuși în vremurile astea... e mai bine să fii pregătit pentru orice...

Și-a tăcut câtva timp.

— Poate că... N'ai vrea să transmiți ceva celor de afară? Sau să scrii? Ar folosi, dacă nu acum, poate în viitor. Cum ai ajuns aici, cine te-a trădat? Cum s'a comportat fiecare... Ca să nu piară cu dumneata ceeace știi...

Și încă cum aș vrea să scriu! parcă mi-a ghicit dorința cea mai arzătoare.

Un minut mai târziu, mi-a adus hârtie și un creion; le-am ascuns cu cea mai mare grijă, ca să nu fie găsite la percheziție.

Și după aceea nu m'am mai atins de ele.

Era prea frumos ca să te poți încrede. Prea frumos: în asemenea momente să găsești în această casă a morții, câteva săptămâni după ce ai fost arestat, în uniforma dușmanului, dela care nu te poți aștepta la nimic altceva decât la înjurături și bătăi, un om, un prieten care-ți întinde mâna, ca să nu pieri fără urmă, ca să te ajute să transmiți viitorului tot ce-ai văzut, ca să te mai redea pentru o clipă vieții pentru toți acei care vor rămâne să trăiască după tine. Și tocmai acum! Pe săli au fost strigate numele condamnaților la moarte.

S. S.-iştii beţi de sânge înjurau teribil, şi cei care nu strigau amuţiseră de groază. Nu puteai avea încredere în momentul acela, nu putea fi adevărat, trebuia să fie o cursă.

Ce forţă morală trebuia să aibă cineva, ca să-ţi întindă mâna din propriul lui imbold într'un asemenea moment! Şi cât curaj!

A trecut aproape o lună. Starea de asediu a fost ridicată, înjurăturile s'au mai potolit, şi clipele de groază au devenit o amintire. Din nou se înserа, din nou mă întorceam dela interogatoriu, şi din nou acelaş gardian în faţa celulei.

Mi se pare c'ai scăpat. Sper — şi mă privi ţintă — că totul a fost în regulă.

Am priceput ce vrea să spună. M'am simţit adânc jignit, dar în acelaş timp m'am convins pe deplin de cinstea acestui om. O asemenea întrebare nu poate fi pusă decât de cineva care are un drept moral de a vorbi astfel. Din clipa aceea am început să am încredere în el. Acesta era omul nostru.

La prima vedere, pare o figură bizară. Se plimbă singuratic pe coridoare, calm, închis în el, precaut, cu privirea ageră. Nimeni nu l-a auzit înjurând. Nimeni nu l-a văzut bătând pe cineva.

— Trage-mi te rog o palmă în prezenţa lui Zmetonţ — îl ruga tovarăşul din celula vecină — ca să te vadă şi el odată activ.

El dădu din cap:

— Nu e nevoie.

Nu l-am auzit niciodată vorbind nemţeşte. Se vede după toate că nu este ca ceilalţi, deşi e greu

de înțeles care este cauza. Până și gardienii simt că e un om puțin obișnuit, fără însă să-și dea seama dece.

Se arată peste tot unde e nevoie, potolește spiritele acolo unde a intrat panica, încurajează pe cei deprimați, restabilește legăturile atunci când ruperea firului ar constitui un pericol pentru cei din afară. Nu se pierde în amănunte. Lucrează sistematic și munca lui e vastă.

El nu a devenit așa. A fost așa chiar dela început. Și cumpănind bine totul, el a intrat așa în serviciul naziștilor.

Adolf Kolinsky, gardian originar din Moravia, dintr'o veche familie cehă, s'a dat drept neamț, pentru a ajunge gardian la închisoarea cehă din Hradeț Kralove, iar mai târziu la Pancrați. Mi'nchipui cât de revoltați au fost prietenii și cunoștințele lui. Patru ani mai târziu, directorul închisorii, un german, sbiera la el, amenințându-l, dar era cam târzie amenințarea.

— O să-ți scot eu spiritul ceh din cap!

Se înșela. In cazul acesta nu era vorba numai de spiritul ceh. Ar fi trebuit să scoată din el și omul. Omul, care conștient și de bunăvoie și-a căutat un loc potrivit, pentru a duce și sprijini lupta. Omul pe care primejdia continuă nu a putut decât să-l călească.

„Al nostru"

Dacă în ziua de 11 Februarie 1943 ni s'ar fi adus dimineața, la micul dejun, cacao în loc de

zeama neagră obișnuită, miracolul acesta nu ne-ar fi surprins. Fiindcă în dimineața aceea s'a zărit prin ușa întredeschisă a celulei o uniformă de polițist ceh.

Doar s'a arătat. Un pas făcut de niște pantaloni negri în cizme înalte, apoi o mânecă de culoare albastru închis s'a ridicat, a trântit ușa — și vedenia a dispărut. A ținut atât de puțin, încât peste un sfert de oră nu mai știam dacă era adevărat.

Un gardian ceh la Pancrați! Cât de departe se poate merge cu deducțiile în urma acestei apariții!

Două ore după aceea, eram lămuriți. In ușa deschisă a celulei apăru un gardian ceh, sbierând cu gura până la urechi:

— Freistunde![1]

De data aceasta nu mai încăpea nicio îndoială. Printre uniformele verzi-cenușii ale S. S.-iștilor și-au făcut apariția pe săli câteva pete de culoare închisă, bătătoare la ochi: polițiști cehi.

Ce înseamnă asta? Cum se vor purta? Oricum s'ar purta, însuși faptul apariției lor e mai elocvent decât orice. Cât de șubred trebue să fie regimul, dacă hitleriștii s'au văzut nevoiți să bage în necruțătorul lor aparat de distrugere, singurul lor reazim, oameni de aceeași naționalitate cu cei pe care vor să-i execute! Ce lipsă grozavă de oameni trebue să ducă, dacă sunt nevoiți să slăbească ultima lor întăritură, angajând câțiva călăi exe-

[1] Repaus ! — *N. T.*

cutori de mâna a doua. Dar cât timp vor fi având de gând să mai existe?

Se înţelege că-şi vor alege cu grijă oamenii, s'ar putea chiar ca oamenii aceştia să fie mai răi decât nemţii, demoralizaţi de rutină şi de neîncrederea în victorie. Dar însăşi apariţia Cehilor este o dovadă sigură că se apropie sfârşitul.

Aşa judecam noi lucrurile.

Situaţia însă era cu mult mai serioasă decât ne închipuisem noi la început. Regimul nazist nu mai putea alege, şi de fapt nici nu mai avea de unde alege.

Am văzut pentru prima dată uniformele cehe în ziua de 11 Februarie.

A doua zi am început să cunoaştem şi oamenii.

A intrat, a privit camera, a făcut câţiva paşi pe loc, dus pe gânduri, iar apoi, ca un ied care sare, într'o explozie de energie exuberantă, cu toate patru picioarele deodată, s'a decis brusc:

— Ei, cum merge, domnilor?

I-am răspuns râzând. A râs şi el, apoi, foarte stingherit:

— Nu fiţi supăraţi pe noi. Preferam să ne trimită oriunde, decât să ne pună să vă păzim. Dar, ce să-i faci. Cine ştie... poate că-i mai bine aşa...

S'a bucurat auzind ce credeam despre toate acestea, şi cum îl priveam pe el. Intr'un cuvânt, am devenit chiar dintru început prieteni. Acesta-i Vitek, băiat simplu şi blând; pe el îl zărisem pentru o clipă în dimineaţa aceea de 11 Februarie.

Celălalt, Tuma, este tipul temnicerului ceh bătrân. Cam grosolan, îi place să sbiere, dar în fond

este un om cumsecade; în închisori, oameni ca el sunt porecliți „unchiaș". El nu sezisa situația, oarecum specială, în care se afla; dimpotrivă, a început chiar din primele zile să se poarte ca la el acasă, și, însoțindu-și spusele cu glume pipărate, mai mult strica decât menținea ordinea: uneori introducea pâine în celule, alteori țigări, ori începea să pălăvrăgească (numai despre politică nu vorbea). Și toate acestea le făcea fără să se jeneze; așa concepea el îndatoririle unui gardian, și nici nu se ascundea. După prima observație, a devenit mai prudent, dar nu s'a schimbat. A rămas unchiaș ca mai înainte. N'aș fi îndrăsnit să-i cer ceva mai serios. Dar față de el respirai mai liber.

Al treilea se plimba pe coridor încruntat, tăcut, fără să privească pe nimeni. Nu reacționa deloc la încercările noastre precaute de a-l cunoaște mai de aproape.

— Cu ăsta nu faci nicio treabă, — își dădu părerea tătucul, după o săptămână de observație.

— Este cel mai inadaptabil dintre toți.

— Sau cel mai șiret, făcui eu, mai mult din spirit de contrazicere, fiindcă viața celulei se scurge în nesfârșite discuții mărunte.

După vreo două săptămâni, mi s'a părut la un moment dat că taciturnul mi-a făcut semn cu ochiu, într'un anumit fel. Am repetat și eu gestul acesta neînsemnat, care în închisoare poate avea mii de înțelesuri, dar fără niciun rezultat. Să mă fi înșelat?

Peste o lună s'a lămurit totul. S'a întâmplat pe neașteptate, așa cum iese fluturele din crisalidă.

Crisalida încremenită şi ştearsă s'a deschis, şi a răsărit o fiinţă vie. Nu era un fluture. Era un om.

. . . . . .

— Ce, ridici statui? mă întreba adesea tătucul, referindu-se la unele din caracterizările mele.

Exact! Nu vreau ca tovarăşii căzuţi în luptă vitează şi cinstită, afară sau în închisori, să fie daţi uitării. Şi iarăşi, nu vreau să fie uitaţi nici cei care în împrejurările cele mai grele ne-au ajutat cinstit şi cu mult curaj. Ţin mult ca figuri ca a lui Kolinsky sau ca aceea a acestui gardian ceh să iasă din întunericul coridoarelor din Pancraţ la lumină. Nu pentru a-i preamări, ci pentru a-i da ca exemplu altora. Datoria de a fi om nu va înceta odată cu terminarea actualului război, şi pentru îndeplinirea acestei datorii va fi totdeauna nevoie de suflete eroice, până ce toţi oamenii vor deveni într'adevăr oameni.

In fond, ceeace s'a întâmplat cu Iaroslav Hora este un caz foarte obişnuit. Dar aceasta este povestea întreagă a unei vieţi omeneşti.

Radnicko. Un colţişor pierdut din Cehoslovacia. Un ţinut frumos, trist şi sărac. Tatăl — muncitor la fabrica de sticlă. Viaţă grea. Trudă când avea de lucru şi mizerie de câte ori venea şomajul, foarte frecvent în aceste locuri; o viaţă ca asta ori te îngenunchie, ori te înalţă sus de tot, strecurându-ţi în inimă dorinţa unei lumi mai bune şi credinţa în ea, făcându-te gata să lupţi. Tatăl şi-a ales a doua alternativă. A devenit comunist.

Tânărul Iarda ia parte într'o coloană de bici-

clişti la demonstraţiile de 1 Mai; are o panglicuţă roşie împletită printre spiţele roţilor dela bicicletă. Panglicuţa asta o poartă mereu cu el, o păstrează în suflet, fără să-şi dea seama, lucrând ca ucenic şi apoi ca strungar într'un atelier, iar mai târziu la uzinele Skoda.

Vine criza, şomajul, războiul. N'are de lucru, şi găseşte un serviciu la poliţie. Ce s'a petrecut cu panglicuţa roşie din sufletul lui, nu ştiu. Poate că a înfăşurat panglicuţa, poate să fi uitat de ea, în tot cazul n'a pierdut-o. Intr'o bună zi este numit în serviciu la Pancraţ. N'a venit aici de bunăvoie, ca Kolinsky, urmărind un anumit scop. Dar şi-a înţeles repede sarcina, când şi-a aruncat pentru prima oară privirea în celule. Panglicuţa s'a desfăşurat.

El cercetează câmpul de luptă. Işi măsoară puterile. Se încruntă, se gândeşte stăruitor cu ce să înceapă şi cum să facă mai bine. Nu este un om politic de profesie. Nu e decât un fiu al poporului. Dar în memoria lui e vie experienţa tatălui său. Are un miez foarte sănătos, în el creşte din ce în ce hotărîrea. Şi se decide. Dintr'o crisalidă fără importanţă, răsare un om.

Omul acesta are sufletul curat; este foarte sensibil, modest şi curajos. Gata să facă tot ce i se cere. Se cer lucruri mici şi se cer lucruri mari. Şi el le îndeplineşte şi pe unele şi pe altele. Lucrează fără poză şi fără grabă, cu chibzuială, şi nu cunoaşte frica. Pentru el totul apare ca un imperativ categoric. Aşa trebue să fie, şi orice discuţie e fără rost.

Şi asta e totul. Istoria omului care are de pe acum meritul de a fi salvat câteva vieţi omeneşti. Oamenii trăiesc şi lucrează în libertate, pentrucă unul din Pancraţ şi-a făcut datoria de om. El nu-i cunoaşte pe aceşti oameni şi nici ei nu-l cunosc, după cum nu-l cunosc nici pe Kolinsky. Aş vrea ca, măcar mai târziu, aceştia doi să fie cunoscuţi. Amândoi s'au regăsit aici foarte repede. Şi aceasta le-a mărit posibilităţile.

Luaţi-i ca un exemplu. Un exemplu de oameni cu capul la locul lui. Şi nu numai capul, ci şi cu inima.

Moş Scorepa

Când îi vezi pe toţi trei împreună, ai în faţa ochilor imaginea vie a fraternităţii: gardianul Kolinsky — uniformă verde-cenuşie de S. S., Hora — uniformă de culoare închisă de poliţist ceh, moş Scorepa — uniformă de culoare deschisă, deşi nu tocmai veselă, a îngrijitorului din închisoare. Rareori îi poţi vedea pe toţi trei împreună. Şi asta pentru motivul că sunt foarte precauţi.

Potrivit instrucţiunilor din regulamentul închisorii, curăţenia pe coridoare şi împărţirea mâncării nu pot fi încredinţate decât „deţinuţilor de încredere şi disciplinaţi, care trebuesc izolaţi cu grijă de ceilalţi". Aşa sună litera legii. Un articol născut mort. Nu există oameni de serviciu de tipul acesta şi nici n'au existat. Şi mai ales în camerele de tortură ale Gestapo-ului. Din contra, oamenii de serviciu de aici formează o echipă de recunoaştere

a colectivului deținuților, trimisă de celule pentru a fi mai aproape de lumea liberă, pentru ca acest colectiv să poată exista, întreținând legătura între membrii lui. Câți dintre îngrijitorii aceștia n'au plătit cu viața o însărcinare nereușită, un bilețel interceptat! Legea colectivului este însă neînduplecată și cere ca cei ce le vor ocupa locul să continue această muncă periculoasă. Ori o îndeplinești cu curaj, ori te arăți laș, oricum ar fi, nu poți scăpa de ea. Lașitatea nu poate decât să strice, ba chiar să și distrugă totul, ca în orice muncă ilegală.

Iar aici munca ilegală este îndoit de periculoasă: ea este dusă chiar sub nasul celor care caută să strivească munca ilegală, este dusă sub ochii gardienilor, în locurile hotărîte de ei, în câteva secunde, care depind de ei și în condițiuni create tot de ei. Aici nu ajung cele învățate în libertate. Și ți se cere foarte mult.

Există maeștri în munca ilegală din afară. Tot astfel de maeștri se pot găsi și printre îngrijitori. Moș Scorepa este un adevărat maestru în treaba pe care o îndeplinește. Este modest, fără pretenții, la prima impresie pare lipsit de dibăcie, dar știe să se strecoare ca șarpele. Gardienii îl laudă peste tot: toată ziulica e la lucru; nici nu s'ar putea găsi un om mai de încredere; nu se gândește decât la îndatoririle lui, nu se lasă corupt pentru a face lucruri interzise; îngrijitori, luați toți exemplu dela dânsul!

Da, într'adevăr: îngrijitori, luați toți exemplu dela dânsul! Este într'adevăr un model de om de

serviciu, în sensul nostru, al deținuților. El este iscoada cea mai de încredere și cea mai dibace a colectivului din închisoare.

Cunoaște pe toți locatarii celulelor și la nevoie află îndată tot ce trebue, despre fiecare nou venit: cum a ajuns aici, cu cine a lucrat, comportarea lui, a celorlalți. El studiază „cazurile" și încearcă să le pătrundă. Pentru el este foarte important să știe toate acestea, pentru ca să poată da un sfat sau să îndeplinească cât mai bine o sarcină.

Îi cunoaște bine pe dușmani. Observă cu cea mai mare grijă pe fiecare gardian, își fixează în minte obiceiurile lui, părțile lui slabe și tari, încearcă să afle prin ce este periculos, cum poate fi întrebuințat mai bine, cum i se poate adormi vigilența, cum ar putea fi păcălit. Multe din caracterizările mele prezentate aici le-am luat din cele povestite de moș Scorepa. El cunoaște toți gardienii, și-i poate zugrăvi pe fiecare cât de amănunțit. Aceasta îi este absolut necesar pentru a circula nestingherit pe coridoare și pentru a-și îndeplini bine munca.

Dar înainte de toate el nu-și uită datoria lui. Este tipul comunistului, care-și dă seama că nu există loc unde un membru al partidului și-ar putea permite să stea cu mâinile încrucișate și „să înceteze de a mai activa". Pot spune chiar că tocmai aici, în cea mai mare primejdie și sub teroarea cea mai cruntă, el și-a găsit locul său adevărat. Aici s'a format el.

Este foarte flexibil. Zilnic și la orice oră se ivesc fel de fel de situații cari reclamă noi metode. El le găsește îndată. Nu dispune decât de secunde. Bate

la ușa celulei, ascultă însărcinarea pregătită de mai înainte și o transmite scurt și exact tocmai la celălalt capăt al coridorului, înainte ca noul schimb al gardienilor de serviciu să aibă timpul să urce scara până la etajul doi. Este precaut și are multă prezență de spirit. Sute de bilețele au trecut prin mâna lui fără ca vreunul să fie interceptat. Nici nu este măcar bănuit.

El știe ce-l doare pe fiecare, unde este nevoia de sprijin, unde trebuesc informații precise despre situația din afară, unde va putea ajuta cu privirea lui de adevărat părinte pe cel căzut pradă desnădejdii, unde o bucată de pâine sau o lingură de supă în plus vor putea face ca transiția atât de grea la „regimul de foamete din închisoare" să fie suportată mai ușor; el își dă seama de toate acestea, își dă seama datorită simțului său fin și experienței sale. Își dă seama și acționează.

Este un vajnic și neînfricat luptător. Un caracter tare și integru. Astfel e moș Scorepa.

Aș vrea ca cel ce va citi cândva rândurile acestea să nu vadă în portretul zugrăvit de mine doar pe moș Scorepa, ci tipul desăvârșit al „Hausarbeiterilor", adică slujitorii aleși dintre deținuiți, care au reușit să transforme munca la care erau puși de asupritori, într'o muncă în folosul celor asupriți. Moș Scorepa este unic în felul lui. Sunt și alți „slujitori", care nu seamănă unul cu altul, dar care sunt tot atât de remarcabili. Sunt dintre aceștia și în Pancrat, și în Palatul Pecek. Intenționam să le schițez portretele, dar, din păcate, nu mi-au mai rămas decât câteva ore — ceeace este

prea puțin chiar și pentru acel „cântec în care se cântă repede ceeace în viață se înfăptuiește încet".

Iată doar câteva nume, exemple de oameni care merită să nu fie dați uitării:

Doctorul Miloș Nedvied, un tovarăș minunat și atât de nobil, care a plătit cu propria-i viață ajutorul ce-l dădea zilnic deținuților din Auschwitz.

Arnost Lorenz, a cărui soție a fost executată fiindcă el n'a vrut să-și trădeze tovarășii. Un an mai târziu, a preferat să fie el executat, pentru a salva pe ceilalți „Hausarbeiter"-i din camera „patrusute", și întreg colectivul ei.

Vasek Rezak, totdeauna curajos și strălucind prin spiritele lui, apoi tăcuta și plina de abnegație Anka Vicova, executată în timpul stării de asediu; dibaciul și inventivul „bibliotecar" Springer, mereu vesel și atât de energic; tânărul și timidul Bilek...

Acestea sunt doar câteva exemple. Oameni mai mari și mai mici. Dar ei toți au fost oameni, nu marionete.

O PAGINĂ DE ISTORIE

9 Iunie 1943.

Pe coridor stă agățată după ușă o curea. Cureaua mea. Va să zică urmează să fiu expediat. La noapte voi fi trimis în Reich pentru judecată — și așa mai departe. Timpul mușcă flămând cele din urmă îmbucături din felia de viață care-mi rămâne. Cele patru sute unsprezece zile petrecute la Pancrat au trecut ca fulgerul. Câte zile au mai rămas? Unde le voi petrece? și cum?

Cred că nu voi mai avea posibilitatea să scriu. Imi scriu cea din urmă depoziție. O pagină de istorie, și pe cât se vede sunt ultimul martor rămas în viață.

. . . . . .

In Februarie 1941 a fost arestat tot Comitetul Central al Partidului Comunist din Cehoslovacia, împreună cu supleanții desemnați pentru astfel de clipe grele. Până acum nu s'a putut stabili încă precis cum s'a putut întâmpla ca partidul să primească o asemenea lovitură. Asta o vor mărturisi probabil, la timpul lor, cei din Gestapo-ul din Praga, când vor fi aduși în fața justiției. Și aici, în Pa-

latul Pecek, pe când făceam de serviciu ca deținut, am încercat în zadar să lămuresc chestiunea. N'au lipsit desigur nici provocările, dar un mare rol l-a jucat lipsa de precauție. Doi ani de muncă dusă cu succes adormise întrucâtva vigilența tovarășilor. Munca ilegală se lărgea, erau atrași noi oameni în muncă, printre cari și unii dintre acei pe care partidul ar fi trebuit să-i țină în rezervă. Aparatul a crescut, devenind atât de mare, încât era foarte greu de controlat. Lovitura dată centrului partidului fusese, se vede, pregătită demult, și a căzut asupra noastră cu puțin înainte de agresiunea germană în contra Uniunii Sovietice.

La început, nu-mi dădeam seama de proporțiile „operației". Așteptam să apară omul nostru de legătură. In zadar! După o lună de zile, era clar că se întâmplase ceva foarte serios, și eu nu aveam dreptul să aștept. Am început să caut eu însumi legătura; la fel făceau și ceilalți.

Primul pe care l-am găsit a fost Honza Vyscocil, care conducea munca din regiunea centrală a Cehoslovaciei. Era un om de inițiativă, și a strâns oarecare material pentru tipărirea ziarului „Rude pravo" — era inadmisibil ca partidul să rămână fără un organ central. Am scris articolul de fond, dar am hotărît cu toții ca tot materialul (care îmi era complect necunoscut) să nu apară ca un număr din „Rude pravo", ci sub forma unui manifest de 1 Mai, deoarece un alt grup de tovarăși scosese ziarul, deși într'o formă foarte primitivă.

Au urmat apoi luni, când am făcut muncă de partizan. Deși partidul primise o lovitură nimi-

citoare, totuşi el n'a putut fi nimicit. Sute de tovarăşi noi se angajau să îndeplinească sarcinile rămase neterminate, locul conducătorilor căzuţi îl luau alţi tovarăşi, nelăsând ca organizaţiile de bază să se descompună sau să vegeteze. Lipsea însă conducerea centrală, iar munca de partizan prezenta pericolul ca în momentul cel mai important, în momentul agresiunii împotriva Uniunii Sovietice, agresiune la care ne aşteptam, să nu fi avut o unitate de acţiune.

In numerele ziarului „Rude pravo" scos tot în condiţiile muncii de partizan, şi care-mi parveneau, se simţea îndemânarea unei experienţe politice. Din manifestul nostru de 1 Mai, din păcate nu tocmai reuşit, ceilalţi tovarăşi au văzut că mai există cineva pe care poţi conta. Am început să ne căutăm unii pe alţii.

Rătăceam ca într'un codru des. Mergeam în direcţia unei voci, şi când să dăm de ea, o auzeam din altă parte. Pierderile grele suferite de partid l-au învăţat să fie mai precaut şi mai vigilent, şi dacă doi oameni din aparatul central vroiau să stabilească între ei legătura, erau nevoiţi să străbată un întreg desiş de obstacole, de control şi recunoaştere, puse atât de ei înşişi cât şi de cei cu care trebuiau să facă legătura. Lucrul acesta era cu atât mai complicat, cu cât eu nu ştiam cine era de partea cealaltă iar el nu ştia pe cine caută.

In sfârşit am reuşit să găsim o cunoştinţă comună: doctorul Miloş Nedvied, un tovarăş minunat, care a ajuns primul nostru om de legătură. Dar aceasta, oarecum întâmplător. Pe la jumăta-

tea lui Iunie 1941 m'am îmbolnăvit, şi am trimis-o pe Lida după el. El s'a prezentat imediat la locuinţa lui Baxa şi acolo, din vorbă în vorbă, s'a lămurit totul. El primise tocmai sarcina de a-l căuta pe „celălalt", şi nici nu bănuia că „celălalt" eram chiar eu. Ca toţi tovarăşii din grupul pe care eu nu-l cunoşteam, el era sigur că sunt arestat şi chiar că nu mai sunt în viaţă.

In ziua de 22 Iunie 1941 Hitler a atacat Uniunea Sovietică. In aceeaşi seară am lansat cu Honza Vyscocil un manifest, în care explicam însemnătatea, pentru noi, a acestui război. In ziua de 30 Iunie avu loc prima mea întâlnire cu cel pe care-l căutam de atâta timp. El a venit la locul indicat de mine, ştiind cu cine se va întâlni. Eu tot nu ştiam încă. Era o noapte de vară, prin fereastra deschisă pătrundea mireasma florilor de salcâm, vremea cea mai potrivită pentru întâlniri de dragoste. Am camuflat fereastra, am aprins lumina şi ne-am strâns cu putere mâna. Acesta era H o n z a Z i k a.

Aşa dar, în Februarie nu a fost arestat chiar întreg Comitetul Central. Zika unul din membrii comitetului, a scăpat. Il cunoşteam demult şi ţineam mult la el. Dar deabia acum l-am cunoscut bine de tot, de când am început să lucrăm împreună. Cu faţa rotundă, cu veşnicul lui zâmbet şi cu un aer de unchiaş bun, dar în acelaş timp ferm, plin de abnegaţie, hotărît, un om care nu admitea compromisuri în munca de partid. In ce face îl privea nu ştia şi nici nu vroia să ştie de altceva decât de obligaţiile de partid. Renunţa la tot ce

l-ar fi putut împiedica să le îndeplinească. Ţinea la oameni, şi era la rândul său iubit de aceştia; dar dragostea aceasta el nu o câştiga printr'o indulgenţă lipsită de principii.

Ne-am înţeles în câteva minute. Iar peste câteva zile am putut afla şi cine a fost al treilea membru al conducerii, care intrase în legătură cu Zika încă din luna Mai. Acesta era H o n z a C e r n y, un băiat înalt şi frumos, un tovarăş bun cum rar se găseşte; luptase în Spania, şi s'a întors de acolo cu un plămân perforat; s'a întors încă în timpul războiului, venind prin Germania nazistă; în el mai rămăsese ceva din ostaşul de altădată; avea o experienţă bogată în lupta ilegală, şi a fost un activist talentat şi plin de iniţiativă.

Lunile de luptă încordată au cimentat legătura noastră. Ne complectam unul pe celălalt, atât în ce priveşte caracterul, cât şi prin aptitudinile noastre. Zika era un bun organizator, meticulos chiar până la pedanterie. Nu se lăsa dus cu vorba; controla cu cea mai mare grijă fiecare informaţie, căutând să ajungă până la izvorul ei, examina cât mai larg fiecare propunere şi urmărea cu o stăruinţă care nu avea nimic supărător, executarea oricărei hotărîri luate de noi. Cerny, care conducea acţiunile de sabotaj şi pregătirile pentru lupta armată, gândea ca un militar. Plin de idei, cu vederi largi, neobosit, isbutea întotdeauna să găsească noi forme de muncă şi noi oameni. Iar eu, agitator, propagandist şi ziarist, mă bizuiam pe propriul meu simţ, puţin vizionar, echilibrat de o doză de simţ critic.

Dealtfel, împărțirea funcțiilor era mai degrabă o împărțire a responsabilității, decât a muncii. Fiecare din noi era nevoit să se amestece în toate, și să lucreze independent, pretutindeni unde era nevoie. Munca era destul de grea. Rana provocată partidului în Februarie mai sângera, și nu se închidea. Fuseseră întrerupte toate legăturile, unele organizații căzuseră în întregime, iar cu cele rămase nu se mai putea comunica; organizații întregi, fabrici, iar în unele cazuri regiuni întregi, rămâneau cu lunile izolate de centru, până se putea restabili legătura, și nu ne rămânea altceva decât să sperăm că, până una alta, măcar ziarul „Rude pravo" le va parveni, înlocuind organul de conducere. Nu mai existau gazde conspirative, pentrucă nu ne mai puteam folosi de cele vechi, de teamă ca ele să nu fie puse sub observație. La început duceam lipsă de bani, iar alimentele deabia ni le puteam procura. Multe trebuiau reluate dela capăt... și toate acestea, în zilele când partidul nu se mai putea limita numai la munca pregătitoare, în zilele agresiunii contra Uniunii Sovietice, când el trebuia să intre direct în luptă, să organizeze frontul interior împotriva ocupanților, să ducă „lupta de guerila" în spatele frontului lor, nu numai cu propriile lui forțe, ci cu forțele întregului popor. In anii de pregătire 1939—1941, partidul a intrat în adâncă ilegalitate, izolându-se nu numai de poliția germană, dar și de mase. Acuma, când sângera atât, partidul trebuia să perfecționeze până la maximum conspirația față de ocupanți, dar să isprăvească cu conspirația față de

popor, să facă legătura cu cei fără de partid, să se adreseze poporului întreg, să încheie alianța cu oricine era gata să lupte pentru libertate, și prin pilda lui hotărîtă să antreneze la luptă pe cei care mai șovăiau.

La începutul lui Septembrie 1941, încă nu puteam spune că am refăcut organizația care fusese sdrobită. Mai era mult până acolo, dar în orice caz, exista iarăși un nucleu bine organizat, în măsură să îndeplinească măcar în parte sarcini serioase. Renașterea activității partidului s'a resimțit îndată. Creștea sabotajul, sporea numărul de greve în fabrici. Pe la sfârșitul lui Septembrie, Berlinul l-a asmuțit pe Heydrich împotriva noastră.

Prima stare de asediu n'a reușit să frângă rezistența activă crescândă, dar a slăbit-o, și a dat partidului noi lovituri. Au fost distruse în întregime organizația de partid și cea de tineret, din Praga au căzut activiști noi, foarte prețioși pentru partid: Ian Kreici, Stanțl, Miloș Krasny și mulți alții.

Dar se vedea după fiecare lovitură câtă putere de rezistență are partidul. Cădea un luptător, și dacă unul singur nu era de ajuns veneau doi sau trei ca să-l înlocuiască. Am intrat în anul nou cu o organizație solid construită; ce-i drept, ea nu cuprindea încă toate sectoarele de muncă, și era departe de a atinge proporțiile pe care le avusese în Februarie 1941, în schimb însă, era capabilă să îndeplinească sarcinile partidului în luptele hotărîtoare. Am lucrat toți trei la crearea ei, dar meritul principal îi revine lui Honza Zika.

Despre tot ce s'a realizat prin presa noastră, stă mărturie materialul păstrat de tovarăşi în arhivele tăinuite prin poduri şi subsoluri; dar este de prisos să mai vorbesc despre aceasta.

Ziarele noastre erau foarte larg răspândite; le citeau cu lăcomie nu numai membrii de partid, ci şi cei fără de partid; ele aveau un tiraj mare şi se tipăreau în mai multe tipografii clandestine, independente şi izolate cu grijă una de alta, cu aparate de multiplicat, dar şi cu adevărate maşini de tipărit. Ele apăreau regulat şi repede, aşa cum cereau împrejurările. Bunăoară, ordinul de zi al tovarăşului Stalin din 23 Februarie 1942 era citit de primii abonaţi, chiar în seara zilei de 24 Februarie. Minunat lucrau tipografii noştri, grupul medicilor şi îndeosebi grupul „Fuchs-Lorenz", care mai scotea şi buletinul său propriu, intitulat „Lumea împotriva lui Hitler". De rest mă ocupam eu singur, căutând să feresc celelalte cadre. Pentru cazul că voi cădea, era pregătit un înlocuitor. Când am fost arestat, acesta a continuat munca mea, şi lucrează până şi în ziua de astăzi.

Noi am creat un aparat cât se poate de simplu, astfel ca fiecare sarcină să necesite cât mai puţini oameni. Am renunţat la întreg lanţul de oameni de legătură, care, după cum s'a văzut în Februarie 1941, nu numai că nu asigura aparatul partidului, ci, dimpotrivă, mai mult îl primejduia. E drept, asta era mai riscant pentru fiecare dintre noi, separat, dar cu mult mai puţin primejdios pentru întreg partidul. O prăbuşire ca cea din Februarie nu mai trebuia să se repete.

Şi deaceea, după arestarea mea, Comitetul Central, complectat cu un nou membru, putea să-şi continue în linişte activitatea. Nici cel mai apropiat colaborator al meu n'avea nicio idee despre componenţa Comitetului Central.

Honza Zika a fost arestat în noaptea de 27 Mai 1942. Şi asta n'a fost iarăşi decât un accident. După atentatul contra lui Heydrich, ocupanţii au mobilizat întregul lor aparat, pentru a face razii în toată Praga. Agenţii Gestapo-ului au pătruns în locuinţa din Stresovice, unde tocmai atunci dormea Zika. Actele lui erau în regulă, aşa că, probabil, nici nu ar fi atras atenţia asupra sa. El însă nu vroia să pună în pericol familia care-l găzduise, şi a încercat să sară pe fereastră dela al treilea etaj. A căzut şi a fost adus la spitalul închisorii, cu coloana vertebrală lovită mortal. Oamenii Gestapo-ului habar nu aveau cine le-a căzut în mână. Abia după optsprezece zile l-au identificat după o fotografie, şi au dus muribundul la Palatul Pecek, pentru interegatoriu. Aici ne-am întâlnit noi pentru ultima oară. Am fost dus pentru confruntare. Ne-am strâns mâinile, el mi-a zâmbit cu zâmbetul lui larg şi bun, şi a spus:

— Noroc, Iulius!

Aceasta a fost tot ce s'a auzit dela el. După aceea nu a mai scos nicio vorbă. După câteva lovituri în obraz, şi-a pierdut cunoştinţa. Iar câteva ore mai târziu, şi-a dat sfârşitul.

Ştiam de arestarea lui, încă dela 29 Mai. Antenele noastre lucrau cât se poate de bine. Prin ele mi-am coordonat, în parte, paşii de mai târ-

ziu. Iar după aceea planul nostru a fost aprobat şi de Honza Cerny. Aceasta a fost ultima hotărîre a Comitetului Central.

Honza Cerny a fost arestat în vara anului 1942. Aici nu mai putea fi vorba de întâmplare: Honza a căzut prin laşitatea criminală a lui Jan Pokorny, care era în legătură cu Cerny. Pokorny nu s'a comportat aşa cum era de datoria unui activist din conducerea partidului. După câteva ore de interogatoriu, desigur groaznic, — dar la ce altceva se putea aştepta? — după câteva ore de interogatoriu, el şi-a pierdut tot curajul şi a trădat gazda unde avea întâlniri cu Honza Cerny. De aci, urmele au dus până la însuşi Honza, care, câteva zile mai târziu, a căzut în mâinile Gestapo-ului.

Ne-au confruntat imediat după ce a fost adus.

— Il cunoşti?

— Nu, nu-l cunosc.

Răspundeam amândoi la fel. Apoi el a refuzat să mai răspundă. Vechea lui rană l-a scutit de chinuri îndelungate. Şi-a pierdut repede cunoştinţa. Inainte de a ajunge la al doilea interogatoriu, a fost informat, şi ştiind precis ce are de făcut s'a purtat mai departe conform hotărîrii noastre.

N'au putut afla nimic dela dânsul. L-au ţinut mult timp în închisoare, aşteptând ca mărturiile cuiva să-l silească să vorbească. Dar au aşteptat zadarnic.

Inchisoarea nu l-a schimbat deloc. Vesel şi plin de curaj, îi învăţa pe ceilalţi să întrevadă perspectivele îndepărtate, ştiind că el nu avea decât o singură perspectivă: moartea.

Pe la sfârșitul lui Aprilie 1943, a fost ridicat pe neașteptate din Pancraț și trimis. Unde, nu se știe. Această bruscă expediere are în ea ceva sinistru. Poate mă înșel, dar nu cred că ne vom mai revedea vreodată.

Noi am știut totdeauna că ne amenință moartea. Știam prea bine că, odată căzuți în mâinile Gestapo-ului, nu vom mai scăpa cu viață. Știam bine aceasta, deci ne-am purtat și aici cum trebue.

Și iată că și rolul meu se apropie de sfârșit. N'am mai apucat să scriu sfârșitul. Nu-l cunosc. Acesta nu mai e rol. E chiar viața!

Iar viața n'are spectatori.

Cortina a căzut.

Oameni, eu v'am iubit. Veghiați!

9.6.43.

ERATĂ

la pag. 22 rândul 2 de jos se va citi *au încetat* în loc de au încercat

la pag. 69 rândul 1 de sus se va citi *Ei au* în loc de Ele au

la pag. 71 rândul 4 de jos se va citi *Pepi* în loc de Pepe

la pag. 78 rândul 9 de sus se va citi *pregătesc* în loc de pregătească

la pag. 82 rândul 11 de jos se va citi *economii* în loc de economie

la pag. 134 rândul 12 de jos se va citi *interogatoriu* în loc de interegatoriu

C U P R I N S U L

Capitolul I.
DOUĂZECI ŞI PATRU DE ORE 13

Capitolul II.
IN LUPTĂ CU MOARTEA 21

Capitolul III.
CELULA No. 267 30

Capitolul IV.
CAMERA „PATRUSUTE“ 41

Capitolul V.
OAMENI ŞI MARIONETE 62

Capitolul VI.
STAREA DE ASEDIU DIN 1942 90

Capitolul VII.
OAMENI ŞI MARIONETE II (Pancraţ)..... 98

Capitolul VIII.
O PAGINĂ DE ISTORIE 126

ATELIERELE GRAFICE Nr. 1 — c. 1039

TULIUS FUCIK

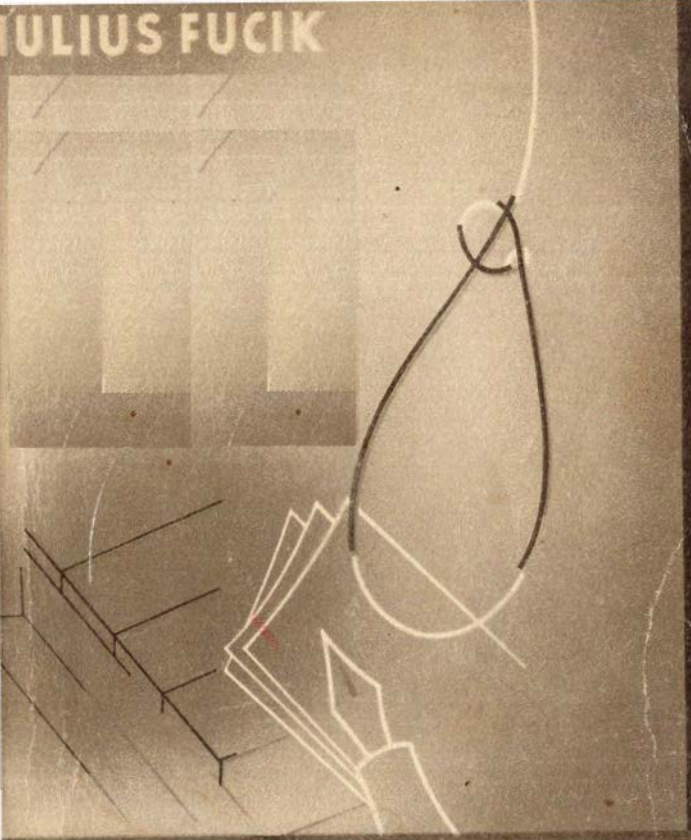

Reportaj cu ștreangul de gât

EDITURA PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN